

б) співрозмірності (пропорційності) урахування обставин та умов конкретної ситуації, щодо якої оформлюється професійне судження та приймається відповідне рішення (зокрема, розмір банку, складність, обсяг, види, характер здійснюваних ним операцій, організаційна структура банку, особливості діяльності банку як системно важливого (за наявності такого статусу), діяльність банківської групи, до складу якої входить банк, фінансовий стан банку та власників істотної участі в ньому);

в) обґрунтованого сумніву (здійснення додаткової /поглибленої перевірки) аналізу правочинів, операцій, обставин та/або подій, щодо яких формується професійне судження та приймається відповідне рішення, за наявності обґрунтованого сумніву щодо них);

г) комплексного аналізу (дослідження всіх обставин та умов конкретної ситуації при формуванні професійного судження та прийнятті відповідного рішення) [137].

5. Метою діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням є недопущення та протидія вчиненню цих суспільно небезпечних і карних діянь.

У науковій літературі діяльність по недопущенню кримінальних правопорушень називають профілактикою випередження [29, с. 23], під якою розуміють такий вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення кримінологічних явищ і процесів у суспільному житті [29, с. 24].

Якщо цей підхід застосувати у контексті запобіжної діяльності у банківській сфері України, то мова має вестись про забезпечення цими установами охорони банківських об'єктів від протиправних посягань на етапі (на стадії виникнення кримінальних правопорушень, що закріплені в ст. ст. 14-15 КК України (готування до кримінального правопорушення або замах на його вчинення)) формування кримінальної мотивації (так званої ранньої профілактики) [45, с. 332].

БАНК ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Навчальний посібник

Одеса 2022

УДК 343.8(477)

ББК 67.9(4Укр)409.1

К 16

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ № 14 від 12 квітня 2022 року.

Рецензенти:

Шаблистий Володимир Вікторович - доктор юридичних наук, професор, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ ;

Пузирьов Михайло Сергійович - доктор юридичних наук, старший дослідник, Академія Державної пенітенціарної служби.

К 16 Банк як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням: навчальний посібник / О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, Р. О. Колб та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф., В. Я. Конопельського та д.ю.н., проф., заслуженого юриста України О. Г. Колба. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022. 216с.

ISBN 978-617-8018-27-6

У даному навчальному посібнику здійснено кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень, що вчиняються у банківській системі України, а також розроблені науково обгрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем.

Особлива увагу приділена тим питанням, що стосуються удосконалення загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання суспільно небезпечним діянням у сфері функціонування банків України, а також взаємодії цих установ з іншими суб'єктами запобіжної діяльності, включаючи й міжнародно-правового спрямування.

Видання розраховано на науковців, науково-педагогічних працівників, магістрів та студентів юридичного профілю, а також на практичних працівників правоохоронних органів України.

ISBN 978-617-8018-27-6

УДК 343.8(477)

ББК 67.9(4Укр)409.1

© Колб О. Г.,
Конопельський В. Я.,
Колб Р. О. та ін.

©Одеський університет
внутрішніх справ, 2022

Такий підхід відображений, зокрема, у ст. ст. 6, 7 Закону України «Про Національний банк України» та у ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у яких зазначено, що банківський нагляд здійснюється з метою обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі у банківській групі, а в п. п. 11, 12 ч. 1 ст. 16 – про те, що у Статуті будь-якого банку мають бути положення про аудиторську перевірку цієї установи та про внутрішній аудит банку, що, знову ж таки, свідчить про запобіжний напрям діяльності у банківській системі.

4. Діяльність банківських установ щодо запобігання кримінальним правопорушенням ґрунтується на дотриманні при цьому конституційних та інших законодавчо встановлених принципів.

У теорії права під принципом розуміється (від лат. *principium* – первісне, визначальне; те, від чого виходить все інше [18, с. 543]) засада, вихідне положення будь-якого явища [190, с. 123].

При цьому, залежно від сфери дії принципів (у цій роботі – галузі банківської діяльності) у межах системи права вони поділяються на: загальні, міжгалузеві, галузеві, а також на принципи підгалузей та інститутів права, а певні принципи у силу їх особливої значущості для права – називаються в науці основоположними, тобто найбільш важливі, фундаментальні засади, на яких ґрунтується право як загальнообов'язковий соціальний регулятор [190, с. 124-125].

Виходячи з результатів аналізу змісту нормативно-правових актів, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням з боку банківських установ України, можна стверджувати, що ця діяльність базується на всіх зазначених вище принципах.

Зокрема, у ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що професійне судження при здійсненні банківського нагляду формується з урахуванням таких принципів:

а) рівноцінної сутності та форми (оцінка правочинів, операцій, обставин та подій з точки зору їх суті та форми);

оборони, ін.), всебічний аналіз яких також буде здійснено в інших структурних підрозділах цієї дисертації.

При цьому варто зазначити, що відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», вищезазначені підзаконні правові джерела не відносяться до правової основи діяльності Національного банку [158].

2. Суб'єктами запобіжної діяльності у банківській сфері є всі, без винятку, зазначені установи.

Такий висновок ґрунтується на положеннях тих законів, що регулюють діяльність банківської системи України. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що метою даного Закону є правове забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банків, сталого розвитку і стабільності банківської системи, а також створення сприятливих умов для розвитку економіки і належного конкурентного середовища на фінансовому ринку [137].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що у змісті мети банківської діяльності закладені, також, відповідні елементи й запобігання цими установами вчиненню різноманітних правопорушень, включаючи і кримінального характеру, у вказаній сфері суспільних відносин.

Крім того, як це витікає із змісту ст. 4 даного Закону, банк може самостійно визначити напрями своєї діяльності, а отже, й здійснювати у зв'язку з цим запобіжну діяльність.

Та, попри все, запобіжні функції для всієї банківської системи чітко встановлені у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» [146].

У такому ж контексті сформульовано зміст запобігання банківськими установами кримінальним правопорушенням [139].

3. Запобіжна діяльність банків в Україні зумовлена їх статутними завданнями і повноваженнями.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	9
1.1. Стан та методологія дослідження у науці проблем, що стосуються змісту діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням	9
1.2. Поняття, сутність і зміст діяльності банківської установи як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням	17
1.3. Міжнародно-правові підходи та зарубіжна практика з питань, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері	33
Контрольні запитання до розділу 1	52
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	54
2.1. Сучасний стан запобіжної діяльності у банківській системі України	54
2.2. Конституційне, законодавче та інше нормативно-правове забезпечення діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням	82
2.3. Принципи діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням	98

Контрольні запитання до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ	118
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ	
ТА ПРАКТИКИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ	
3.1. Роль і місце банківських установ у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням	118
3.2. Шляхи підвищення ефективності діяльності банків як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням	134
3.3. Сучасний зміст і напрями діяльності банківських установ як суб'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням	156
Контрольні запитання до розділу 3	179
ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187

Поряд з цим варто зауважити, що як встановив з цього приводу А. П. Закалюк, у Конституції України, на жаль, немає норм, які б прямо визначали обов'язки держави (у даному випадку – Національного банку України і державних банківських установ) та її органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням [45, с. 336].

Проте Основний закон України містить ряд статей, аналіз яких дає змогу стверджувати, що банки вправі, а, в окремих випадках, зобов'язані вживати необхідні заходи у межах своїх повноважень щодо недопущення та протидії протиправним діям у сфері їх діяльності.

2). Закони України, що регулюють банківську діяльність у нашій державі.

У першу чергу, мова ведеться про Закон України «Про Національний банк України», у ст. ст. 6, 7 якого серед функцій його діяльності визначена й та, що стосується запобігання цією та іншими банківськими установами вчиненню кримінальних правопорушень з тих чи інших питань, що виникають у даній галузі суспільних відносин [158].

Крім цього, завдання щодо недопущення вчинення та протидії суспільно небезпечним посяганням на правові об'єкти банківської охорони визначені й в інших законах, більш детальніший аналіз яких буде здійснено у подальших підрозділах даної роботи (Закон України «Про банки та банківську діяльність» [137]; «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146]; «Про державне регулювання ринків капіталу та товарних ринків» [139]; інші.

3). Інші нормативно-правові акти (рішення Національного банку України; Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Президента України, Ради Національної безпеки і

Таким чином, до системоутворюючих ознак, що складають зміст і сутність виведеного поняття, необхідно віднести наступні із них:

1. Це визначена на нормативно-правовому рівні запобіжна діяльність банків в Україні.

Такими правовими джерелами з означених питань є:

1). Конституція України, відповідно до вимог ч. 2 ст. 19 якої органи державної влади (у цій роботі – це Національний банк України та інші державні банківські установи), а також їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Як з цього приводу зазначено в ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», вказана установа є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України [158].

У свою чергу, в ст. 8 Основного закону України закріплено положення про те, що в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція України має найвищу юридичну силу. При цьому закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Більш того, на підставі узагальнення судових рішень з означеної проблематики, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 01 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» у пункті 2 констатував, що суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції України і у всіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії [149, с. 136].

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БК – Бюджетний кодекс

ГК – Господарський кодекс

ГУВП – Головне управління виконання покарань

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінально процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

НБУ - Національний банк України

LCR - коефіцієнт покриття ліквідності

ВЕВ те саме БЕБ- Бюро економічної безпеки України

ЄС - Європейський Союз

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

МВФ - Міжнародний валютний фонд

ЄБРР - Європейський банк реконструкції та розвитку

СБУ - Служба безпеки України

ДБР - Державне бюро розслідувань

АТ - Акціонерне товариство

БЕБ - Бюро економічної безпеки

EMV - (Europay, MasterCard та VISA) міжнародний стандарт для операцій з банківських карток з чипом

3D Secure - протокол розрахунків платіжними картками, що застосовується в операціях без наявності картки в місці платежу

FATF - міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей.

СПФМ - суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

ОТР - одноразовий пароль

ЕЦП - електронно-цифровий підпис

JAVA - об'єктно-орієнтована мова програмування

КЕП – удосконалений(кваліфікований) електронно цифровий підпис

FCR - це частка звернень клієнтів, у яких проблема була вирішена з першого разу

п. – пункт

ст. – стаття

ч. – частина

фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [158].

Про запобіжний характер діяльності тому числі і Національного банку України свідчить також зміст інших функцій, закріплених в ст. 6 вищевказаного Закону, зокрема, такі пункти ч.1 даної правової норми, мова у яких ведеться про те, що ця установа:

а) встановлює правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна (п. 4);

б) здійснює державне регулювання на платіжному ринку тощо (п. 6);

в) контролює створення засобів захисту інформації про банківську діяльність та діяльність на платіжному ринку (п. 7);

г) інші тому подібні функції.

Отже, постановка питання про визнання банківських установ, включаючи й Національний банк України, суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням є логічною та необхідною, з огляду існуючих у галузі банківської діяльності на сьогодні проблем кримінологічного характеру.

Про наявність зазначеної проблематики повідомили у ході анонімного опитування й деякі категорії респондентів.

Враховуючи зазначене нами сформульовано наступне поняття «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням», під яким слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні діяльність цих учасників суспільних відносин, що виникають у зазначеній галузі їх функціонування у зв'язку з реалізацією ними статутних завдань і повноважень, з дотриманням конституційних та інших законодавчо встановлених принципів, з метою недопущення та протидії вчинення суспільно-небезпечних діянь, які спрямовані на об'єкти банківської охорони, та нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, що їх породжують і обумовлюють, а також корелюють протиправну поведінку винних осіб.

запобігання кримінальним правопорушенням» не сформульовано [66, с.213-215], що, як встановлено в ході цього наукового пошуку не тільки знижує рівень запобіжної діяльності у банківській сфері України, але й не дозволяє належним чином взаємодіяти з іншими суб'єктами кримінологічної профілактики (зокрема, правоохоронним органам) та негативно впливає на реалізацію Національним банком України координуючих функцій з означеної проблематики.

У зв'язку з цим звертає на себе увагу й той факт, що у кримінологічній літературі банківські установи віднесені до частково спеціалізованих (напівспеціалізованих) органів запобігання кримінальним правопорушенням, тобто до таких суб'єктів кримінологічної профілактики, які у межах своїх основних завдань мають спеціально виокремлену функцію щодо недопущення вчинення у відповідній сфері суспільних відносин протиправних діянь [100, с. 65].

Так, у п. 30 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» з цього приводу зазначено, що ця установа, поряд з визначеною у ст. 6 даного Закону основною функцією у своїй діяльності, виконує й інші функції, як от: здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за банками і філіями іноземних банків, страховиками (перестраховиками) брокерами, кредитними спілками, ломбардами, іншими фінансовими установами, реєстрацію чи ліцензування яких здійснює Національний банк, операторами поштового зв'язку, які надають платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або здійснюють валютні операції, операторами платіжних систем, філіями або представництвами іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України, іншим юридичним особам, які за своїм правовим статусом не є

ВСТУП

Як свідчить практика, сучасною досить актуальною та серйозною проблемою як всередині України, так за її межами є високий рівень кримінальних правопорушень у галузі банківської діяльності.

Зазначена обставина не лише підриває основи фінансової системи нашої держави, але й створює значні перешкоди для залучення в її економіку кредитів від різноманітних авторитетних фінансових установ (МВФ, ЄБРР, Світового банку, ін.) та інших зарубіжних аналогічних суб'єктів, а також вітчизняних джерел кредитування.

Крім цього, велика кримінальна активність у банківських установах України зменшує ймовірність прийняття її до таких міжнародних співтовариств, як ЄС та НАТО.

При цьому варто зазначити, що високим є також і рівень так званих латентних (не врахованих в офіційній статистиці) кримінальних посягань у цій сфері суспільної діяльності, які поряд з негативними тенденціями у 2014–2020 рр. вкрай негативно впливають на ефективність роботи банківських установ.

Зокрема, щорічно в загальній структурі кримінальних правопорушень у нашій державі протиправна поведінка зазначених суб'єктів у банківській системі становить від 5% до 7%, а у сфері господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК) – до 65% [44].

Так, тільки у 2020 р. за ст. 209 КК «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» було порушено 348 кримінальних проваджень, а за ст. 222 КК «Шахрайство з фінансовими ресурсами» – 142 [22].

Таким чином, існує складна прикладна проблема, яка має бути вирішена на теоретичному рівні.

Особливо актуальною вказана тематика дослідження є в контексті вирішення завдань, пов'язаних із запобіганням та протидією тероризму на Сході України, де лише впродовж 2014-

2020 р. р. було вчинено майже 11 тис. таких кримінальних правопорушень, 4% з яких пов'язані з фінансуванням тероризму [114, с. 8].

Аналіз наукової літератури свідчить, що ця тематика не є новою, її постійно досліджують, насамперед фахівці адміністративного та фінансового права, а також інших галузей юриспруденції (господарського, цивільного, корпоративного права тощо), утім кримінологи – недостатньою мірою.

Зокрема, досить активно у цьому напрямі працюють такі із них, як: Л. І. Аркуша, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, А. М. Бойко, В. І. Борисов, М. О. Буровиш, Т. С. Васильєва, В. В. Василевич, К. П. Глоба, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. О. Допілка, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. Г. Зінченко, В. С. Канцір, Д. В. Каменський, О. Г. Колб, І. М. Копотун, О. О. Крестянникова, О. М. Литвинов, О. М. Литвак, І. Б. Медицький, Ю. О. Новосад, А. В. Савченко, Л. М. Скора, А. В. Смирнова, Є. П. Стрельцов, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, В. І. Шакун, О. О. Юхно та ін.

Водночас на сьогодні комплексних наукових розробок щодо діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у відповідній галузі не проводили, що актуалізує необхідність дослідження цієї проблематики.

Таким чином, якщо підвести підсумки отриманих в ході даного дослідження результатів щодо стану дослідження питань, які стосуються діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, то слід констатувати, що на цей процес впливають, у першу чергу, особливості наукових розробок, які здійснювались у банківській сфері України на протязі 1991-2020 р. р. і з'ясування суті та змісту функціонування банків як об'єктів кримінологічної профілактики, у той самий час, коли поза увагою залишався інший важливий соціально-правовий аспект їх роботи – діяльність як суб'єктів запобігання протиправним суспільно небезпечним діянням [86, с. 23-24].

При цьому, застосування у цій роботі різноманітних методів дослідження [74, с347-349] та системний підхід до вирішення даного завдання дозволили на теоретичному рівні по-новому обґрунтувати необхідність розгляду потенційних можливостей банків у сфері протидії кримінальним правопорушенням в Україні та створити у зв'язку з цим доктринальну модель їх діяльності як суб'єктів запобігання суспільно небезпечним явищам і процесам, що вчинялись у зазначеній галузі суспільних відносин.

1.2. Поняття, сутність і зміст діяльності банківської установи як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням

Як показують результати наукових досліджень та практика суспільної діяльності, надзвичайно важливе значення та вагому роль у процесі їх удосконалення і підвищення ефективності відіграють чітко визначені на теоретичному, правовому та прикладному рівнях відповідні категорії, поняття, дефініції (від лат. definition – короткий опис будь-якого поняття) [16, с. 191] тощо.

Саме з цих міркувань і було поставлено зазначене питання в якості окремого завдання у даній науковій розробці, враховуючи при цьому, що досі поняття «банківська установа як суб'єкт

У той самий час, як це витікає із змісту ч. 2 ст. 9 Основного закону України, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до останньої.

Показовим у цьому контексті є рішення Конституційного Суду України від 09 липня 2007 р. № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян), у якому була визнана неконституційною низка нормативно-правових актів з означених питань, прийнятих Верховною Радою України на вимогу МВФ [173] та які мали пряме відношення до діяльності Національного банку України [158].

У цьому контексті звертає на себе увагу й рішення Конституційного Суду України від 11 травня 2010 року № 13-рп/2010 (справа щодо конституційності положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік») [174]), у пункті 1 якого визнано таким, що відповідає Конституції України положення ч. 5 ст. 5 Закону України «Про Національний банк України».

Отже, взаємовплив наукової і нормотворчої діяльності одна на одну у галузі кредитно-фінансових правовідносин є очевидним.

Додатковою обставиною, що сприяла виробленню такої наукової позиції, стало застосування відповідної методології цього дослідження та забезпечення за допомогою її вирішення визначених у зв'язку з цим завдань посібника.

При цьому варто зазначити, що у кожному підрозділі цієї роботи застосований не тільки окремо взятий пріоритетний метод дослідження, але й інші відомі у науці методи [120, с. 23], тобто при вирішенні проблем, що стосувались діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням та закріплених на цій основі завдань дослідження, застосовувався комплексний (системний) підхід щодо з'ясування суті і змісту функціонування банківських установ у системі суб'єктів кримінологічної профілактики [75, с. 144-146].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

1.1. Стан та методологія дослідження у науці проблем, що стосуються змісту діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням

Як показали результати вивчення спеціальної наукової літератури [39], довідкових джерел з означеної проблематики [64], досі така проблематика як банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням, комплексно не розглядалось.

Зокрема, у докторській дисертації Н. О. Гуторової «Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України» (2002 р.), вона дослідила кримінологічні аспекти такої діяльності, пов'язаної із запобіганням кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільної діяльності [32].

У такому ж аспекті – лише фрагментально та безсистемно – викладені кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі України і в інших наукових працях фахівців кримінального права, зокрема, у роботах таких учених, як: Л. С. Беніцький [11]; М. В. Бондарєва [14]; Я.О. Лактіонов [105]; Л. П. Мезенцева [108]; В. Р. Майсик [113]; В. М. Попович [131]; С. О. Харламова [201]; О. О. Чариганський [205]; ін.

Поряд з цим, більш предметно підійшов О. Г. Кальман, який у докторській дисертації «Злочинність у сфері економіки: теоретичні та прикладні проблеми попередження» (2004 р.) частково розглянув й питання, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності України [52].

По такому ж шляху підійшли до розробки зазначеної проблематики й інші кримінологи, а саме: П. В. Коваленко [62]; С. О. Лук'яненко [106]; В.В. Пивоваров [124]; О. В. Пустовіт [171]; Л. М. Чуніхіна [208]; ін.

Важливими, у контексті обґрунтування необхідності впровадження у чинне законодавство України позитивного зарубіжного досвіду та норм міжнародного права, є наукові розробки М. І. Хавронюка та, зокрема, його докторська дисертація «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» (2007 р.) [198] та М. І. Бакай, включаючи кандидатську дисертацію «Імплементация положень «антикорупційних» конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство» (2013 р.) [9].

Відповідне методологічне підґрунтя створили з питань запобіжної діяльності у банківській системі й інші учені наукової спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, а саме: С.Є.Кариржанова [53]; А. Л. Савенок [177]; А. Ю. Худякова [203]; Х. Хайдер [200]; Н. В. Шаргородська [209], а також зарубіжних фахівців (С. М. Казакевич) [51] та учених економічного профілю (М. В. Колдовський) [89].

Серед інших наукових праць, що тим чи іншим чином дотичні до змісту предмета даної наукової розробки, звертають на себе увагу роботи А. М. Клочко «Кримінологічна характеристика розбійних нападів на банківські установи та їх запобігання органами внутрішніх справ» (2011 р.) [58]; С. О. Синявської «Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів (2005 р.) [181]; Н.В. Сметаніної «Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології» (2014 р.) [183]; О. В. Шевченко «Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності» (2012 р.) [211] та ін.

У той самий час, правовий статус банків та їх потенційні можливості у сфері протидії кримінальним правопорушенням дають можливість вести мову про ці об'єкти у контексті учасника запобіжної діяльності. Виходячи з цього, у даній науковій розробці одним із завдань дослідження стало формування поняття «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням», яке на сьогодні в науковому обігу відсутнє.

Важливість такого підходу до визначення соціально-правової природи банків в Україні обумовлена ще й тим, що через системоутворюючі ознаки, що складають зміст вказаного поняття, можна встановити основні змістовні елементи діяльності цих установ саме як суб'єктів кримінологічної профілактики та створити таким чином відповідну теоретичну модель з питань, які мають безпосереднє відношення до запобігання суспільно небезпечним посяганням на охороняємі нормами права об'єкти як всередині банківської системи, так і в цілому в Україні.

3. Забезпечуючи реалізацію на прикладному рівні міжнародно-правових зобов'язань України, що стосуються адаптації (від лат. adaptation – пристосування) [16, с. 16] законодавства України до норм міжнародного права, зокрема до законодавства Європейського Союзу (Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [143]; «Про міжнародні договори України» [157]; Статут Ради Європи [184]; ін.), деякі науковці гіперболізують (гр. hyperbole – перебільшення) [16, с. 156] соціально-правову природу цих правових джерел без урахування економічних, фінансових, матеріально-технічних та інших можливостей нашої держави, створюючи таким чином правові колізії з питань співвідношення міжнародних і вітчизняних правових засад діяльності у тих чи інших галузях суспільних відносин, головне – між Конституцією України та прийнятими міжнародними договорами.

наукових досліджень у сфері банківської діяльності України, що сформувались на протязі 1991-2020 р. р., а саме:

1. Їх періодичність та активізація були тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені з розвитком нормативно-правових засад зазначеної галузі суспільних відносин, зокрема із законодавчими підходами щодо визначення статусу Національного банку України.

Так, до прийняття у 1999 році Закону України «Про Національний банк України» [158] науковий супровід та експертизу всіх законопроектів здійснювали різноманітні фахівці в галузі права [39], економіки [25], фінансів [212], банківського безпекознавства [187] та інші дослідники з означеної проблематики, що в кінцевому підсумку дозволило Верховній Раді України затвердити консолідований варіант зазначеного Закону.

У свою чергу, у подальші роки такий самий підхід був застосований у виді науково-обґрунтованих пропозицій при внесенні змін і доповнень у Закон України «Про Національний банк України» на протязі 2000-2021 р. р. [158].

Аналогічний науковий супровід здійснювався й при прийнятті та видозміні інших законодавчих актів, що стосувались банківської сфери (Закону України «Про банки та банківську діяльність» [137]; «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [147] та в подальшому — «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146]; «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» [139]; ін.).

2. Дослідженням існуючих у банківській сфері проблем, хоча і займались різнофахові спеціалісти, проте жоден із них не розглянув банківську установу як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням, а вивчав її лише як об'єкт посягань з боку різноманітних винних осіб, включаючи й службових осіб з числа банківських працівників.

У той самий час, слід зазначити, що у даному дослідженні використані й інші наукові та навчально-методичні видання, у яких були піддані аналізу питання запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності.

Так, у 2010 році у науковому обігу з'явився підручник «Кримінологія» (за загальною редакцією Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна), у якому зазначеній проблематиці присвячений спеціальний розділ 20 «Запобігання злочинам у банківській сфері» та в якому розглянуті такі її аспекти, як: поняття та кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері (§1); причини та умови вчинення злочинів у цій галузі (§2) та запобігання злочинам у банківській системі [102, с. 353-368].

Крім цього, певна кримінологічно значуща інформація викладена й у главі 21 даного підручника «Запобігання злочинам в інвестиційній сфері», зокрема, у §3 «Основні способи вчинення корисливих злочинів та інших правопорушень в інвестиційній сфері та їх запобігання» [102, с. 382-386].

У 2013 році надзвичайно важливі відомості з питань кіберзлочинності та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, оприлюднив Департамент фінансових розслідувань Державної служби фінансового моніторингу України, які у тому числі мали інформацію про способи і методи попередження та протидії зазначеним видам кримінальних правопорушень (розділ 4) [56].

У свою чергу, в 2014 році авторським колективом (А. М. Ключко та В. А. Мисливий) була підготовлена монографія «Розбійні напади на банківські установи: кримінологічна характеристика та запобігання», у якій досліджені загальнотеоретичні та практичні питання кримінологічної безпеки банківських установ, а також сформульовані загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи з означеної проблематики [60].

Важливу роль відіграли результати глобального дослідження з питань шахрайства у банківській сфері, проведеною міжнародною

організацією «KPMG» у листопаді 2018 – лютому 2019 р.р. у 43 банках, 13 з яких були розташовані у країнах Тихоокеанського регіону, 5 – в Америці і 25 – на Середньому Сході та Африці. При цьому 18 з цих банків мали дохід 10 млрд. дол. США, а 31 – понад 10 тис. співробітників у різних країнах світу [26].

У цьому посібнику використані також і «Типологічні дослідження» Державної служби фінансового моніторингу України за 2014-2016 р. р., у яких відображені типові схеми відмивання корупційних доходів за видами діяльності та Типові інструменти, способи та механізми розміщення і відмивання кримінальних доходів, а також міжнародний досвід відмивання доходів від корупційних діянь [191].

До методологічних джерел цієї роботи віднесена і колективна монографія «Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик – орієнтований підхід» (2014 р.), у якій особливу прикладну цінність мають ті положення, що стосуються формування і розвитку інституту фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також сформульовані авторами цієї наукової розробки пропозиції щодо оцінювання та моделювання ризиків у сфері антилегалізаційного фінансового моніторингу [28].

Крім цього, роль методологічних джерел у даному посібнику відіграли наукові та навчально-методичні видання з питань банківського безпекознавства [187]; банківської справи [132]; методики розслідування злочинів у сфері банківського кредитування [206], а також методичні рекомендації Генеральної прокуратури України «Щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій» [216] та інші тому подібні наукові розробки [212], включаючи й закордонного характеру [178].

При розробці науково обґрунтованих пропозицій з означеної тематики та при виведенні відповідних висновків, положень і

рекомендацій у цій науковій розробці використані й інші сучасні наукові праці, а саме:

а) дисертація О. В. Запотоцької «Адміністративно-правовий статус Національного банку України» (2017 р.), у якій звернута увага на проблеми взаємодії та координації у банківській системі, а також – на неналежне виконання Нацбанком контрольно-наглядових функцій у зазначеній галузі суспільної діяльності [48];

б) дисертація Б. С. Бондара «Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними іншими держав під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності» (2020 р.), у якій виокремлено форми такої співпраці та розроблено відповідні рекомендації щодо удосконалення нормативно-правової регламентації з означених питань [13];

в) дисертація А. М. Ключко «Теоретико-прикладні засади протидії злочинам у сфері банківської діяльності в Україні» (2020 р.), у якій визначені основні детермінанти, які обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у вказаній галузі суспільних відносин [59];

г) дисертація Д. М. Гладких «Забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки» (2019 р.), у якій він запропонував комплекс індикаторів даного виду безпеки держави в умовах інформаційної економіки України [25];

г) окремі наукові статті, тези, повідомлення тощо з означеної проблематики дослідження (О. О. Сухачова та І. О. Сухоради «Способи вчинення злочинів у сфері банківського кредитування» [188]; В. В. Пивоварова «До питання латентної корпоративної злочинності в банківській сфері» [123]; О. Коробкової «Які підводні камені є в новому законі у сфері фінансового моніторингу» [91]; ін.).

У цілому ж, якщо узагальнити отримані результати аналізу наукових розробок, то можна вивести наступні особливості

збиткове або шахрайське керівництво банком, інвестиційною компанією (ст. 239-1 КК); інші суспільно небезпечні діяння з цих питань (ст. ст. 239-2; 245-12 КК Молдови; ін.) [42].

У свою чергу, в Республіці Албанія до кримінальної відповідальності за легалізацію незаконно отриманих коштів притягають лише у випадках, коли до цього юридичного факту мала місце так звана адміністративна преюсдикція [42, с. 216].

Надзвичайно ефективною, як видається, є юридична практика протидії зазначеному суспільно небезпечному явищу у Швейцарії.

Зокрема, у КК цієї країни окремо передбачена кримінальна відповідальність за злочинні діяння, що пов'язані з конкурсним провадженням і стягнення боргу: шахрайський конкурс і шахрайство, пов'язане з накладанням арешту на майно боржника; безгосподарність; заподіяння шкоди кредиторі шляхом зменшення майна; підкуп при примусовому виконанні рішення тощо [42, с. 217].

Цікавим з цього приводу є й законодавчий підхід у КК Швеції, у якому виокремлена глава 11 «Злочини проти кредиторів», у якій зосереджені всі кримінальні правопорушення, що стосуються посягань на об'єкти банківської сфери [42, с. 217], що може бути використано й в Україні шляхом виокремлення із розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» особливої частини КК України суспільно-небезпечних діянь, які пов'язані з наданням банківських послуг, та доповнення цього Кодексу новим розділом VII-1 «Кримінальні правопорушення у банківській сфері».

У контексті вирішення завдань щодо удосконалення правового механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності України, важливе значення має також зарубіжний досвід щодо регулювання та нагляду за роботою фінансових установ [3].

Зокрема, ще у 2012 році ЄС прийняв рішення про створення Банківського Союзу з метою подолання наслідків світової

Як з цього приводу слушно зробив висновок А. П. Закалюк, профілактика випередження вбачається саме в тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, до прийняття останніх у формі закону, суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних або суперечливих норм, і тим самим запобігає негативним наслідкам впровадження законів у життя у вигляді створення сприятливих умов для вчинення кримінальних правопорушень [46, с. 191-192].

Прикладом впровадження на практиці профілактики випередження є реалізація ідеї кримінологічної експертизи законопроектів в Україні [119]. У свою чергу, прикладом застосування даного виду кримінологічної профілактики у банківській сфері є закріплення в Законі України «Про Національний банк України» ст. 68 «Публікації», відповідно до змісту якої з метою забезпечення гласності з питань банківської діяльності та статистики платіжного балансу ця установа публікує на сторінках офіційного Інтернет-представництва Нацбанку відповідну інформацію, у тому числі запобіжного характеру, а, відповідно п. 8 ч. 1 ст. 7 цього ж Закону, здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі [158], тобто реалізує таким чином заходи ранньої профілактики щодо недопущення (випередження) вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільних відносин.

Поряд з цим, протидія (дія на дію) використовується як на нормативно-правовому рівні, так і на практиці для відтворення загального впливу на злочинність, але, як обґрунтовано доводить у своїх роботах А. П. Закалюк, цей термін лише однобічно (у формі «супротиву») відображає останній та не містить однозначного відображення поняття запобігання кримінальним правопорушенням, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання», навіть коли він вживається у широкому значенні [45, с. 322].

Саме з таких міркувань, як видається, у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» вжито як перший, так і другий термін.

У той самий час, є й інша група науковців (зокрема, О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко), які переконані, що поняття «протидія кримінальним правопорушенням» складається з двох взаємопов'язаних елементів, а саме – з:

а) кримінально-правового аспекту, під яким вони розуміють діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян щодо виявлення, розкриття та розслідування вчинених кримінальних правопорушень, притягнення винуватих осіб до передбачуваної законом відповідальності, застосування до них заходів кримінально-правового впливу;

б) діяльності по запобіганню кримінальним правопорушенням [10, с. 89-95].

Такий підхід, враховуючи численні наукові розробки з означеної проблематики [33, с. 12], останнім часом все частіше знаходить своє відображення й на законодавчому рівні.

Так, у Законі України «Про Національну поліцію», серед її завдань відсутнє запобігання кримінальним правопорушенням, натомість, є таке із них, як протидія цим суспільно небезпечним діям (ст. 2) [159].

Знову ж таки, враховуючи дискусійність даного питання, у ній мова ведеться як у контексті запобігання, так і протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності.

Зазначена позиція ґрунтується не тільки на змісті законодавчих актів, що регулюють вказану галузь суспільних відносин, але й на інших нормативно-правових актах (наприклад, на положеннях Закону України «Про запобігання корупції» [145].

Крім цього, додатковим аргументом з цього приводу виступають положення чинного КК України, у ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст.

Крім цього, у цій країні на сьогодні розглядається питання щодо поширення поняття «брудних» грошей та кошти від діяльності міжнародних злочинних організацій [94].

Свої особливості запобіжної діяльності з питань легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, має й ФРН, враховуючи, що на нормативно-правовому рівні у цій країні відсутнє поняття економічної злочинності.

Виходячи з цього та використовуючи зазначену правову прогалину, в Німеччині протидією даному кримінальному правопорушенню займаються різноманітні державні структури, а саме – це: Федеральна кримінальна служба, земельні прокуратури, фінансові відомства та митниця [196].

Основним нормативно-правовим актом, що спрямований на запобігання вказаному суспільно небезпечному явищу у фінансово-банківській галузі суспільних відносин, у Канаді є Закон «Про протидію відмиванню незаконних коштів та фінансування тероризму», відповідно до якого суб'єктами фінансового моніторингу є: іноземні банки, кредитні спілки та страхові компанії, що здійснюють свою діяльність на території Канади; фізичні та юридичні особи, що виступають посередниками при здійсненні операцій з цінними паперами та інші суб'єкти [15].

Як показали результати даного наукового дослідження, багато позитивних моментів з означеної проблематики є й в законодавстві інших зарубіжних держав.

Зокрема, в Республіці Молдова розширено перелік кримінальних правопорушень, що мають пряме відношення до протиправних схем, спрямованих на легалізацію (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, а саме – за: виготовлення або збут підроблених кредитних карток або інших платіжних інструментів (ст. 237 КК); отримання кредиту, позик або страхового відшкодування/допомоги шляхом обману (ст. 238 КК); порушення правил кредитування, політик із видачі позичок або правил надання страхового відшкодування/допомоги (ст. 239 КК);

осіб, які підозріваються у відмиванні коштів, про всі операції на суму понад 50 тис. літів (16,9 тис. доларів США), а також про обліки валют на суму понад 10 тис. літів (3,4 тис. доларів США).

Більш того, згідно іншого Закону цієї держави «Про запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом» 1997 року визначені ознаки, за допомогою яких виявляються злочинні кошти, і перелік фінансових операцій, що підлягають особливому контролю, а також визначена мінімальна сума (10 тис. літів (17,7 тис. доларів США)), з якої необхідна обов'язкова ідентифікація клієнта [94].

Без сумніву, що аналогічну практику на законодавчому рівні необхідно впровадити й в Україні, що значно підвищить рівень спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності з участю банківських установ як суб'єктів даного виду соціальної профілактики.

Цікавою у зв'язку з цим є діяльність фінансової та банківської системи у Республіці Польща, у якій передусім контролюють операції з великими сумами готівки (особливо, якщо раніше подібні суми за рахунком не проходили), надходження значних переказів з країн, відомих як виробники наркотиків, або підозрюються у причетності до тероризму тощо.

При цьому в цій країні банківські установи підвищену увагу приділяють клієнтам, що мають значні суми на рахунках у кількох банках і переказують їх у треті країни [94].

По шляху розширення переліку кримінальних правопорушень, які складають зміст протиправної діяльності, пов'язаної з легалізацією (відмиванням) коштів, одержаних злочинним чином, пішла й Франція, у якій гроші (цінності тощо), які отримані у результаті злочинних дій, вважаються незаконними, а всі операції з ними – відмиванням «брудних» грошей, що є кримінальним правопорушенням.

50 якого закріплено як завдання Кодексу, так і мета покарання у виді запобігання кримінальним правопорушенням [98].

Саме з цих міркувань вжито у сформульованому у даному посібнику понятті слова «запобігання» та «протидія».

6. Запобіжна діяльність банківських установ стосується лише суспільно небезпечних і карних діянь.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 11 КК України, суспільна небезпека відноситься до однієї із системоутворюючих ознак змісту поняття кримінального правопорушення.

У наукових джерелах під суспільною небезпекою розуміють об'єктивну здатність кримінального правопорушення заподіяти або створити загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, які є об'єктами кримінально-правової охорони [115, с. 46].

Виходячи з цього, у зазначеному посібнику не розглядаються дисциплінарні проступки працівників банків України, адміністративно-правові делікти (від лат. *delictum* – незаконна дія) [16, с. 184] та інші правопорушення, включаючи й ті, що вчиняються клієнтами цих установ (наприклад, несвочасна оплата банківських відсотків за отриманий кредит), а лише кримінальні правопорушення, що мали місце у вказаній галузі суспільних відносин.

У той самий час, вжите у даному понятті слово «карність» відображає діалектичний взаємозв'язок двох інститутів кримінального права – злочину та покарання, які є нерозривними та такими, без яких не настає кримінальна відповідальність (ст. ст. 2, 11 та розділи X-XV Загальної частини КК України) [31, с. 444-663].

7. Змістом запобіжної діяльності банківських установ є об'єкти їх правової охорони.

У кримінології під об'єктами кримінологічного запобігання розуміють явища, процеси, прояви їхньої активізації, щодо яких спрямовується вказана діяльність [45, с. 332]. При цьому варто зазначити, що визначення об'єктів запобігання кримінальним

правопорушенням, як доведено на доктринальному рівні, не може бути схематичним, а потребує конкретного аналізу та виявлення тих об'єктів, які більш виразно проявились під час аналізу причин і умов вчинення певної категорії кримінальних правопорушень (у даній роботі – у сфері банківської діяльності) [45, с. 333].

Цей теоретико-прикладний висновок у повній мірі стосується й об'єктів правової охорони у банківській системі України.

Як встановлено в ході даного дослідження, зазначені об'єкти закріплені у законодавчих та інших нормативно-правових актах, що регулюють відносини у вказаній галузі суспільної діяльності.

Зокрема, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» до таких віднесені наступні об'єкти:

- 1) законні інтереси вкладників та інших клієнтів банків;
- 2) сталий розвиток і стабільність банківської системи;
- 3) діяльність щодо створення сприятливих умов для розвитку економіки;
- 4) діяльність щодо створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку (ст. 1 даного Закону) [137];
- 5) банківська діяльність, тобто процес щодо залучення у вклади грошових коштів фізичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб (ст. 2 цього Закону);
- 6) діяльність щодо надання фінансових послуг та державного регулювання ринків фінансових послуг [167];
- 7) діяльність на ринках капіталу та організованих товарних ринках [139];
- 8) інші об'єкти, мова про які ведеться у законодавчих актах України з питань банківської діяльності.

Поряд з цим, варто зазначити, що важливу роль у змісті об'єкта правової охорони у банківській системі відіграє й предмет їх діяльності та кримінально-правового захисту об'єктів, що закріплені у розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері

Кримінальний кодекс Австрійської республіки передбачає відповідальність за відмивання всіх активів, отриманих від вчинення серйозних злочинів, що передбачають покарання у виді позбавлення волі на строк більше трьох років, при тому, що в цій країні (єдиній в ЄС) дозволяється вести анонімні банківські рахунки [94].

Досить ефективно впливає на рівень запобіжної діяльності з означеної проблематики, що важливо у контексті удосконалення законодавства України, та практика, яка склалась у Королівській Бельгії, а саме:

а) спеціальний закон про відмивання грошей від 11 січня 1993 року включає у перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних з відмиванням або легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом, наступні суспільно небезпечні діяння: тероризм, організовану злочинність, торгівлю наркотиками, зброєю, використанням підпільної праці, торгівлю людьми, проституцію, незаконне використання гормонів у тварин, торгівлю людськими органами, серйозне та організоване шахрайство стосовно податків, що порушує фінансові інтереси ЄС, корупцію, нетипові інвестиції та помилкове банкрутство;

б) банківські та інші фінансові установи в обов'язковому порядку перевіряють усі угоди на суму понад 10 тис. євро;

в) під егідою Міністерства фінансів та юстиції створена спеціальна структура «Сектор обробки фінансової інформації» (STIF), яка, із залученням відповідних експертів, аналізує декларації банків, бірж та інших фінансових інститутів про підозрілі операції, використовує інформацію, отриману від поліцейських, митних та інших державних органів [94].

Аналогічний підхід, зокрема, закріплений й у Законі Литовської Республіки «Про запобігання відмиванню коштів», відповідно до вимог якого банки та інші кредитні установи, страхові компанії, митниця, пошта, нотаріуси, ломбарди, спецслужби цієї країни надають податковій поліції відомості про

При цьому за вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь КК Великобританії передбачає покарання у виді 14 років позбавлення волі та штраф; за розголошення інформації злочинцю або третій особі – до 5-ти років позбавлення волі; а за неповідомлення про операції з відмивання грошей, що стали відомі особі – до 5-ти років позбавлення волі [94].

Повчальною з означених питань є практика інших Європейських країн. Так, Кримінальний юридичний акт Ірландської Республіки зобов'язує всі фінансові інститути держави, включаючи банківські установи, вимагати від нових клієнтів, які здійснюють великі трансакції, документального підтвердження походження грошей [94].

У свою чергу, стратегія банків Кіпру ґрунтується на принципі «знай свого клієнта» і спрямована на виявлення осіб, які мають декілька довірчих рахунків, не сумісних з формою їх бізнесу, або рахунків, на які надходять депозити від значної кількості різних приватних адресатів, а також тих клієнтів, які намагаються відкрити рахунок на велику суму навіть на не вигідних умовах.

Згідно з цією стратегією банків працівникам цих установ слід знати походження коштів, історію всіх відкритих у банку рахунків, періодичність звернень клієнта до банку [94], що ще раз підтверджує висновок про необхідність розгляду в Україні банківських установ як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням та підвищенням у зв'язку з цим індивідуальної кримінологічної профілактики у зазначеній галузі суспільних відносин [192, с. 454-458].

Натомість, законодавством Грецької Республіки передбачається ідентифікація клієнтів у разі укладання контрактів, відкриття рахунків, найму сейфів, кредитування під заставу. Водночас, такі дії не здійснюються при проведенні страхових операцій на незначні суми і терміни та пов'язані з пенсійним страхуванням [94].

господарської діяльності» Особливої частини КК України та безпосередньо стосуються банківської галузі суспільних відносин.

Так, у всіх складах кримінальних правопорушень, що посягають на банківську діяльність, обов'язковим та необхідним для встановлення підстав кримінальної відповідальності їх елементом є предмет цих суспільно небезпечних діянь, а саме – кошти фізичних чи їх юридичних осіб у готівковій формі, платіжні карти, документи тощо, що стосуються банківської діяльності.

У ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під коштами розуміють гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент [137].

Саме предмет кримінального правопорушення, який є змістовним елементом банківської правової охорони виступає додатковим доказом того, що банківську установу на всіх рівнях (доктринальному, нормативно-правовому, організаційно-управлінському тощо) необхідно досліджувати не стільки як об'єкт відповідної суспільної діяльності, а як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин.

Більш того, вживання у законодавчих актах з питань банківської діяльності в Україні інших видів предмета їх безпосередньої правової охорони також підтверджує зазначений висновок.

Зокрема, у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріплені такі аналоги грошей, як предметів кримінальних посягань: «іноземний капітал», «банківський кредит», «банківський платіжний інструмент», «банківські рахунки», «вклад (депозит)», «власний капітал»; т. ін. [137].

8. Запобіжна діяльність банківських установ спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, що породжують, обумовлюють та корелюють вчинення кримінальних правопорушень у цій галузі суспільних відносин.

У кримінології процес спричинення, обумовлення та кореляції протиправної поведінки особи, яка проявилась у факті вчинення кримінального правопорушення, називають детермінацією злочинності [101, с. 71].

Як з цього приводу зробив висновок А. П. Закалюк, у найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ і процесів [45, с. 184].

У свій час (і це є актуальним і у сьогодні) Н. Ф. Кузнєцова до системи кримінальної детермінації запропонувала включити три основні елементи:

а) причини, тобто явища (системи), які породжують або продукують інші явища (системи) – наслідки;

б) умови – різноманітні явища, процеси, обставини, що сприяють або створюють можливість виникнення та прояву причини, яка породжує наслідки;

в) корелянти – такий зв'язок між подіями, явищами, процесами, за якого зміна одних явищ супроводжується (не спричинюється чи обумовлюється) зміною інших [103, с. 11].

Виходячи з отриманих в ході даного дослідження результатів, саме зазначені вище теоретичні підходи й були взяті за основу при визначенні детермінації кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності в Україні, а, в кінцевому підсумку, – стали однією із системоутворюючих ознак сформульованого авторського поняття «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням».

Щодо інших слів, вжитих у зазначеній дефініції, то вони також мають своє семантичне походження, а також прикладне значення у змісті запобіжної діяльності у банківській системі нашої держави.

Зокрема, у тлумачних словниках під нейтралізацією (фр. *neutralization*, від лат. *neutralis* – не належний ні тому, ні іншому),

При цьому Кодекс даної країни відносить до «відмивання грошей» доходи, що були отримані від злочинних об'єднань різних форм, тероризму та від торгівлі наркотиками [94].

У свою чергу, у Великобританії легалізація коштів, отриманих кримінальним шляхом, включає у себе більш розширений перелік суспільно небезпечних діянь з цього приводу, а саме: торгівлю з наркотиками, тероризм, крадіжку, обман, грабіж, вимагання, шантаж тощо.

При цьому для координації діяльності, що стосується запобігання даному виду кримінальних правопорушень, створена Об'єднана робоча група, до складу якої входять провідні фахівці фінансового сектора економіки [94].

Як видається, враховуючи сучасний стан кримінальних правопорушень у банківській сфері України [73], а також рівень взаємодії банківських установ з іншими суб'єктами кримінальної профілактики, цей підхід варто було б застосувати й у нашій державі шляхом, зокрема, створення при Національному банку України міжвідомчої Комісії з питань запобігання легалізації (відмивання) коштів, отриманих кримінальним шляхом, до складу якої включити керівників цієї установи та всіх правоохоронних органів, перелік яких визначений у законі [140], враховуючи при цьому, що у відповідній Стратегії, затвердженій Кабінетом Міністрів України у грудні 2015 року, такий захід відсутній [165].

Крім цього, у Великобританії такий законодавчий підхід, відповідно до якого кримінальним правопорушенням з означених питань вважається і бездіяльність банківських установ, в результаті якої стала можливою легалізація незаконно отриманих коштів, а також дії фізичних осіб, які сприяють комусь у «відмиванні» грошей шляхом їх приховування, зберігання або інвестування, та у випадках, якщо ці особи знають або підозрюють, що грошові кошти є доходом від серйозних (тяжких та особливо тяжких) кримінальних правопорушень [94].

(по ч. 1) та від восьми до п'ятнадцяти років (по ч. 3), тобто є «м'якішим» порівняно до законодавства окремих штатів США.

Не менш прикладною та корисною для України є й законодавча практика, що склалась в Італійській Республіці, яка включає такі запобіжні заходи з питань легалізації (відмивання) злочинних коштів, а саме:

а) на державу покладено обов'язок здійснювати моніторинг щодо виявлення та припинення спроб легалізації протиправно отриманих грошей (ця система моніторингу передбачає, наприклад, що переведення будь-якої суми за кордон супроводжується одночасним декларуванням доходу) [94];

б) на банки та інші посередницькі структури покладено обов'язок вести детальну документацію щодо валютних операцій резидентів, аби не пропустити спроби відмивання злочинних коштів [94];

в) КК цієї держави передбачає покарання за вчинення даного кримінального правопорушення у виді позбавлення волі від 7 до 12 років та штраф, а щодо посадових осіб – до 15-ти років [94].

Отже, застосований в Італії законодавчий підхід свідчить про те, що банківські установи у цій країні розглядаються як суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності, що виступає у цій дисертації аргументом щодо вибору зазначеної теми дослідження, як такої, що є актуальною та практично значущою.

Як показали результати цієї наукової розробки, дещо інші засоби правового характеру з питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, закріплені в КК Іспанії, а саме – зазначені кримінальні правопорушення введені до розділу про хабарі та тому подібних суспільно небезпечних діянь, за які передбачено кримінальне покарання у виді тюремного ув'язнення більше трьох років.

розуміють послаблення впливу кого-небудь або чого-небудь [16, с. 385-386].

У контексті досліджуваної у цій роботі проблематики нейтралізація означає усунення детермінант, що спричиняють та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері.

Так, у ст. 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлені обмеження щодо діяльності банків, а саме – цим установам забороняється здійснювати ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

При цьому перелік ознак, наявність яких є підставою для висновку Національного банку України про проведення банком ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, визначається нормативно-правовим актом Національного банку України та оприлюднюється у встановленому законом порядку [137].

У свою чергу, у ч. 2 ст. 42 КК України з цього приводу зазначено, що ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Отже, враховуючи, що зазначена норма КК має бланкетний характер, тобто відсилає ознаки кримінального правопорушення до іншої галузі права [97, с. 19], правомірність вчинення діяння, пов'язаного з ризиком, у банківській сфері, а, отже, підстави кримінальної відповідальності (ст. 2 КК) у всіх випадках визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України, який таким чином здійснює нейтралізацію детермінант, що спричиняють та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у вказаній галузі суспільних відносин.

Вжите у понятті «банківська установа як суб'єкт запобігання правопорушенням» слово «блокування» (від нім. hlokieren, фр.

hloquer) означає не допускання розповсюдження чого-небудь [16, с. 96], зокрема, збитків, які стали наслідком протиправної діяльності у банківській сфері.

Так, відповідно до положень ст. 45 «Внутрішній кредит банку» Закону України «Про банки і банківську діяльність», на підрозділ внутрішнього аудиту банку покладена така функція, як: виявлення та перевірка перевищення повноважень посадовими особами банку і виникнення конфлікту інтересів [137].

У такому ж контексті сформульовано і зміст ст. 9 «Банківський нагляд на консолідованій основі» цього ж Закону, а саме – відповідно до п. 2 цієї норми, Національний банк України має право встановлювати вимоги до банківської групи та/або підгруп банківської групи на консолідованій та субконсолідованій основі щодо розроблення планів забезпечення безперервної діяльності, фінансування в кризових ситуаціях, відновлення діяльності [137].

Щодо іншого вжитого у зазначеному вище понятті слова «усунення», то у даній роботі воно має такий зміст – це діяльність щодо ліквідації, припинення, зникнення тощо детермінант, що спричиняють та обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері [18, с. 661].

Зокрема, як це витікає із змісту ст. 19-1 «Підстави для відмови у видачі банківської ліцензії» Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк України має право відмовити у видачі такої ліцензії юридичній особі у разі, якщо організація корпоративного управління, системи управління ризиками, юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не відповідає обсягам та складності видів діяльності, які ця юридична особа має намір здійснювати як банк зі стратегією та/або бізнес-планом (п. 5-1 ч. 1) [137].

Ще більш предметно з цього приводу зазначено в главі 14-1 (ст. ст. 73, 74) «Заходи впливу» вказаного вище Закону [137].

завдань запобіжної діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин.

Як показали результати даного дослідження, багато позитивних елементів у правовому механізмі запобіжної діяльності у банківській сфері є в суспільно-державній практиці окремих держав світу [2]. При цьому, як слушно з цього приводу зауважила Л. В. Кривonos, кожна країна Заходу впроваджує власні державні запобіжні заходи у цьому напрямі [94].

Так, у США Міністерством фінансів розроблені спеціальні рекомендації щодо запобігання легалізації злочинних коштів, у якій пропонується ретельно досліджувати на «підозрілість» всі доступні факти стосовно угод на суму від 10 тис. доларів США.

При цьому особливу обережність у цих рекомендаціях пропонується проявляти щодо трансакцій і банківських відносин, якщо є сумніви щодо ідентифікації клієнтів, трансакцій, що здійснюються за участю третіх країн тощо [94].

У зв'язку з цим великі банки США значно збільшили витрати на технології аналізу даних про грошові трансферти щодо фіксування підозрілої діяльності [3].

Більш того, законодавство 33 штатів США визнає «відмивання» грошей кримінальним правопорушенням, а ще в багатьох штатах цієї країни відображені також відповідні заходи протидії вказаному суспільно небезпечному діянню, включаючи тривалі терміни позбавлення волі за їх вчинення (як правило, від 10 до 20 років) та великі суми штрафів, які втричі перевищують вартість майна, що було об'єктом кримінально карної банківської операції [94].

Як видається, зазначений досвід США можна було б впровадити для удосконалення змісту ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», яка, зокрема, не передбачає такої санкції за вчинення даного кримінального правопорушення, як штраф, а покарання за нього у виді позбавлення волі передбачає термін від трьох до шести років

кількість абсолютно нових корпоративних чи індивідуальних ідентичностей [217].

Саме тому, на переконання західних фахівців, у сьогоденні важливими є зусилля у банківській сфері, спрямовані на залучення фінансових організацій до обміну даних про компанії, які здійснюють платежі та покупки, що, в кінцевому підсумку, допомагає виявити серед них фіктивні та запобігти вчиненню таким чином кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільних відносин (принцип: потрібно створити мережу, або перемогти мережу) [217].

Звичайно, особливо в частині розробки та реалізації заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі України, зазначені заходи підвищили б ефективність даного виду соціальної профілактики в Україні, зокрема щодо недопущення вчинення тих суспільно небезпечних діянь, які визнані такими у ст. 220-2 КК.

У свою чергу, важливу роль для удосконалення правових засад індивідуального запобігання у сфері банківської діяльності нашої держави, може відіграти така позитивна зарубіжна практика, як недопущення шахрайства з фінансовими ресурсами з боку так званих «мулів», які використовуються злочинцями та їх протиправними об'єднаннями для переведення в готівку коштів, отриманих злочинним шляхом [217].

Зокрема, деякі кримінальні об'єднання встановлюють контакт з особами, які виконують низькооплачувану роботу за кордоном та пропонують їм придбати доступ до банківського рахунку, який вони відкрили, коли працювали за кордоном, використовуючи таким чином напрацьовану схему щодо «відмивання» коштів, отриманих незаконно [217].

При цьому ті системи виявлення такого виду шахрайства, які застосовуються у банках, морально, фізично, психологічно та технологічно застаріли, а тому мають бути замінені на більш ефективні та результативні, у тому числі з огляду вирішення

Так у цілому можна уявити теоретико-прикладну модель сформульованого у цьому підручнику поняття «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням».

Поряд з цим, для того, щоб впровадити її у банківську діяльність України, та підвищити у зв'язку з цим рівень ефективності запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері суспільних відносин, необхідно здійснити комплекс науково обґрунтованих заходів.

Зокрема, виходячи з того, що відповідно вимог ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», ця державна установа має особливий правовий статусу банківській системі, а згідно ст. ст. 6, 7 – виконує функції організаційного, координуючого, контрольного та наглядового змісту, логічно було б надати Нацбанку право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, шляхом внесення відповідного доповнення у ст. 93 Конституції України.

Таким чином, сформульоване у даній науковій розробці поняття «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням» не тільки збагатило та ліквідувало відповідну прогалину у науці, зокрема кримінології, з означеного питання, у чому, власне, й виразило його теоретичну цінність, але й визначило основні перспективні напрями удосконалення правових, організаційних та інших засад кримінологічної профілактики та розширило у зв'язку з цим межі знань щодо суб'єктів їх реалізації на практиці, що, у свою чергу, дає можливість оцінити запобіжну діяльність банків з практичної (прикладної) точки зору [83, с.43].

1.3. Міжнародно-правові підходи та зарубіжна практика з питань, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері

Як свідчить практика та результати спеціальних наукових досліджень, порівняльне правознавство (а, відтак, й застосування

при цьому порівняльно-правового та інших методів пошуку) дає можливість:

а) оцінити стан розвитку національної правової системи зі світовими тенденціями функціонування права [199, с. 6];

б) на основі зіставлення відібрати кращі зразки з правового досвіду для удосконалення як національних правових систем, так і міжнародного законодавства [47, с. 264];

в) по-новому інтегрувати відповідні положення законодавства що призводять до появи нових смислів, які реалізуються у людській діяльності [202, с. 106];

г) виявити спільні риси та особливості, взаємовплив, тенденції і закономірності розвитку законодавства різних країн в умовах інтеграційних процесів, які відбуваються нині в Європі та світі [96, с. 58].

Саме зазначені теоретичні підходи й були використані у цьому посінику при з'ясуванні змісту міжнародно-правових актів та зарубіжної практики [1] з питань, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері. Крім цього, методологічне підґрунтя для вирішення зазначеного завдання дослідження склали сучасні наукові розробки з даної проблематики.

Важливість розгляду означеного питання у цій науковій розробці обумовлена ще й тим, що результати його дослідження дають відповідь на питання, чи варто вважати банківські установи суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

Як встановлено в ході проведення зазначеної наукової роботи, міжнародно-правові акти, що регулюють сферу банківської діяльності та «частково», процес запобігання вчиненню у цій галузі суспільних відносин кримінальних правопорушень, можна класифікувати на декілька умовних (враховуючи їх системний характер, взаємозв'язок, взаємодію та взаємообумовленість) груп, а саме:

Виходячи з цього, зазначений дослідник запропонував свою теоретично обґрунтовану модель запобігання вказаним кримінальним правопорушенням у банківській галузі, а саме, на його думку:

а) фінансовим установам варто комплексно змінити свій підхід до цифрових трансформацій, що відбуваються у світі;

б) цим суб'єктам необхідно зрозуміти дану трансформацію та оцінити нові ризики шахрайства, які є наслідком швидких змін з цього приводу;

в) банкам слід розробити принципи управління ризиками шахрайства, що будуть спроможні ефективно і результативно мінімізувати ці ризики, забезпечуючи стабільні результати [26].

При цьому, на переконання Л. Ч. Кока, системи управління ризиками шахрайства нового покоління повинні бути спроможні працювати в умовах постійної цифрової трансформації, виявляти нові, досі невідомі ризики шахрайських дій, використовувати переваги технологій та зменшувати витрати на забезпечення дотримання законодавства [26].

Без сумніву, що розроблені та викладені у науковій літературі науково обґрунтовані пропозиції Л. Ч. Кока щодо запобігання банківськими установами шахрайства з фінансовими ресурсами, було б логічно використати й в аналогічній діяльності в нашій державі з урахуванням особливостей та ознак даного кримінального правопорушення, що знайшли своє відображення в ст. 222 КК України [115, с. 516-518].

Цікавими з зв'язку з цим є пропозиції й деяких інших зарубіжних фахівців, які вважають, що варто у сьогоденні підвищувати рівень взаємодії як всередині банківської системи, так і поза її межами [217].

Так, докладний довготерміновий аналіз інформації, що надається підставними компаніями, може допомогти викрити їхню суть, зокрема: контактні дані та реєстраційні адреси однакові у деяких компаніях. Це тому, що дуже важко реально створити таку

Зокрема, за даними глобального дослідження з питань шахрайства у банківській сфері, проведеного міжнародною науковою організацією KPMG у 2016-2018 р. р. на території країн Америки, Європи, Близького Сходу, Африки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону [26], вказане кримінальне правопорушення здійснюється у двох основних формах, а саме – шляхом:

1). Зовнішнього шахрайства: заволодіння персональними даними; використання номера карти для вчинення даного суспільно небезпечного діяння; застосування протиправних схем.

При цьому 61% опитаних з цього приводу осіб повідомили про зростання загальної кількості випадків зовнішнього шахрайства, а 58 – про збільшення сум шахрайських операцій [26].

Такі ж тенденції, зокрема, характерні й для банківської системи України [73].

Серед інших отриманих результатів глобального дослідження з питань зовнішнього шахрайства звертають на себе увагу й ті із них, які свідчать про те, що щорічно середня сума кожної такої протиправної операції не змінюється (про це заявили 21% респондентів), але є тенденція до зменшення таких дій (38%) у силу збільшення у цілому шахрайських діянь з фінансовими ресурсами [26].

2). Внутрішнє шахрайство (кримінальні правопорушення, які вчиняються персоналом банківських установ) [26].

Згідно даних KPMG, загальна вартість, середня вартість і кількість випадків такої форми шахрайства у 2017-2018 р. р. у світі лишилися незмінними або скоротилися [26]. Ці ж тенденції мають місце й у банківській системі України, особливо такого його виду, як кібершахрайство [73].

У цілому ж, як з цього приводу зауважив Л. Ч. Кок, ризик кібершахрайства є найбільшим викликом для фінансових установ у трьох регіонах світу – Америці, ЕМА (Європі, Близькому Сході та Африці) та Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [26].

1. Міжнародно-правові джерела (Загальна декларація прав людини [43, с. 12-17]; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [111, с. 37-45]; Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; інші).

Так, у ст. 2 Загальної декларації прав людини зазначено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого стану, а в ст. 6 – про те, що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності [43].

Загальнозапобіжний захист мають й інші норми даної Декларації (ст. 12 (про неможливість безпідставного втручання в особисте та сімейне життя); ст. 17 (про вільне володіння майном як одноособово, так і разом з іншими); ст. 29 (про тільки ті правообмеження, які встановлені законом з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб); ін.).

2. Міжнародно-правові акти міжгалузевого значення та регулювання (Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях [34]; Декларація ООН про злочинність та громадську безпеку [35]; Декларація про права інвалідів [36]; ін.).

Зокрема, у Декларації ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях до питань, які мають певне відношення до запобігання кримінальним правопорушенням, можна віднести наступні її норми:

а) пункт 1, відповідно до якого держави – члени цієї Декларації зобов'язані вживати ефективних та конкретних заходів боротьби з усіма формами зазначених суспільно небезпечних діянь, у тому числі як у сфері державного, так і приватного регулювання;

б) п. 4, у якому мова ведеться про недопущення у державах-учасниках, які ще не зробили цього, можливості відрасування з обкладених податком сум хабарів;

в) п. 6, згідно якого у державах-учасниках мають розробляти або заохочувати розробку, у відповідних випадках, кодексів поведінки у галузі підприємницької діяльності, стандартів і оптимальної практики, які забороняють хабарництво і пов'язані з ним протиправні дії при здійсненні міжнародних комерційних операцій [34] і ін.

3. Міжнародно-правові акти галузевого (конкретно-правового) спрямування (Директива Європейського Парламенту і ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних про вільне переміщення таких даних» [155]; Директива Ради ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з відмивання грошей» [144]; Європейська конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [41]; ін.).

Так, у ст. 5 останньої з Конвенцій закріплено положення про те, що кожна держава, яка її підписала, вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб зацікавлені сторони, інтереси яких зачіпаються діями згідно з положеннями статей 2 та 3, мали ефективні засоби правового захисту для збереження їх прав [41].

У свою чергу, у Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС з питань обробки персональних даних з цього приводу зазначено, що системи обробки такої інформації повинні поважати їх основні права і свободи, особливо право на невтручання в особисте життя, і сприяти економічному і соціальному прогресу, розширенню торгівлі і добробуту людей [155], що, без сумніву, варто враховувати у ході організації заходів банківської та запобіжної діяльності у вказаній галузі суспільних відносин.

У цілому ж, як встановлено в ході даного дослідження, у всіх кваліфікаційних групах міжнародно-правових актів з означеної проблематики їх пріоритетною спрямованістю є ефективне забезпечення природних [92] та інших прав людини і громадянина у

будь-якій сфері суспільної діяльності [54, с. 258-261], включаючи й банківську галузь.

Крім цього, у контексті змісту зазначеної наукової розробки та виходячи із сутності чинного законодавства України, що стосується його співвідношення з нормами міжнародного права, важливим є й інший висновок – запобіжна діяльність у банківській сфері має здійснюватись з урахуванням тих положень міжнародно-правових актів, які стали частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України).

При цьому, відповідно до вимог ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [157], що, як видається, мають враховувати у запобіжній діяльності як банки державної та комунальної форм власності (ч. 2 ст. 19 Конституції України), так і аналогічні установи інших форм власності.

Разом з тим, як слушно зауважила Г. В. Дідківська, необхідність узгодження національних інтересів держав, регіональних об'єднань і міжнародного співробітництва при розробці та реалізації цілей і завдань, засобів, форм і методів спільного запобігання кримінальним правопорушенням тягне за собою тривалість і складність цих процесів, дипломатичність формулювань міжнародно-правових документів у сфері протидії злочинності, декларативність рішень, розбіжність пріоритетів в даній діяльності та інші проблемні аспекти [38, с. 7].

Саме у такому сенсі, як показали результати даного дослідження, й побудовані напрями наукових розробок з означеної проблематики, включаючи різноманітні аспекти та способи посягань на об'єкти банківської сфери діяльності (розділ VII Особливої частини КК України (ст. ст. 200, 209, 209-1 ін.)).

Відсутність документального підтвердження буде розцінюватись як ознака фіктивної операції з відповідними наслідками передбаченими законом.

Норми п. 1111 Інструкції №103 також поширюються на зняття готівки з корпоративної картки.

При цьому, оскільки, під касою банку Інструкція розуміє і банкомати, через які знімається готівка, а також пункти дистанційного обслуговування, то згідно з абзацом г) пп. 164.2.17 Податкового кодексу України до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включається дохід, отриманий платником податку як додаткове благо, зокрема у вигляді суми грошового відшкодування будь-яких витрат платника податку, крім тих, що обов'язково відшкодовуються згідно із законом за рахунок бюджету або звільняються від оподаткування згідно з цим розділом [127].

Крім цього, відповідно до вимог пп.14.1.47 Податкового кодексу України – це додаткові блага – кошти, матеріальні чи нематеріальні цінності, послуги, інші види доходу, що виплачуються (надаються) платнику податку податковим агентом.

Поряд з цим, якщо такий дохід не є заробітною платою та не пов'язаний з виконанням обов'язків трудового найму або не є винагородою за цивільно-правовими договорами (угодами), укладеними з таким платником податку (крім випадків, прямо передбачених нормами розділу IV ПКУ), у свою чергу абзацом б) пп. 170.9.1 ПКУ передбачено, що до оподатковуваного доходу платника не включаються та не оподатковуються документально підтверджені витрати, здійснені за рахунок готівкових чи безготівкових коштів, наданих платнику податку під звіт роботодавцем на організацію та проведення прийомів, презентацій, свят, розваг та відпочинку, придбання та розповсюдження подарунків, у встановлених межах, що здійснені таким платником та/або іншими особами з рекламними цілями.

фінансової кризи та встановлення нових правил регулювання діяльності банків у межах Європи, головним складовим якого є Єдиний наглядовий механізм (ЄНМ) та Європейська система гарантування вкладів [203, с. 111].

Виходячи з цього, основною метою нових правил регулювання банків у країнах ЄС визначено:

- а) зниження ймовірності виникнення криз;
- б) застосування єдиного механізму порятунку проблемних фінансових установ;
- в) забезпечення функціонування системи гарантування вкладів клієнтів;
- г) налагодження механізму державної підтримки проблемних банків [203, с. 111].

Тобто, у даному випадку мова ведеться про реалізацію Банківським Союзом ЄС запобіжної функції, а отже – про логічність постановки питання про те, що банківська установа має бути не тільки об'єктом, але й суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільних відносин.

Додатковим аргументом щодо такого висновку можна назвати ключові напрями фінансової реформи у країнах ЄС, до яких можна віднести такі із них, як:

- 1) встановлення пруденційних стандартів корпоративного управління;
- 2) визначення вимог до фінансової звітності та адекватності капіталу;
- 3) вдосконалення методології розрахунків показників, за допомогою яких оцінюється стан як банківського, так і корпоративного сектору, агрегованих мікропруденційних показників;
- 4) розвитку базових і нормативних індикаторів;
- 5) використання стрес-тестування [203, с. 111].

Зокрема, зазначений підхід у виді страхування депозитів дозволив на практиці знизити панічні настрої та відтік вкладників з банківських установ.

Крім цього, в якості основного заходу запобігання та протидії вказаним негативним явищам у цій галузі суспільних відносин стало підвищення рівня страхового відшкодування за вкладами, що можна досить ефективно використати й у нормативній та практичній діяльності банків України.

Так, у США розмір гарантованої виплати вкладникам був збільшений до 250 тис. доларів. Так само був скасований механізм франшизи, відповідно до якого допускається відшкодовувати депозити на 90% [203, с. 112].

Цікавим у зв'язку з цим є той факт, що в ряді країн світу (ФРН, Австрії, Франції, Малайзії, Гонконгу, Сінгапурі та ін.) на період кризи була введена навіть повна гарантія відшкодування за вкладами всіх банків [203, с. 112], що позитивно вплинуло також і на ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері діяльності.

Отже, як слушно зауважив з цього приводу Д. Г. Хоружий, у розвинутих зарубіжних країнах пріоритетом є своєчасна діагностика та оперативне запобігання розвитку банківських криз, заходи раннього перешкоджання поширенню деструктивних кризових процесів, створення захисту буферів капіталу та управління ліквідністю [204, с. 113], що можна віднести до невід'ємних системних елементів діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі суспільних відносин.

Як показали результати спеціальних наукових досліджень з означеної проблематики [95], значну роль у запобіганні легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом, відіграє така міжнародна організація як FATF, до якої входить 29 держав світу. Зокрема, діяльність FATF (міждержавного органу, що розробляє політику боротьби з легалізацією коштів, здобутих злочинним

здійснюють касові операції для подальшого здійснення готівкових розрахунків, з метою спростування або підтвердження підозр щодо здійснення клієнтом фінансових операцій, які містять ознаки фіктивності.

При цьому банк (філія, відділення), застосовуючи ризик-орієнтований підхід, має забезпечити отримання від клієнта - суб'єкта господарювання підтверджуючих документів (такими документами можуть бути: закупівельний акт; закупівельна відомість; податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, кредитний договір; договір поставки; договір транспортування; договір зберігання)), на підставі яких здійснюються готівкові розрахунки.

Важливим у зв'язку з цим є той момент, що стосується індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, цей перелік не є виключним і залежить від того, для якої саме мети знімається готівка.

Оскільки, критеріїв щодо суми знятої готівки, при досягненні якої банки можуть вимагати від клієнта такі документи, немає, банк має право витребувати від підприємства документальне підтвердження на будь-яке зняття готівки з метою доведення його зв'язку з господарською діяльністю, розпочинаючи з 03.06.2019р., як це передбачено Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146]. Тобто, потрібно бути готовим їх надати, якщо того вимагатиме банк.

Якщо ж документи заявник не надав, то готівку можуть не видати і взагалі банк може відмовити підприємству у подальшому обслуговуванні (ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146]).

е) постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;

є) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги;

ж) спеціально визначені суб'єкти: суб'єкти аудиторської діяльності, бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, які здійснюють консультування з питань оподаткування, особи, які надають послуги зі створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами.

При цьому варто звернути увагу на те, що не пізніше дня проведення першої фінансової операції (дати встановлення ділових відносин з клієнтом) стають на облік у Держфінмоніторингу як суб'єкти спеціально визначені суб'єкти, які здійснюють свою діяльність:

1) одноособово, без утворення юридичної особи;

2) суб'єкти аудиторської діяльності;

3) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку;

4) суб'єкти господарювання, які здійснюють консультування з питань оподаткування;

5) особи, які надають послуги зі створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами.

7. Проведення та створення касових операцій в банку

3 червня 2019 року набула чинності постанова Національного банку України від 18.04.2019р. №62, якою були внесені зміни до Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні (№103), а саме: з'явився новий п.1111, відповідно до якого: банк (філія, відділення) на виконання вимог законодавства України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також з урахуванням ризик-орієнтованого підходу має забезпечити вжиття заходів, спрямованих на вивчення клієнтів — суб'єктів господарювання, які

шляхом) спрямована на вирішення наступних завдань: а) поширення інформації про заходи у сфері боротьби з відмиванням грошей на всіх континентах та у всіх регіонах світу; б) здійснення моніторингу реалізації Сорока рекомендацій у країнах — членах FATF; в) огляд тенденцій у сфері відмивання грошей та відповідних контрзаходів (проведення «типологічних досліджень» з метою виявлення нових схем відмивання коштів) тощо [95].

Підводячи підсумки, варто зауважити, що зарубіжний досвід запобіжної діяльності банківських установ активно вивчається науковцями різних напрямів, роботи яких й були використані у зазначеній науковій розробці як методологічне підґрунтя при формуванні авторських висновків, пропозицій і окремих науково обґрунтованих положень і рекомендацій по суті досліджуваної проблематики. До таких слід віднести наукові праці Т. О. Мацелика [107]; О. Г. Комісарова [90]; Т. В. Кочетигова [93] та ін.

У цілому ж, якщо узагальнити отримані в ході даного дослідження результати, то можна констатувати, що на сьогодні за кордоном та в міжнародно-правових актах є низка положень і позитивної практики, які варто використати Україні як при удосконаленні законодавства з питань банківської діяльності, так і при організації заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільних відносин.

Зокрема, враховуючи відсутність у Законі України «Про Національний банк України» положення про належність до законодавства, яке регулює його діяльність, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, варто ст. 2 «Правова основа діяльності Національного банку України» вказаного Закону доповнити цим правовим джерелом та викласти в новій редакції [158].

Такий підхід ґрунтується на рішенні Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 (справа про тлумачення терміну «законодавство»), відповідно до якого до законодавства

України відносяться й міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [172].

Поряд з цим, враховуючи отримані результати дослідження [68, с. 61-62], логічно у зв'язку з цим зробити й інший висновок по суті означеної проблематики, а саме: як у міжнародно-правових актах, так і в діяльності відповідних державних, фінансових і банківських установ пріоритетними є положення, відповідно до яких банківські установи виступають не лише як об'єкти, але й як суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у регулюванні банківських правовідносин.

Контрольні запитання до розділу 1

1. Чому постановка питання про визнання банківських установ, включаючи й Національний банк України, суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням є логічною та необхідною?

2. Що слід розуміти під поняттям «банківська установа як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням»?

3. Які системоутворюючі ознаки складають зміст і сутність поняття банківської установи як суб'єкту запобігання кримінальним правопорушенням?

4. Яка мета діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням?

5. На що спрямована запобіжна діяльність банківських установ?

6. Яким чином можна класифікувати міжнародно-правові акти, що регулюють сферу банківської діяльності?

7. В яких формах може здійснюватися посягання на об'єкти банківської сфери діяльності за даними глобального дослідження з питань шахрайства у банківській сфері на території країн

моніторингу незалежний у своїй діяльності, підзвітний тільки керівнику СПФМ та зобов'язаний не рідше одного разу на місяць інформувати у письмовій формі керівника про виявлені фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та заходи, вжиті, зокрема, для:

а) забезпечення проведення первинного фінансового моніторингу;

б) розроблення та оновлення внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу;

в) підготовки персоналу щодо виконання вимог закону шляхом проведення освітньої та практичної роботи.

6. Порядок постановки на облік.

Відповідно до положень нормативно-правових актів з означеної проблематики, протягом трьох робочих днів з дати призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу, але не пізніше дня проведення першої фінансової операції (дати встановлення ділових відносин з клієнтом) мають стати на облік у Держфінмоніторингу як суб'єкти:

а) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;

б) платіжні організації, учасники або члени платіжних систем;

в) товарні та інші біржі, які проводять фінансові операції з товарами;

г) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які здійснюють діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;

г) оператори поштового зв'язку, інші установи, які надають послуги з переказу коштів (поштового переказу) і здійснення валютних операцій;

д) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

Згідно чинного законодавства України, суб'єкт господарювання, який відноситься до об'єктів СПФМ, зобов'язаний призначити співробітника, який буде відповідальним за проведення фінансового моніторингу (відповідальний співробітник).

Такий відповідальний співробітник призначається на посаду на рівні керівництва і повинен мати бездоганну ділову репутацію та відповідати кваліфікаційним вимогам (саме це можна назвати одним із заходів індивідуального запобігання у банківській сфері діяльності).

При цьому кваліфікаційні вимоги щодо таких осіб встановлюються державним органом, який виконує функції державного регулювання та нагляду за відповідним СПФМ. Разом з тим, як встановлено в ході цієї наукової розробки, до всіх претендентів вимоги практично однакові і їх можна узагальнити наступним чином:

1) бездоганна ділова репутація;

2) певний досвід роботи у відповідній сфері діяльності СПФМ або в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення);

3) знання державної мови;

4) для професійних учасників ринку цінних паперів додається ще й сертифікат про право здійснення професійної діяльності на фондовому ринку.

Знову ж таки і в такій ситуації СПФМ зобов'язаний вживати заходи для забезпечення проходження відповідальним співробітником банківських установ навчання в сфері запобігання та протидії відмиванню коштів протягом трьох місяців з дня їх призначення, а також підвищення кваліфікації шляхом проходження навчання не менше одного разу на три роки на базі відповідного навчального закладу.

У той самий час, необхідно визнати, що відповідальний працівник при виконанні функцій з питань проведення фінансового

Америки, Європи, Близького Сходу, Африки та Азіатсько-Тихоокеанського регіону?

8. Практика яких Європейських країн, на Ваш погляд, є найбільш повчальною з означеної проблематики?

9. Які можна назвати ключові напрями фінансової реформи у країнах ЄС?

10. Яку роль у запобіганні легалізації (відмиванню) коштів відіграє міжнародна організація FATF?

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

2.1. Сучасний стан запобіжної діяльності у банківській системі України

Необхідність розгляду даного питання обумовлена декількома обставинами, а саме:

1) вирішенням завдання щодо встановлення існуючих у сфері банківської діяльності тенденцій розвитку кримінальних правопорушень у вказаній галузі суспільних відносин;

2) змістом процесу подальшої гармонізації вітчизняного законодавства з означеного виду соціального контролю до законодавства ЄС та використання у зв'язку з цим позитивного зарубіжного досвіду запобігання суспільно небезпечним діянням у банківській системі України;

3) доведенням актуальності та об'єктивної обумовленості розгляду на дисертаційному рівні банківської установи як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням.

Зокрема, як свідчить практика[6], одним із самих суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері господарської діяльності, є ті із них, що посягають на встановлений на нормативно-правовому рівні порядок діяльності банківських установ України (до таких, зокрема, можна віднести наступні із них:

- ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»;

- ст. 209-1 «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму»;

2) забезпечення реєстрації фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, зокрема з використанням засобів автоматизації;

3) зберігання (таким чином, щоб оперативно надавати за запитом відповідних органів, і в обсязі, достатньому для відновлення інформації про конкретні фінансові операції) документів (в тому числі електронних), їх копій, записів, даних, інформації про заходи, вжиті на виконання вимог в сфері запобігання та протидії, в тому числі щодо здійснення належної перевірки клієнтів (в тому числі ідентифікації та верифікації представників клієнтів, встановлення їх повноважень), а також осіб, яким СПФМ було відмовлено у встановленні ділових відносин та / або проведенні фінансових операцій, а також всіх документів, що стосуються ділових відносин (проведення фінансової операції) з клієнтом, не менше п'яти років після припинення ділових відносин з клієнтом або завершення разової фінансової операції без встановлення ділових відносин з клієнтом в частині виявлення, реєстрації та зберігання інформації про порогові фінансові операції.

Крім того, особливістю запобіжної діяльності у банківській системі є те, що нотаріуси, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання, адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, особи які надають юридичні послуги, можуть не виконувати обов'язки щодо здійснення належної перевірки клієнта і не повідомляти Держфінмоніторинг про свої підозри в разі надання послуг із захисту клієнта або представництва його інтересів в судових органах та у справах досудового врегулювання спорів або надання консультацій із захисту і представництва клієнта.

При цьому важливим, у зв'язку з цим є той факт, що сам СПФМ зобов'язаний стати на облік як СПФМ в Держфінмоніторингу.

5. Суб'єкт відповідальності за фіномоніторинг.

3) постачальники послуг, пов'язані з обігом віртуальних активів;

4) юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

До категорії light СПФМ відносяться спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, а саме:

а) суб'єкти аудиторської діяльності;

б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку;

в) суб'єкти господарювання, які здійснюють консультування з питань оподаткування;

г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально;

г) нотаріуси;

д) суб'єкти господарювання, які надають юридичні послуги;

е) особи, які надають послуги зі створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами;

е) суб'єкти господарювання, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, які надають за винагороду консультаційні послуги, пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна;

ж) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;

з) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та / або азартні ігри.

При цьому, варто зазначити, що спеціально визначені суб'єкти СПФМ звільнені від зобов'язань щодо:

1) забезпечення відповідно до встановлених вимог належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу;

- ст. 218-1 «Доведення банку до неплатоспроможності» Кримінального кодексу (КК) України; ін.).

Так, розпочинаючи з 2016 року в Україні намітилась негативна тенденція до щорічного збільшення кількості зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудового розслідування (у середньому до 500 випадків) кримінальних правопорушень, що мають місце у зазначеній сфері суспільних відносин [212].

Не покращились та суттєво не змінилися ці показники й у подальші роки (2017-2020 р. р.).

Так, за даними Національної поліції тільки у 2019 році в Україні було викрито 4 тис. 263 кіберзлочини, у тому числі й у банківській сфері, які завдали збитків на 28 млн. гривень [8].

Показовою у цьому контексті є протиправна діяльність банку «Аркада», у результаті якої були незаконно виведені з його фінансового обігу 9 млрд. грн., а також зменшено норматив коефіцієнта покриття ліквідністю за всіма валютами (LCR) із 100% до 60,23% [21].

При цьому варто зазначити, що однією з умов, яка сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері функціонування банківських установ, є неналежна діяльність Національного банку України (НБУ) по їх запобіганню, як це передбачено п. 30 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» [158].

Як це витікає із змісту ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України. При цьому основною функцією НБУ, як це зазначено в ч. 1 ст. 6 даного Закону, є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Для її реалізації та створення реальних гарантій виконання у повному об'ємі своїх повноважень законодавець визначив перелік

й інших функцій НБУ (ст. 7 Закону України «Про Національний банк України»).

Їх аналіз дозволяє стверджувати, що при такому дуалістичному підході НБУ зобов'язаний належним чином вживати всі передбачені законом заходи щодо запобігання посяганням як на стабільність фінансової системи, так і на встановлений порядок протидії легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом, особливо після внесення суттєвих змін і доповнень у Закон України «Про Національний банк України» в період 2014-2021 р. р.

Поряд з цим, як встановлено в ході даного дослідження, реальність є дещо іншою. Як з цього приводу у свій час влучно зауважив Р. Шпек, діючий КК України містить певні норми, які, при правильному їх використанні, могли б посилити корпоративну безпеку та належний захист прав банківських установ у кримінальному судочинстві [212].

У той самий час, практика свідчить про те, що ці норми не працюють належним чином. Зокрема, особливу занепокоєність у зв'язку з цим викликають випадки кредитного шахрайства у процесі повернення кредитів відповідним банківським установам.

При цьому найпоширенішими видами кримінальних правопорушень є: шахрайство (ст. 190 КК), шахрайство з фінансовим ресурсами (ст. 222 КК), підробка документів, що пов'язана з цими проявами шахрайства (ст. 358 КК), незаконні дії із заставним майном (ст. 388 КК) та умисне невиконання або перешкоджання виконанню судових рішень (ст. 382 КК); ін. [212].

Все це свідчить про те, що НБУ неналежним чином виконує свої зобов'язання щодо організації запобіжної діяльності у системі банківських установ, що визначені в ст. 7 Закону України «Про Національний банк України».

Мова, у тому числі, ведеться й про налагодження ефективної взаємодії з означених питань з правоохоронними органами, у

за якими така фінансова операція може бути визнана підозрілою, що знову ж таки є важливим у сенсі удосконалення запобігання кримінальним правопорушенням.

Як встановлено в ході даного дослідження, критеріїв ризиковості є дуже багато, основні з яких закріплені в Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене Постановою Правління Національного банку від 19 травня 2020 року № 65 [153]. При цьому пріоритетним є ризик-орієнтований підхід, який передбачає:

а) комплексну оцінку клієнта на підставі ризикових індикаторів, присвоєння ступеня ризикованості (чим вище рівень ризику, присвоєний клієнту, тим більше уваги буде банк приділяти моніторингу такого клієнта);

б) скоринг-систему (рівень ризику у даному випадку залежить від наступних основних параметрів: приналежності до політично значущих осіб, соціального статусу, рівня доходів і фінансового стану – видів і обсягів операцій, які планує проводити клієнт).

У такій ситуації банки зобов'язані встановити високий рівень ризику клієнтам, які працюють з криптовалютою, а також клієнтам, яких банк підозрює у відмиванні коштів, які можуть бути предметом фіктивного бізнесу.

4. Суб'єкти фінансового моніторингу.

Виходячи з результатів даного дослідження, суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) можна умовно розділити на дві категорії:

а) hard СПФМ, до яких застосовуються всі правила і процедури фінмоніторингу без співчуття і «поблажок»;

б) light СПФМ, які ніби повинні слідувати всім правилам теж, але із «зірочкою» у виді деяких «поблажок».

У свою чергу, категорія hard СПФМ включає у себе:

1) банки;

2) всі суб'єкти господарювання, що надають фінансові послуги;

гривень, або суму, еквівалентну зазначеній сумі, в тому числі в іноземній валюті;

2) проведенні фінансової операції з віртуальними активами на суму, що дорівнює або перевищує 30 000 гривень.

У свою чергу, штраф збільшено до 10% загального річного обороту, але не більше 135 150 000 грн. за:

а) незабезпечення належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу;

б) відсутність належної системи управління ризиками;

в) повторне невиконання вимог суб'єктів державного фінансового моніторингу про усунення виявлених порушень та / або про вжиття заходів щодо усунення причин, що сприяли їх вчиненню.

Практично десятикратно збільшені штрафи за всі інші види порушень: ідентифікація, верифікація, неподання або несвоєчасне подання інформації до Держфінмоніторингу та багато іншого.

3. Ризик-орієнтований підхід до клієнтів.

Критеріїв ризикових порогових фінансових операцій (при сумі 400 тис. грн. і більше) на сьогодні є тільки чотири, а саме:

1) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б один з учасників фінансової операції або банк такого учасника знаходиться в Ірані або Північній Кореї (країни, які не виконують рекомендації FATF);

2) фінансові операції з публічними діями;

3) фінансові операції з переказу коштів за кордон, в тому числі, держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон;

4) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів).

При цьому на нормативно-правовому рівні у діяльності банківських установ з'явилося поняття «підозріла» фінансова операція, без будь-яких граничних сум, і 70+ критеріїв ризиковості,

першу чергу, з новоствореним Бюро економічної безпеки (БЕБ) [138].

Зокрема, як свідчить практика, щорічно лише 1% заяв банківських установ про вчинені у сфері їх діяльності кримінальні правопорушення правоохоронцями доведено до суду [212].

Як у зв'язку з цим слушно резюмують фахівці банківської справи, на жаль, ситуація яка зараз спостерігається по розкриттю злочинів у банківській сфері, не говорить про ефективність роботи банків та правоохоронних органів [212].

Як видається, логічним у зв'язку з цим було б доповнення ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» п. 38 наступного змісту:

«Для забезпечення ефективності реалізації визначених у цій статті Закону інших функцій Національного банку України останній зобов'язаний налагодити належну взаємодію з правоохоронними органами з питань запобігання вчиненню у сфері банківської діяльності кримінальних правопорушень».

Додатковим аргументом щодо запропонованої видозміни даного Закону виступають науково обґрунтовані висновки учених про те, що зволікання та службова недбалість у даному напрямі завдає значних збитків стабільності фінансової системи держави (а, це – пріоритетне завдання НБУ (ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»)), а також приводить до значної шкоди для різних суб'єктів господарської діяльності, включаючи й іноземців [118, с. 94].

Без сумніву, що важливим у цьому сенсі є й впровадження у національне банківське законодавство та практику позитивного зарубіжного досвіду, що стосується змісту запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері суспільних відносин.

Так, для протидії суспільно небезпечним явищам, що пов'язане з картковим шахрайством, оператори міжнародних платіжних систем розробили новий стандарт платіжних карток

EMV (технологія «ЧП» та «ПН»), а також різні додатки безпеки, зокрема, додаток 3D Secure для операцій онлайн, які, як показує практика, складніше клонувати [27].

Отже, в цьому напрямі НБУ має активізувати свої зусилля, враховуючи, що питання впровадження кращих практик і стандартів, які існують у міжнародній банківській діяльності, відносяться до одних (інших) із функцій даного банку (п. п. 13, 21, 30 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України»).

Поряд з цим, слід визнати, що НБУ вже здійснив ряд запобіжних заходів, основу яких склали міжнародно-правові акти та позитивна зарубіжна практика такої діяльності у сфері функціонування банківських установ.

До таких, наприклад, можна віднести наступні із них:

1) Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, у якому визначено підстави і порядок застосування НБУ цих заходів і фінансових санкцій за порушення банками, філіями іноземних банків та іншими особами законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [152], що важливо з огляду реалізації змісту спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням та у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності взаємодії банківської системи і правоохоронних органів;

2) Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, відповідно до якого банки вживають до клієнтів, з якими ділові відносини встановлюються з дати набрання чинності Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення», необхідних заходів відповідно до вимог Закону [153], що також можна віднести до спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням,

Саме тому, працівники банку змушені передбачати фінансові ризики для клієнта, і здійснювати у зв'язку з цим свого роду контроль проведення платежів, враховуючи, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146], досить серйозно розширив обов'язки як тих, хто повинен доповідати про підозрілі фінансові операції (суб'єкти фінмоніторингу), так і тих, про кого суб'єкти повинні повідомляти у правоохоронні органи – своїх клієнтів, при цьому коло цих осіб необмежене. Як наслідок, в останніх виникає стан тривоги і невпевненості у порядності інших.

При цьому, основна причина цієї тривоги викликана десятикратно збільшеними штрафами за порушення правил ідентифікації клієнтів і проведенням первинного фінансового моніторингу, новим і не зовсім зрозумілим ризик-орієнтованим підходом, розширеним списком суб'єктів фінмоніторингу, а також низкою інших ризикових змін.

Як показує практика, у зв'язку з цим активні клієнти банків вже встигли на собі відчути нововведення, особливо ті, у кого є багато готівки, але мало джерел походження коштів.

Крім цього, вказаним Законом розширено перелік суб'єктів фінансового моніторингу, до яких додані:

- а) суб'єкти господарювання, які здійснюють консультування з питань оподаткування;
- б) особи, які надають послуги зі створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами;
- в) постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів.

Згідно нового Закону обов'язковою є належна перевірка (ідентифікація + верифікація) при:

- 1) здійсненні переказів (в тому числі міжнародних) без відкриття рахунку на суму, що дорівнює або перевищує 30 000

3). Врегульовано питання переоформлення рахунків фізичних осіб - резидентів у разі їх виїзду на постійне місце проживання за кордон та набуття ними статусу нерезидента.

4). Розширено режим функціонування рахунку нерезидента-інвестора, який є жорстко обмеженим, в частині надання можливості:

а) повернення з інвестиційного рахунку в іноземній валюті за кордон коштів, невикористаних для здійснення іноземних інвестицій в Україну;

б) здійснення з інвестиційного рахунку в національній валюті оплати резиденту (професійному учаснику фондового ринку, суб'єкту оціночної діяльності, нотаріусу, повіреному, комісіонеру) послуг, пов'язаних із здійсненням іноземних інвестицій в Україну.

5). Встановлено обов'язок банку реєструвати заяви клієнтів – фізичних осіб на дострокове розірвання договору банківського вкладу або повернення частини вкладу.

6). У разі дистанційного обслуговування поточного рахунку клієнта передбачено можливість подання заяви на закриття рахунку в електронній формі.

7). Приведено вимоги цієї Інструкції у відповідність до Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 31.12.2008 № 2368/5, якими змінено номери форм посвідчувальних написів нотаріусів [133], що вкрай цінно у контексті загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності.

2. Проведення та моніторинг платежів.

Знову ж таки, як показує практика, робота з рахунками і проведення платежів – ніби не складна робота, але щодня (щосекундно), працівники банку змушені контролювати і моніторити кожен платіж тому, що незалежно від відповідальності і впевненості щодо дій клієнта, навіть досвідчені бухгалтери роблять професійні помилки в платіжних дорученнях, а подекуди намагаються провести так звану «чорну» бухгалтерію через банки.

яке у тому числі здійснює НБУ через реалізацію своїх інших функцій (ст. 7 Закону України «Про Національний банк України»);

3) інші запобіжні заходи, організовуються та реалізуються в банківській системі відповідними підрозділами НБУ (інформаційна компанія «Шахрай Гудбай», спрямована на вивчення населенням правил платіжної безпеки; спільна з Агентством США «USAID» антишахрайська онлайн-гра «Здолай шахрая», метою якої є розвиток і покращення власних навичок кібербезпеки, запобігання незаконному копіюванню вмісту треків м смуги (чипів) банківських карток; ін.) [214].

Таким чином, враховуючи результати проведеного аналізу наукової літератури, нормативно-правових джерел та практики, можна констатувати, що роль і місце НБУ у системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням обумовлені дуалістичною (подвійною) [18, с. 200] соціально-правовою природою даного особливого державного органу, який, з одного боку, основною функцією має забезпечення стабільності грошової одиниці України, а з іншого, – повинна здійснювати комплекс інших функцій, спрямованих у тому числі на запобігання вчинення кримінальних правопорушень у банківській системі.

При цьому слід зазначити, що у другому напрямі своєї діяльності НБУ виступає як суб'єкт спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, позаяк її зміст включає не тільки заходи агітаційно-заохочувальні, загальні запобіжні компанії тощо, що, зокрема, характерні для суб'єктів загальносоціального запобігання злочинам, але й зобов'язана (і це є головним критерієм класифікації) здійснювати заходи примусового характеру, що має пряме відношення до діяльності саме суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням.

Поряд з цим, проведений аналіз стану запобіжної діяльності у банківській сфері України буде не повним, якщо залишаться без

розгляду ті конкретні проблеми, що мають місце у цій галузі суспільних відносин.

Зокрема, застосування методу «включеного» спостереження [55, с. 303-304] дало можливість визначити наступні практичні прорахунки у запобіжній діяльності банківських установ [67, с. 124-125], а саме:

1. Відкриття та ведення рахунку.

Як свідчить практика, відкриття рахунку в банку є певним випробуванням як для клієнтів, так і для працівників банку.

Зокрема, коли клієнт (фізична) особа звертається до відділення банку, його працівник повинен провести певну ідентифікацію даної особи [69, с. 109].

Ідентифікація як фізичної так і юридичної особи є вагомим фактором при вирішенні звернення, що регулюється Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення” [146] так, банк, як суб’єкт первинного фінансового моніторингу, зобов’язаний здійснювати ідентифікацію, верифікацію клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, установлених законом. Цей факт надзвичайно не подобається клієнтам банку і обурює їх, мовляв - ми всюди в чергах і тут прийшли покласти гроші на депозит, а ви щось хочете. Жоден клієнт не зрозуміє і не прийме того факту, що це необхідність і вони приносять гроші в банк не для того щоб «банк користувався ними» а заради впевненості і захисту майбутніх прагнень.

Враховуючи зазначене та з метою удосконалення порядку ведення банками рахунків клієнтів постановою Правління Національного банку України від 23.03.2009 № 158 було затверджено зміни до відповідної Інструкції [150].

Запровадження цих змін було, також крім цього зумовлено необхідністю приведення окремих норм зазначеної Інструкції у відповідність до вимог:

а) Закону України від 17.09.2008 № 514-VI “Про акціонерні товариства”;

б) врегулювання проблемних питань, пов’язаних із укладанням договорів банківського рахунку та банківського вкладу;

в) уточнення порядку використання рахунків фізичних осіб та нерезидентів-інвесторів;

г) удосконалення порядку закриття рахунків клієнтів банків.

Зокрема, згідно зі змінами у банківських установах здійснюються наступні заходи:

1). На виконання вимог цього Закону:

а) уточнено перелік документів, які подаються для відкриття поточного рахунку для формування статутного капіталу акціонерного товариства (але не банку) та рахунку для формування статутного капіталу новостворюваного банку;

б) визначено, що у разі зміни типу акціонерного товариства – банку (згідно з Законом назва типу має міститися в найменуванні акціонерного товариства) процедура зміни рахунків клієнтів не проводиться, але банком здійснюються окремі заходи, як і при процедурі зміни рахунків клієнтів.

2). У зв’язку із надходженням на адресу Національного банку України численних скарг клієнтів щодо неотримання ними під час відкриття рахунків в окремих банках екземпляру договору банківського рахунку/банківського вкладу та у зв’язку з неможливістю звернення до суду за захистом своїх прав та законних інтересів, встановлено обов’язок банку один примірник договору надати клієнту під підпис, що без сумніву важливо з огляду змісту індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі суспільних відносин.

Верховною Радою України, до таких актів відносяться: закони України, постанови Верховної Ради України, постанови (декрети) Кабінету Міністрів України [172].

3. Ці рішення приймаються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [148], тобто фактично також носять нормативно-правовий характер.

4. Ці рішення публікуються у тих офіційних відомостях, у яких оприлюднюються прийняті нові закони та інші нормативно-правові акти, що теж свідчать про належність цих рішень до переліку останніх.

5. Ці рішення можуть бути оскаржені відповідно до законодавства України.

Зокрема, предметом розгляду в судах адміністративної юрисдикції, згідно Кодексу адміністративного судочинства України, є й рішення Національного банку України (ст. 4) [63].

6. Ці рішення (нормативно-правові акти чи індивідуальні акти), дії або бездіяльність Національного банку чи його посадових та службових осіб можуть бути оскаржені до суду виключно з метою їх законності (ч. 1 ст. 74 Закону України «Про Національний банк України»).

Знову ж таки, співставивши це положення не тільки із змістом ст. 56 зазначеного Закону, але й інших законів, зокрема Кодексу адміністративного судочинства України, а, головне, – із ст. 124 Конституції України, відповідно до положень якої юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір, то, навіть не чекаючи з цього приводу офіційного тлумачення ч. 1 ст. 74 Закону України «Про Національний банк України» [154], можна зробити очевидний висновок про те, що вказана норма суперечить Основному закону, а тому має бути вилучена із вказаної статті Закону України «Про Національний банк України».

Крім цього, закріплене в ст. 74 зазначеного Закону положення не відповідає й змісту ст. 55 Конституції України, у якій зазначено,

Таким чином, кошти, що знімаються з розрахункового рахунку в банку можуть бути використані лише на цілі, пов'язані з господарською діяльністю підприємства.

У разі зняття коштів через корпоративну платіжну картку працівниками підприємства, або отримання готівки з каси банку, ці кошти вважаються виданими під звіт.

При цьому у разі відсутності підтверджуючих документів про витрачання коштів, що видані під звіт на цілі, пов'язані з господарською діяльністю, такі кошти визнаються додатковим благом працівника та підлягають оподаткуванню (з «натуральним коефіцієнтом» та військовим збором.

8. Як встановлено в ході даного дослідження, вагомим фактором у роботі клієнтів на сьогодні є інтернет-банкінг, тобто дистанційне обслуговування клієнтів банків через Всесвітню мережу, або інтернет-банкінг (англ. – e-banking). Для України це не є ноу-хау.

Так, юридичні особи використовують дистанційне керування банківськими рахунками ще з середини 90-х років.

У роздрібному інтернет-банкінгу першопроходцем став ПриватБанк, що в 2001 році запустив систему Приват24 [122, с. 88].

При цьому, головне, що відлякує в інтернет-банкінгу – ризик шахрайства. Саме з цієї причини багато банків до останнього не впроваджували в своїх онлайн-системах можливість здійснення платежів.

Слід зазначити, що останнім часом рівень захисту банківських мереж істотно виріс, а функціонал інтернет-банкінгів розширився.

У той самий час, варто зауважити, що основним слабким місцем інтернет-банкінгу є недбале ставлення клієнтів до дотримання правил роботи з системою.

Як показує практика, найчастіше клієнти забувають періодично міняти паролі для доступу в систему, або, що ще гірше, повідомляють свої паролі стороннім особам. І це при тому, що головне правило безпеки при використанні інтернет-банкінгу -

ніколи і нікому, усно, по електронній пошті, або по телефону не повідомляти свої паролі для входу в інтернет-банкінг. Хоча варто констатувати, що той чи інший вид захисту застосовується в залежності від спектру послуг, що надаються користувачам через інтернет-банкінг.

Зокрема, якщо до переліку функціоналу відноситься тільки перегляд стану рахунку - досить захисту тільки у вигляді введення пароля і логіна, якщо ж інтернет-банкінг дає можливість здійснювати платежі в межах лімітованих сум - банки практикують захист у вигляді електронного цифрового підпису.

При цьому, генератор пароля зазвичай застосовують як захист, при здійсненні через інтернет-банкінг платежів без обмежень.

Як встановлено у ході даного наукового дослідження, для автентифікації (авторизації) платіжних операцій в інтернет-банкінгу банками використовуються такі методи:

а) одноразові паролі (OTP). (Найзручніший формат для користувача).

При цьому, паролі можуть генеруватися на стороні банку: в такому випадку користувач має можливість отримувати їх різними способами – на банкоматі, у вигляді SMS-повідомлення (в Україні найбільш поширений на сьогодні спосіб), у вигляді списку (TAN-коди) і т.п.

Одноразові паролі можуть також генеруватися на стороні клієнта з використанням автономних генераторів одноразових паролів (токенів), ПЗ або рішень інтегрованих в смарт-карти останнього покоління;

б) електронно-цифровий підпис (ЕЦП).

Як свідчить практика, електронний цифровий підпис може використовуватися юридичними і фізичними особами як аналог власноручного підпису для надання електронному документу юридичної сили.

б) інструкцій, положень і правил, що затверджуються постановами Правління НБУ.

При цьому, зазначені рішення не можуть суперечити законам України та іншим законодавчим актам України, і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно із законами пом'якшують або скасовують відповідальність (ч. 4 ст. 56 зазначеного Закону).

Поряд з цим варто звернути увагу на той факт, що у даній нормі немає жадного слова про Конституцію України, згідно ст. 8 якої її положення мають найвищу юридичну силу, а також ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», у якій зазначено, що останні, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, мають перевагу у правозастосуванні при умові, якщо регулюють певну сферу суспільної діяльності поряд з відповідними нормами вітчизняного законодавства.

Виходячи з цього та враховуючи, що серед правових підстав діяльності Національного банку України (ст. 2 Закону України «Про Національний банк України») відсутні зазначені вище правові джерела (міжнародні договори), логічно було б друге речення ч. 4 ст. 56 даного Закону доповнити словосполученням «Конституції України та міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», та викласти її у новій редакції:

«Нормативно-правові акти Національного банку України не можуть суперечити Конституції України, та міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно із законом пом'якшують або скасовують відповідальність».

Знову ж таки, даючи розширене тлумачення словосполучення «законодавчі акти України», у даному випадку варто виходити із змісту рішення Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98, відповідно до якого, крім Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана

системно вирішити проблему щодо наділення банків запобіжними функціями і завданнями, навіть при тому, що у нормативно-правових актах, що стосуються банківської діяльності є відповідні норми (статті, глави, розділи тощо), які мають у собі профілактичну складову (як от: запобігання та протидія легалізації (відмивання) доходів, одержаних кримінальним шляхом; право на застосування заходів впливу до порушників банківського законодавства; позбавлення ліцензій на зайняття банківською діяльністю тощо).

У той самий час, як показали результати даного дослідження, чимало потенційних можливостей з означених питань міститься й у рішеннях Національного банку України.

Зокрема, як це витікає із змісту ст. 56 Закону України «Про Національний банк України», зазначена установа (як особливий центральний орган державного управління (ст. 2 цього Закону)), видає нормативно-правові акти з питань, що віднесені до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб.

При цьому, слід звернути увагу на декілька особливостей, що впливають на зміст рішень Національного банку України:

1. Ці рішення видаються у виді розпорядних актів з питань організаційно-розпорядного характеру або індивідуальної дії, які не є нормативно-правовими актами (ч. 3 ст. 56 зазначеного Закону), що суперечить як в цілому логіці цього Закону, так і ст. 4 Закону України «Про банки та банківську діяльність», згідно до вимог якої Національний банк України здійснює нормативно-правове забезпечення операцій, які вчиняються спеціалізованими банками.

Враховуючи зазначене, слід виключити з ч. 3 ст. 56 Закону України «Про Національний банк України» слово «не», надавши таким чином розпорядним актам цієї банківської установи нормативно-правового характеру.

2. Ці рішення видаються у формі:

а) постанов Правління Національного банку України;

Цей підпис може перебувати на USB-флешках, смарт-картах, а також у вигляді JAVA-апплетів (використовуватися через веб-браузер).

Знову ж таки, використання ЕЦП хоча і найбільш рекомендовано НБУ, у той самий час не є зручним рішенням для кінцевого користувача, позаяк USB-флешки мають апаратну залежність (тільки на пристроях з USB-портами), тобто з такими пристроями як смартфони або планшети, їх використовувати неможливо.

Як показали результати даного дослідження, смарт-карти в більшості своїй також мають апаратну залежність - необхідна наявність рідера смарт-карт, який повинен бути завжди з користувачем для виконання платежів.

Більш того, рішення на базі JAVA-апплетів підходять тільки для десктопів або ноутбуків, а також вимагають наявності браузера з підтримкою JAVA, установки віртуальної JAVA-машини і більш високого рівня підготовки користувачів, так як процес генерації вимагає уваги і пов'язаний з рядом обмежень (прив'язкою до IP-адреси комп'ютера, обмеженням по кількості згенерованих паролів, необхідністю знання процедури деактивації паролів по закінченню їх терміну дії та ін.).

Виходячи з отриманих результатів даного дослідження, як видається, під час роботи в системі Інтернет-банкінгу рекомендується здійснювати необхідні заходи безпеки від протиправних дій шахраїв, а саме:

1) стежити за тривалістю WEB-сесії, яка з метою забезпечення безпеки зазвичай обмежена 10 хвилинами;

2) для навігації в системі використовувати виключно посилання і кнопки системи Інтернет-банкінгу банку;

3) не використовувати кнопки навігації браузера (наприклад, «Вперед» / «Назад»);

4) перед тим як змінити пароль, перевірити сертифікат безпеки банківського сервера;

- 5) звертати увагу на повідомлення браузера при їх появі;
- 6) відслідковувати історію підключень до системи Інтернет-банкінгу;
- 7) відслідковувати історію змін пароля;
- 8) звертати увагу на зображення унікального аватара при його наявності;
- 9) завжди використовувати кнопку «Вихід» для завершення сеансу роботи в системі Інтернет-банкінгу;
- 10) не використовувати функцію збереження паролів, яку може запропонувати браузер.

Як свідчить практика, в даний час у фінансових установ є широкий спектр інструментів для забезпечення безпеки використання клієнтами своїх коштів (всілякі сертифікати, генератори кодів доступу, електронні цифрові підписи, віртуальні клавіатури і багато іншого).

Поряд з цим, необхідно визнати, що у будь-якому випадку, який би не був рівень безпеки банківської системи, самим ключовим гарантом збереження власних фінансів є безпосередньо сам клієнт.

При цьому варто також констатувати, що у технологічній складовій системи безпеки інтернет-банкінгу можна виокремити два напрямки - авторизацію користувача системи і авторизацію платіжних операцій, що здійснюються дистанційно.

Зокрема, ідентифікація користувача системи проводиться банком з використанням статичного логіна і пароля, який повинен періодично змінюватися для зменшення ризиків компрометації та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень щодо клієнтів банків.

9. Актуалізація даних.

Як показник результату цієї наукової розробки найпоширенішою проблемною ситуацією, з якою зіштовхуються клієнти банку, є актуалізація даних, яку згідно закону потрібно проходити раз на рік.

тільки і не стільки теоретичної значущості, скільки має прикладний характер для банківської системи.

Саме тому та з метою усунення цієї правової прогалини, як видається, необхідно Закон України «Про Національний банк України» доповнити ст. 2-1 «Завдання Національного банку України» та викласти її у наступному змісті:

«Завдання Національного банку визначаються Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим Законом, іншими законодавчими актами України та які зумовлені предметом і метою банківської діяльності, що визначені на законодавчому рівні.

До особливих завдань Національного банку України належить налагодження взаємодії як всередині банківської системи, так і поза її межами, а також здійснення координації діяльності банківських установ згідно визначених у законі повноважень і функцій».

Крім цього, ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» слід доповнити пунктом 39 наступного змісту:

«Для запобігання вчинення кримінальних та інших правопорушень у сфері банківської діяльності Національний банк вправі створювати відповідні підрозділи, здійснювати інспекційні перевірки банків, а також проводити внутрішній та зовнішній аудит їх діяльності».

Такий підхід не тільки витікає із змісту розділу XII (ст. ст. 69,70) зазначеного Закону, але й з відповідних норм (ст. ст. 9, 44, 45, 63, глава 13, ст. ст. 71-72 та 73, 74) Закону України «Про банки та банківську діяльність» [137].

У контексті вирішення завдань цієї наукової розробки, важливе значення для удосконалення змісту запобіжної діяльності банківських установ як суб'єктів соціального контролю та профілактики, без сумніву, відіграють й інші закони, які регулюють вказану галузь суспільних відносин.

Проте, варто при цьому зазначити, що без видозміни змісту двох проаналізованих у цій роботі законів, об'єктивно неможливо

включаючи діяльність по запобіганню у ній кримінальних та інших правопорушень, а також охорони банківської таємниці, та сталого розвитку і стабільності банківської системи, створення сприятливих умов для розвитку економіки і належного конкурентного середовища на фінансовому ринку на підставі чинного законодавства з питань банківської діяльності в Україні.

Предметом даного Закону є визначення банківської системи, її органів управління, порядку здійснення банківського нагляду, аудиту інспекційних перевірок банків та заходів впливу, які застосовуються до порушників банківського законодавства, а також встановлення організаційних і правових засад створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків.

Завданнями зазначеного Закону є визначення сфери його застосування, підстав для відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та підстав для відмови у видачі банківської ліцензії, порядку взаємодії банківських установ поміж собою та з іншими державними органами, включаючи правоохоронні, а також правових умов, які є обов'язковими при затвердженні статутів окремо взятих банків.

Проте, варто визнати, що якщо застосовувати при цьому системний підхід, то відповідної видозміни у зв'язку з цим потребують й інші нормативно-правові акти, які стосуються банківської та запобіжної діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин.

Знову ж таки, у цьому сенсі звертають на себе увагу окремі положення Закону України «Про Національний банк України» [158].

Так, у даному Законі відсутня така норма, яка визначала б завдання вказаної установи, що є необхідною та обов'язковою для будь-якого державного органу.

При цьому, якщо врахувати той факт, що завдання банківських установ не закріплені і в базовому Законі України «Про банки і банківську діяльність», то ця проблема набуває не

Актуалізація даних - це підтвердження наявної інформації та отримання додаткових необхідних даних про клієнта Банку, в тому числі ідентифікаційних, шляхом отримання документального підтвердження наявності (відсутності) змін у них.

Актуалізація даних обов'язкова процедура для всіх банків та їх клієнтів згідно з постановою НБУ №65 від 19.05.2020р. [153], враховуючи, що Національний банк є одним з органів державного фінансового моніторингу України, (діяльність із виявлення незаконно отриманих доходів та запобігання фінансуванню тероризму).

Національний банк встановлює до банків та небанківських установ вимоги щодо протидії відмиванню незаконно отриманих доходів та перевіряє їх дотримання.

Зокрема, здійснюючи фінансовий моніторинг, банки і небанківські фінансові установи перевіряють клієнтів та аналізують їх фінансові операції. При цьому, у разі виявлення підозрілих операцій, банки зобов'язані інформувати Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи України щодо таких фактів [153].

Необхідно також зазначити, що Національний банк діє відповідно до Міжнародних стандартів з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення FATF [23, с. 8].

У свою чергу, банк, як суб'єкт первинного фінансового моніторингу, зобов'язаний здійснювати належну перевірку нових клієнтів, а також існуючих клієнтів (представників клієнтів) та забезпечити актуальність отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта.

Крім цього, банк може активізувати заходи щодо актуалізації даних про клієнтів за допомогою дистанційної системи обслуговування, засобів електронної пошти із застосуванням КЕП удосконаленого електронного підпису, телефонів, кол-центру, інших каналів зв'язку в межах технічних можливостей установи,

але у будь-якому разі він здійснює документування вжиття зазначених заходів таким чином, щоб бути спроможним продемонструвати їх належне вжиття (шляхом збереження відповідних записів і файлів).

Таким чином, проведений аналіз практичних проблем, що мають місце у банківській та запобіжній діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин, дає підстави констатувати, що цей процес в Україні є таким, що потребує суттєвого удосконалення як на нормативно-правовому та прикладному рівнях, так і на науковому рівні.

Зазначений висновок ґрунтується на тих результатах спеціальних наукових пошуків, що здійснені з цього приводу та у контексті існуючих у сфері запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у цілому в Україні. До таких можна віднести роботи А. М. Ключко та В. В. Нежевело [61]; В.Д.Поливанюка [128]; І. В. Сингаївської [180] та ін.

Поряд з цим, заслуговують на увагу й інші результати застосування у ході даного дослідження методу «включеного спостереження» (вивчення банківських проблем шляхом безпосередньої участі у цій діяльності як працівника банківської установи).

У цьому контексті можна назвати такі питання індивідуального характеру, що негативно впливають як на ефективність банківської, так і запобіжної діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин, а саме:

1. Задоволеність клієнта.

Звісно, що кожен працівник банку повинен неодмінно допомогти клієнту у вирішенні будь-якого питання, але клієнти вже знають і стикались з опитуванням задоволеності обслуговування.

Як показує практика, не кожен клієнт оцінює задоволеність обслуговуванням саме працівника, а часто оцінку дають саме банківському продукту, або ж банку в цілому. На превеликий жаль,

було б ст. 6 цього Закону виключити та викласти у новій назві та редакції, а саме:

1.«Стаття 6. Законодавство України про банківську діяльність. Правовий статус рішень Національного банку України.

Законодавство України про банківську діяльність становить Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цей Закон та інші закони.

Відповідно до вимог Закону України «Про Національний банк України», письмові рішення Національного банку, видані в належному порядку та в межах його повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина, підлягають виконанню іншими банківськими установами та їх філіями, включаючи й за кордоном.

У разі суперечності норм цього Закону нормам інших законодавчих актів, включаючи відповідні Кодекси України, норми зазначеного Закону мають перевагу».

2. «Стаття 6-1. Організаційна форма банківської діяльності.

Банки в Україні та їх філії створюються у формі акціонерного товариства або кооперативного банку та діють відповідно до чинного законодавства у сфері банківської діяльності, що зазначено в ст. 6 цього Закону, а також Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та законодавства про акціонерні товариства з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом».

При такому підході та реалізації, зокрема, цієї теоретичної моделі, логічно було б по-іншому викласти й зміст ст. 1 Закону України «Про банки та банківську діяльність», а саме – змінити назву цієї правової норми та її диспозицію у цілому, закріпивши їх таким чином:

«Стаття 1. Мета, предмет і завдання Закону.

Метою цього Закону є правове забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банківської системи,

3) ст. 18, у якій визначені підстави для відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність;

4) ст. 19-1, де вказані підстави для відмови у видачі банківської ліцензії;

5) ст. 44, у якій зазначені правові підстави для здійснення внутрішнього контролю та управління ризиками;

6) ст. 45, де визначені такі ж засади щодо проведення внутрішнього аудиту банку;

7) ст. 46, у якій закріплено обов'язки банків щодо інформування Національного банку України;

8) глава 8, де встановлені вимоги до діяльності банку (ст. ст. 47-54);

9) глава 10 (ст. ст. 60-62), у якій визначено зміст банківської таємниці та правові засади її забезпечення;

10) глава 11 (ст. 63), де мова ведеться про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

11) розділ IV, у якому закріплені правові засади регулювання банківської діяльності та здійснення банківського нагляду (ст. ст. 66-67-1);

12) глава 13, у якій визначено порядок здійснення бухгалтерського обліку, звітності та проведення аудиту в банках;

13) глава 14 (ст. ст. 71-72), у якій затверджені умови і правовий порядок проведення інспекційних перевірок банків;

14) глава 14-1 (ст. ст. 73-74), де мова ведеться про заходи впливу (по змісту – це, власне, запобіжні заходи), що застосовуються до порушників у банківській системі [137].

Враховуючи зазначені положення Закону України «Про банки та банківську діяльність», а також з метою їх удосконалення, впорядкування та здійснення інших заходів, спрямованих на усунення існуючих у ньому прогалин, протиріч і колізій, варто

клієнти навіть не підозрюють що у працівників є певні рейтинги та норми задоволеністю обслуговування.

Зокрема, якщо клієнт має заборгованість перед банком або ж проблемне питання, яке потребує більше часу на вирішення, клієнт з «пересердя» ставить негативну оцінку, від цього страждає саме працівник банку, адже його показники погіршуються, що не дає змоги досягнути певних результатів (нормативів) і отримати додаткове преміювання, а подекуди навіть є випадки пониження в посаді і звільнення з роботи працівника банку як некваліфікованого.

2. Нормативи - це особливі внутрішні норми які повинен виконати співробітник банку щоб отримати доплату до основної ставки зарплати.

Оплата праці співробітника банку на ринку України виглядає дуже гарно і у деяких клієнтів складається враження, що ці особи отримують значні суми. Насправді ж виплати наближені до сьогоденної реальності і часто не перевищують мінімального розміру заробітної плати, встановленої на законодавчому рівні.

Зокрема, оплата праці середньостатистичного працівника банку складається з основної, подекуди, мінімальної заробітної плати і преміювання, яке напряду залежить від виконаних норм.

Часто клієнти стикаються з тим що банкіри пропонують той чи інший продукт банку, подекуди «добровільно-примусово», без згоди клієнта(видають їм ще одну картку чи кредит).

Справа у тому, що банківські працівники змушені це робити, адже у них є свої нормативи, і керівництво банку встановлює їх для залучення більшої кількості клієнтів і продажу, відповідно, більшої кількості банківських продуктів.

Надзвичайно складно дотримуватись цих норм, оскільки у такому випадку працівники банків перетворюються на «продавців», що негативно відбивається як на їх професійних якостях так і на відношенні до клієнтів даних установ.

Подекуди, саме продаж того чи іншого продукту банку стає основним в роботі, оскільки виникає острах: не виконання нормативів і як наслідок - вимушеність пояснювати керівництву установи причину цього; потрапити в низький рейтинг і не отримати додаткову виплату.

За клієнтами потрібно «бігати», впрошувати, наполягати, і нерідко «замовчувати» всі, так би мовити, не дуже привабливі нюанси банківського продукту, через що останні часто зайво витрачають (переплачуючи) власні кошти.

3. Практика також показує, що працівник, зокрема, контактного центру щоденно стикається з нормативами, які повинен виконувати.

Основним показником є так званий FCR – це частка звернень клієнтів, у яких проблема була вирішена з першого разу.

Якщо клієнт телефонує до оператора банку і вирішує своє питання з першого разу то оператору зараховується 100% вирішення питання.

У той самий час, у випадку якщо протягом дня до оператора зателефонувало 50 клієнтів і певний відсоток звернувся повторно, показник спеціаліста зменшується, що впливає на його рейтинг порівняно з іншими колегами.

Але цей показник, на думку і операторів і лінійного керівництва, часто є не зовсім коректним.

Припустимо, клієнт має декілька організацій і протягом дня в нього виникло питання по абсолютно різним банківським продуктам, у зв'язку з чим він змушений телефонувати повторно. Проте, це не враховується при оцінці оператора, тобто показник падає незалежно від того, скільки часу та зусиль витратив працівник банку на вирішення питання, а це підвищує рівень професійного стресу окремо взятого працівника банку, адже не підлягає коригуванню FCR та зменшує рейтинг.

Ще одним показником який впливає на рейтинг є дисципліна – звісно вона має бути, але, знову ж таки, якщо в оператора

визначаються цим Законом та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

І жодного слова не сказано у зв'язку з цим про Конституцію України та міжнародні договори, які стали частиною національного законодавства та є невід'ємною його частиною [172].

Більш того, у ст. 6, як власне, у цілому в Законі України «Про банки та банківську діяльність» мова про те, що до правової основи функціонування цих установ відносяться й рішення Національного банку України та його Правління (ст. 4 цього Закону та ст. ст. 2, 6, 7, 7-1 Закону України «Про Національний банк України») не ведеться.

При такому законодавчому підході залишились поза увагою й питання здійснення банківськими установами запобіжної діяльності, що суперечить як системі нормативно-правових актів, які регулюють зазначену галузь суспільної діяльності (наприклад, Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146]; «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [162]; «Про Національний банк України» [158]; ін.), так і внутрішній структурі самого ж Закону України «Про банки і банківську діяльність» [137].

Зокрема, у структурі вказаного Закону можна виокремити наступні положення, що мають пряме відношення до змісту запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі суспільних відносин, а саме:

1) ст. 1, у якій мова ведеться про предмет і мету банківської діяльності та, частково і опосередковано, – про запобіжний її аспект у виді правового забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банків;

2) ст. 9, де закріплені правові засади здійснення банківського нагляду на консолідованій основі;

Враховуючи ці положення та даючи так зване розширене тлумачення їх змісту [190, с. 288-289], цілком логічним було б доповнення ст. 3 Конституції України частиною третьою наступного змісту:

«Держава зобов'язана вжити передбачені законом заходи щодо запобігання протиправних посягань на права і законні інтереси людини».

При такому підході підвищиться не тільки рівень запобіжної діяльності в Україні, але й будуть розширені правові засади функціонування державних органів як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, включаючи Національний банк України та інші державні банківські установи.

Щодо банків інших форм власності, то це питання може регулюватись Національним банком України при затвердженні їх статутів і видачі ліцензій на підставі своїх повноважень і функцій (ст. ст. 6, 7 Закону України «Про Національний банк України» [158]).

Стосовно інших положень Конституції України, то у них також у тій чи іншій мірі мова ведеться про запобіжний характер діяльності держави, їх органів, установ, підприємств і організацій (ст. ст. 13, 14, 27, 29, 30, 41, 50 ін.), що й використано у цій дисертації при обґрунтуванні внесення змін і доповнень у чинне банківське законодавство України, враховуючи його недосконалість, правові прогалини та колізії.

Зокрема, у базовому нормативно-правовому акті, який регламентує банківську сферу, – Законі України «Про банки та банківську діяльність» взагалі відсутня спеціальна стаття, у якій були б визначені правові засади їх функціонування.

У свою чергу, в ч. 2 ст. 6 «Організаційно-правова форма банку» зазначеного Закону вказано не перелік цих правових джерел, а відсильна диспозиція такого змісту: «Особливості правового статусу, діяльності, реорганізації та ліквідації банків

дисципліна на ранок припустимо 100%, і якщо йому потрібно перетелефонувати клієнту, або ж він не вчасно виходить в робочу перерву, через те, щойого затримав клієнт, чи припустимо виникло складне питання, для якого працівнику банку потрібно брати додатковий час на вирішення, - дисципліна падає. І вона ні в якому разі не повинна бути менше 85%, що особливо важко зробити у разі масових труднощів, як наприклад виникнення технічних збоїв чи прохання клієнта перетелефонувати повторно.

І, звісно ж, є ще й показник швидкості прийняття дзвінка, тобто, як тільки оператор звільнився у нього є лише 10 секунд для відпочинку, і відразу ж після поступлення дзвінка в секунді брати слухавку з наступним клієнтом, адже там також є свій рейтинг.

Отже, враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок про те, що працівники банківських установ в деякій мірі залежні від системи банку, рейтингових показників і норм, які потрібно виконувати, а це є основним фактором частих кадрових змін, звільнень а також морального і психологічного перенавантаження цих осіб, подекуди навіть бажання «помсти» будь-яким способом працівниками банку банківській установі шляхом вчинення кримінального правопорушення у виді шахрайства з фінансовими ресурсами, зловживання службовим становищем, розголошенням банківської таємниці тощо.

Таким чином, застосування у даній науковій розробці такого наукового підходу, як «від загального до особливого та конкретного» дало можливість не тільки визначити сучасний стан запобіжної діяльності у банківській системі України (зокрема, негативні тенденції збільшення у 2016-2021 р. р. кількості вчинених у цій галузі суспільних відносин кримінальних правопорушень, особливо шахрайства з фінансовими ресурсами), але й встановити детермінанти, що спричиняють та обумовлюють вчинення суспільно небезпечних діянь у банківській сфері, на корпоративному рівні (тобто в умовах функціонування тих чи інших банківських установ), а також на індивідуальній основі (з

боку конкретно взятих осіб з числа клієнтів або працівників банку) [80, с. 116-118].

При цьому однією з ключових детермінант, що входить до «причинного ланцюга» злочинності [45, с. 210-211] у сфері банківської діяльності, є неналежне нормативно-правове забезпечення даного процесу.

2.2. Конституційне, законодавче та інше нормативно-правове забезпечення діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням

У науковій літературі слово «забезпечення» означає задовольнити кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [182, с. 18].

У свою чергу, словосполучення «нормативно-правове» означає те, що вживається у сфері правових відносин залежно від юридичної сили і дотримання ієрархії нормативного акта [117].

Взявши це визначення за основу, деякі органи держаної влади в Україні сформулювали поняття «нормативно-правового акту», під яким слід розуміти офіційний письмовий документ, прийнятий чи виданий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавчій формі та за встановленою законодавством процедурою, який спрямовано на регулювання суспільних відносин, містить нормативні приписи, розрахований на багаторазове застосування й дія якого не вичерпується одноразовим виконанням [215].

Закріплено цей термін і в Законі України «Про нормативно-правові акти» [160].

У такому ж контексті можна розглядати й зміст поняття «законодавче» та «конституційне» [160].

структури банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення та діяльності банків [137].

Більш того, метою цього Закону є:

а) правове забезпечення захисту інтересів вкладників та інших клієнтів банків (у контексті змісту банківської діяльності, це визначає також і діяльність, спрямовану на запобігання кримінальним правопорушенням з означених питань);

б) сталого розвитку і стабільності банківської системи (у сенсі банківської діяльності це означає й соціальний захист інтересів клієнтів банків у разі виникнення відповідних ризиків (наприклад, шляхом відшкодування завданих збитків з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [169]));

в) створення сприятливих умов для розвитку економіки (цей елемент мети включає і питання соціального захисту населення);

г) створення належного конституційного середовища на фінансовому ринку [137] (зазначена частина мети банківської діяльності передбачає дію не тільки природних законів ринку, але й його захист визначеними у нормативно-правових актах засобами, тобто має і запобіжну складову банківської діяльності).

Звичайно, що, виходячи з сучасних історичних та правових реалій (1991-2021 р. р.), які стали наслідком неналежного рівня забезпечення та протидії кримінальним правопорушенням в Україні, цілком логічним кроком було б закріплення в Конституції України функції держави запобіжного характеру.

Правовою підставою для видозміни Конституції України з означеного питання може стати зміст ст. 3 Основного закону, в якому закріплено положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Крім цього, у зазначеній статті визначено ще два ключових напрями запобіжної діяльності, а саме:

а) держава відповідає перед людиною за свою діяльність;

б) утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

підрозділів (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [161]) та слідчих [99].

7. Метою діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням є недопущення та протидія вчиненню цих суспільно небезпечних діянь.

Зазначена мета, хоча дещо й не кореспондується із змістом і метою банківської діяльності, але витікає з її змісту, як об'єктивно необхідна та невід'ємна у контексті необхідності реалізації банківськими установами визначених у законі основних та інших функцій, а також функціональних завдань.

При цьому варто також констатувати, що тільки при дотриманні та реалізації усіх сформульованих у цій роботі системоутворюючих ознак поняття «конституційне, законодавче та інше нормативно-правове забезпечення діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням», можливо вести мову про банківські установи як про суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням.

У той самий час, для забезпечення такої діяльності варто вирішити низку існуючих у зв'язку з цим проблем.

У першу чергу, мова ведеться про те, що, зокрема, в Конституції України немає жодної правової норми, яка зобов'язувала б займатись будь-кого запобіжною діяльністю.

Проте, як з цього приводу слушно зауважив А. П. Закалюк, в Основному законі міститься ряд статей, аналіз яких дає змогу визначити ставлення Конституції до цієї державної і, загалом, суспільної діяльності, конституційні основи її здійснення [45, с. 336].

Зокрема, в ст. 1 Конституції України визначено дві ознаки, які мають пряме відношення до банківської діяльності, а саме – Україна є соціальною та правовою державою.

Так, у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про банки та банківську діяльність» у зв'язку з цим зазначено, що цей Закон визначає, крім

Отже, якщо узагальнити отриману вище інформацію та її систематизувати згідно законів формальної логіки [30, с. 24-65], то під «конституційним, законодавчим та іншим нормативно-правовим забезпеченням діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням» слід розуміти визначену та гарантовану у відповідних нормативно-правових джерелах процедуру здійснення запобіжної діяльності банківськими установами усіх форм власності у галузі їх безпосереднього суспільного призначення та функціонування, з метою недопущення та протидії вчиненню у ній кримінальних правопорушень.

Таким чином, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття, варто віднести наступні із них:

1. Визначену на нормативно-правовому рівні діяльність запобіжного характеру.

У даному випадку мова ведеться про те, що діяльність банківської системи в Україні має чіткі правові засади, що забезпечуються як конституційними та законодавчими джерелами, так і на підзаконному (відомчому) рівні.

При цьому, поряд з основною своєю функціональною соціально-правовою природою, банківські установи об'єктивно вимушені займатись й запобіганням вчиненню кримінальних правопорушень у цій галузі суспільних відносин, тобто банк, як окремо взята юридична особа, має дуалістичну спрямованість при реалізації своїх функцій і завдань.

З огляду цього, й слід вести мову про банківську установу як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням.

2. Запобіжна діяльність банків має бути гарантована на нормативно-правовому рівні.

Гарантія – це умови, що забезпечують успіх чого-небудь [18, с. 116], а в контексті змісту юридичної гарантії – то це є законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [18, с. 116].

У юридичній літературі мова ведеться також про гарантії законності, тобто про об'єктивні умови і суб'єктивні фактори, а також спеціальні засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується режим законності [54, с. 553].

Виходячи з означених вище теоретичних підходів, правовими гарантіями діяльності банківських установ виступають ті законодавчі акти, які визначають їх правовий статус як суб'єктів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

3. Запобіжна діяльність банків України витікає із змісту конституційних, законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регламентують їх соціально-правову природу у системі суспільних відносин, а також визначають функції і завдання щодо забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників банківської діяльності.

Перелік нормативно-правових джерел, що складають зміст терміну «законодавство», визначений у рішенні Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 [172], а інших – у Законі України «Про нормативно-правові акти» [160].

При цьому варто констатувати, що функції та завдання банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушень витікають не стільки із загальних нормативно-правових актів з питань запобіжної діяльності, скільки із змісту тих законів, що визначають статус і порядок функціонування банків в Україні, що є додатковим аргументом дуалістичності соціально-правової природи цих установ.

4. Запобіжна діяльність банків України передбачає відповідну процедуру реалізації відповідних функцій і завдань з означених питань.

У доктринальних джерелах під процедурою розуміють офіційно встановлений чи у звичайний порядок здійснення, виконання або оформленнячого-небудь [18, с. 573].

Знову ж таки, порядок дій банківських установ України, що стосуються запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у зазначеній сфері суспільних відносин, визначений, у першу чергу, у нормативно-правових актах, які регулюють зміст банківської діяльності.

І ця обставина свідчить про те, що у такому статусі банки діють як суб'єкти запобіжної діяльності.

Як з цього приводу слушно зауважили А. Х. Степанюк та К. А. Автухов, втілення в життя норм матеріального права, установлення правопорядку є неможливим поза належною процедурою, визначеною не тільки формально, а й спрямованою на реалізацію принципів свободи, рівності й гуманізму [186, с. 786-787].

5. Запобіжною діяльністю мають займатись банківські установи усіх форм власності.

Такий висновок ґрунтується на законодавчо-визначених положеннях, які регулюють банківську діяльність в Україні, у тому числі Закон України «Про Національний банк України», у ст. 7 якого серед інших функцій його діяльності є й та, що стосується даної проблематики, а саме:

- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна (п. 4 ч. 1 даної статті Закону);

- здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі (п. 1 ч. 1 цієї статті);

- здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, створює та веде Кредитний реєстр Національного банку України (п.9 ч. 1 цієї статті Закону) [158].

6. Запобіжною діяльністю банківські установи займаються лише у сфері їх функціонування, позаяк вони не наділені статусом правоохоронного органу [140], а також не віднесені до оперативних

проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [29, с. 19] – ось тільки видима («надводна») частина проблем, які у тому числі впливають на ефективність банківської діяльності та запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній та інших галузях суспільних відносин [207].

Актуальним з цього приводу є вислів німецького кримінолога Ф. Ліста, який у свій час заявив, що найкраща кримінальна політика – це соціальна політика [29, с. 19].

У цілому ж, якщо узагальнити існуючі в кримінології підходи з означеного питання, то під «загальносоціальним запобіганням кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами» варто розуміти визначену на нормативно-правовому рівні діяльність банків, що спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь у цій галузі суспільних відносин, а також підвищенню рівня ефективності реалізації заходів державної соціальної політики з урахуванням потенційних соціально-правових можливостей банківської системи.

Таким чином, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття, необхідно віднести наступні із них:

1. Це є діяльність банків, що визначена на нормативно-правовому рівні.

Враховуючи, що нормативно-правовому забезпеченню банківської та запобіжної діяльності присвячено спеціальний підрозділ цієї дисертації, необхідно з цього приводу зауважити, що значна кількість норм тих законодавчих актів, які регулюють банківську сферу, містять у собі загальносоціальні положення, що стосуються даної проблематики.

Зокрема, одним із елементів мети Закону України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 3) визначено створення сприятливих умов для розвитку економіки України, а також належного конкурентного середовища на фінансовому ринку [137].

що кожному гарантується право на оскарження в суді рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

При цьому, ні в ст. 55, ні в ст. 124 Основного закону України жодних обмежень щодо предмету судового розгляду не встановлено.

Такий підхід, крім цього, підтверджується змістом ч. 2 ст. 41 КК України, відповідно до якої наказ або розпорядження (у даному випадку – рішення Національного банку України) є законними, якщо вони видані відповідною особою, в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Отже, видозміна ч. 1 ст. 74 Закону України «Про Національний банк України» є необхідною та нормативно вмотивованою.

Важливість вирішення цього питання обумовлюється ще й тим, що у сенсі здійснення банківськими установами функцій щодо запобігання кримінальним правопорушенням у галузі банківської діяльності дотримання принципу законності є обов'язковим системним елементом їх функціонування.

Саме з цих міркувань і було запропоновано у цій роботі надати Національному банку України таку функцію, як запобігання вчиненню у банківській сфері кримінальних правопорушень, а також внести у зв'язку з цим науково обґрунтовані зміни у базовий Закон України «Про банки та банківську діяльність» [137].

При цьому необхідно зазначити, що у даному посібнику авторська позиція із вказаної проблематики базується на сучасних наукових розробках, а саме – на результатах монографічного дослідження О. В. Уткіної «Система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» (2019 рік) [193]; С. С. Мельника «Виявлення та запобігання фінансовому шахрайству у забезпеченні фінансової безпеки комерційних банків»

(2019 рік) [109]; А.А.Сисоевої «Аналіз ринку великих даних у банківській сфері» (2017 рік) [189] та інших учених [24].

Поряд з цим, заслуговує на увагу узагальнений висновок, що стосується змісту запобіжної діяльності, включаючи й банківську сферу України, який у свій час зробив А.П. Закалюк, а саме: закон має бути оптимально узгоджений із чинним законодавством та не повинен суперечити Конституції України та міжнародним зобов'язанням нашої держави [100, с. 345], що є досить актуальним з огляду на існуючі у банківській сфері проблеми запобіжного характеру, правові прогалини та колізії.

Отже, сьогоденне конституційне, законодавче та інше нормативно-правове забезпечення діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в Україні не в повній мірі відповідає тим реаліям, які склались у зазначеній сфері суспільних відносин, що виступає однією з детермінант, яка спричинює та обумовлює вчинення вказаних вище суспільно небезпечних діянь, а також негативно впливає не тільки на ефективність банківської, але інших видів діяльності цих установ, включаючи у тому числі й діяльність профілактичного змісту.

2.3. Принципи діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням

Як свідчить суспільна практика, для будь-якого суб'єкта тієї чи іншої діяльності характерною ознакою є те, що вона ґрунтується на певних принципах (правилах, покладених в основу діяльності якої-небудь організації) [18, с. 543].

Як з цього приводу слушно зауважив В. В. Василевич, категорія «принцип» знаходиться в основі розуміння діяльності, пронизує всю систему знання і субординує його [17, с. 53].

Виходячи з цього, деякі науковці у контексті досліджуваної проблематики зробили наступний висновок: оскільки банківська система зайняла одне з важливих місць в розвитку економіки

відносин, з метою усунення негативних явищ і процесів, що породжують кримінальні правопорушення або сприяють їх вчиненню, а також недопущення цих суспільно небезпечних діянь на різних стадіях кримінальної поведінки [101, с. 142].

У доктринальних джерелах можна знайти й інші підходи щодо визначення поняття «запобігання кримінальним правопорушенням» [104].

Поряд з цим, як вірно у зв'язку з цим зробив висновок А. П. Закалюк, визначення змісту даного поняття є першим кроком у створенні теорії цієї соціально-профілактичної діяльності [45, с. 324].

При цьому, як показує практика, важливе значення і роль у запобіжній діяльності займають заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням.

У кримінології загальновизнаним є такий науковий підхід, відповідно до якого під цим видом соціально-профілактичної діяльності розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов кримінальних правопорушень [101, с. 143].

Отже, основними цілями даного виду запобігання суспільно небезпечним діянням як в цілому в державі, так і в окремо взятих сферах суспільних відносин є подолання або обмеження кримінологічно небезпечних протиріч у суспільстві (у контексті даного дослідження – у банківській системі), поступове викорінення негативних явищ, створюваних політичними, економічними, психологічними, міжнаціональними та іншими чинниками виникнення криміногенного потенціалу в суспільстві (банківських установах) (економічні та політичні кризи; небезпечне розшарування населення; необґрунтоване, як правило, протиправне збагачення певних кіл громадян; безробіття; існування на межі виживання переважної частини населення; занепаду моралі;

РОЗДІЛ 3

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ТА ПРАКТИКИ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

3.1. Роль і місце банківських установ у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням

На науковому рівні доведено, що як інтегративна система організованого запобігання і протидії кримінальним правопорушенням, запобіжна діяльність включає в себе різноманітні заходи щодо недопущення, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь як у цілому в державі, так і в окремо взятих галузях суспільних відносин [101, с. 142].

Знову ж таки, узагальнивши існуючі в кримінології підходи, деякі учені переконані, що діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням, включаючи й банківську сферу, – це різновид суспільної профілактичної роботи, функціональний зміст і мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінант цих суспільно небезпечних діянь та їх проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [45, с. 324].

У свою чергу, В. В. Голіна вважає, що запобігання кримінальним правопорушенням – це соціальна політика держави, яка спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях кримінальних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [29, с. 16]. А, в цілому, під запобіганням кримінальним правопорушенням (у більш широкому змісті) він розуміє сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних

країни та в житті пересічної людини, необхідна усвідомленість її цінності для банку, приведення у відповідність норм банківського права природним потребам людини, дотримання цими установами принципів верховенства права, справедливості, рівності та свободи [19, с. 469].

У науковій літературі у зв'язку з цим можна зустріти й оціночні судження щодо ролі принципів права у врегулюванні тих чи інших суспільних відносин [195, с. 53]. Виходячи з отриманих результатів даного дослідження, можна констатувати, що наявність принципів у банківському законодавстві України обумовлено наступними об'єктивними властивостями права та тим, що вони:

а) об'єктивно виходять із самої цієї діяльності (банківської та похідної від неї – запобіжної);

б) містять у собі теоретико-пізнавальну складову цього процесу (зокрема, в здійсненні заходів запобіжного характеру у банківській сфері);

в) допомагають розрізняти і визначати те, що лежить в основі кримінальних правопорушень, які вчиняються у галузі банківських відносин;

г) визначають необхідність здійснення кримінологічної профілактики як суспільно бажаний закон руху і протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності;

г) окреслюють систему логічно пов'язаних між собою структурних компонентів запобіжної діяльності у цій галузі суспільних відносин поміж собою, а також прямих і зворотних зв'язків із зовнішніми елементами (суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням у цілому в Україні) цієї системи кримінологічної профілактики [17, с. 53-54].

При цьому варто зазначити, що подібне уявлення про природу принципів формує переконання, що держава не створює принципи права, а тільки, як вірно зробив у зв'язку з цим висновок С. П. Погребняк, закріплює їх в юридичних актах [126, с. 397].

Поряд з цим, на переконання А. Х. Степанюка, у принципах певної галузі права та законодавства повинні знайти своє відображення і конкретизацію як загальнолюдські (типологічні і галузеві), так і міжгалузеві і галузеві принципи права [185, с. 304].

Якщо ці теоретичні «моделі» застосувати до пізнання ролі та змісту принципів діяльності банківських установ, то, як обґрунтовано доводять у своїх роботах фахівці даної спеціальності, у зазначену галузь права і законодавства необхідно активно втілювати відповідні принципи, позаяк лише взаємна співпраця банку та клієнта, що заснована на дотриманні, у першу чергу, принципу верховенства права, справедливості, повазі до честі, гідності, свободи може принести взаємну вигоду для обох сторін [19, с. 492].

У свою чергу, у ст. 4 у Закону України «Про засади державної системи запобігання злочинам» запропоновано запобіжну діяльність здійснювати з урахуванням принципів міжнародного права, Конституції України, з прав людини і громадянина, а також на принципах законності, демократизму, гласності, соціальної справедливості, комплексності, своєчасності та достатності заходів запобігання кримінальним правопорушенням [17, с. 419].

Як видається, ще на один аспект досліджуваної проблематики варто звернути увагу, а саме – в теорії права мова ведеться не тільки про принципи права [190, с. 123-133], але й про принципи нормотворчості [190, с. 212-214] та принципи застосування норм права [190, с. 268-269], що, без сумніву, варто враховувати при обґрунтуванні будь-яких наукових підходів з означеного питання.

Як у зв'язку з цим зробив висновок С. П. Погребняк, принципи права – це найбільш загальні й стабільні вимоги, які сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку [126, с. 415].

Саме у такому сенсі й розглянуто у цій науковій розробці питання щодо принципів діяльності банків як суб'єктів запобігання

Контрольні запитання до розділу 2

1. *Які суспільно небезпечні кримінальні правопорушення найбільш часто вчиняються у сфері господарської діяльності?*
2. *Чим обумовлена роль і місце НБУ у системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням?*
3. *Які практичні прорахунки у запобіжній діяльності банківських установ можливо визначити завдяки застосування методу «включеного» спостереження?*
4. *Що означає поняття «підозріла» фінансова операція у діяльності банківських установ?*
5. *На які категорії можна умовно розділити суб'єктів первинного фінансового моніторингу?*
6. *Яку роль відіграє Інтернет-банкінг у роботі з клієнтами та яке його слабе місце?*
7. *Які заходи рекомендується здійснювати під час роботи в системі Інтернет-банкінгу від протиправних дій шахраїв?*
8. *Які напрямки можна виокремити у технологічній складовій системи безпеки інтернет-банкінгу?*
9. *Які питання індивідуального характеру негативно впливають як на ефективність банківської, так і запобіжної діяльності у зазначеній галузі суспільних відносин?*
10. *Що слід розуміти під «конституційним, законодавчим та іншим нормативно-правовим забезпеченням діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правовідношенням»?*
11. *Що являє собою поняття «принципи діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням»?*
12. *Які можна виокремити принципи банківської діяльності?*

Поряд з цим, варто зазначити, що деякі з них мають низьку ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільних відносин у зв'язку з відсутністю у даному нормативно-правовому акті чітко визначених в окремій статті принципів банківської та запобіжної діяльності.

Для вирішення цієї проблеми варто Закон України «Про Національний банк України» доповнити ст. 2-1 «Принципи діяльності Національного банку України» такого змісту:

«Національний банк України здійснює свою та координує діяльність банківської системи, керуючись наступними принципами:

- 1) верховенства права;
- 2) законності;
- 3) конфіденційності;
- 4) економічної самостійності;
- 5) підзвітності;
- 6) функціональної діяльності;
- 7) стабільності;
- 8) взаємодії з державними органами влади та місцевого самоврядування;
- 9) координації та впорядкування діяльності банківських установ усіх форм власності».

Отже, проведений аналіз нормативно-правових актів України, які регулюють банківську сферу з питань забезпечення цієї діяльності відповідними принципами, включаючи й ті, що стосуються запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин [79, с. 131-133], дозволяє зробити висновок про те, що хоча у зазначених правових джерелах фрагментарно й закріплені деякі із них, але окремої норми, в якій би були чітко перераховані вказані принципи не має, що не тільки впливає на ефективність банківської, але й запобіжної діяльності, а також суттєво знижує рівень системного підходу до вирішення завдань та реалізації мети функціонування банків в нашій державі.

кримінальним правопорушенням та сформульовано авторське їх визначення.

Зокрема, під «принципами діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням» слід розуміти такі правила їх функціонування у зазначеній галузі суспільних відносин, що ґрунтуються на нормах Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законах, що регулюють статус банків та їх повноваження, а також на положеннях інших законодавчих актів, що визначають зміст і характер банківської та запобіжної діяльності, з урахуванням науково обґрунтованих ідей, поглядів та доктрин, і встановлюють таким чином на цій основі найбільш важливі вимоги, які адресуються всім суб'єктам і учасникам даної галузі права та законодавства.

Таким чином, до системоутворюючих ознак, що складають зміст виведеного поняття, можна віднести наступні із них:

1. Сформульовані принципи – це правила функціонування банківських установ у зазначеній сфері їх діяльності.

Вказані правила (загальнообов'язкові норми поведінки) склались з моменту історії виникнення банків, їх розвитку та життєдіяльності у сучасних умовах їх функціонування у соціумі, традиції, звичаї, стереотипи поведінки тощо [134].

До цих правил відносяться й ті, що встановлені у нормах права і це можна вважати однією з особливостей банківської діяльності, які необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин.

2. Зазначені правила стосуються лише банківської діяльності.

Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність», банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

З цього випливає, що вчинення працівниками банків та іншими суб'єктами і учасниками вказаної діяльності правопорушень у побуті або на сімейному ґрунті, або в іншій галузі суспільних відносин, не може складати зміст об'єктів запобігання банківськими установами кримінальних правопорушень у банківській сфері.

3. Принципи діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням базуються на відповідних нормативно-правових актах, що регулюють зазначену сферу суспільних відносин.

Структурно вони мають такий вигляд:

а) Конституція України;

б) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 9 Конституції України, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», Віденська конвенція про права міжнародних договорів 1949 року [20];

в) закони України «Про банки та банківську діяльність»; «Про Національний банк України»; «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [167]; ін.[168]);

г) постанови Верховної Ради України;

г) постанови (декрети) Кабінету Міністрів України;

д) рішення Національного банку України.

При цьому правила співвідношення між зазначеними нормативно-правовими актами визначені в ст. 8 та ч. 2 ст. 9 Конституції України, а також в ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» та в Законі України «Про нормативно-правові акти».

У свою чергу, у рішенні Конституційного Суду України від 09 липня 1998 року № 12-пр/98 (справа про офіційне тлумачення терміну «законодавство») визначено перелік нормативно-правових актів, що відносяться до законодавчих [172].

Разом з тим варто зауважити, що тільки ті принципи, що закріплені у Конституції та інших законах України, мають бути

Зокрема, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» цей принцип знайшов відображення у таких нормах, що стосуються:

а) предмет і мета Закону (ст. 1);

б) банківської системи (ст. 4);

в) організаційно-правової форми банку (ст. 6);

г) реорганізації банку (ст. ст. 26-29);

г) управління банком (ст. ст. 37-46);

д) відносин банку з клієнтами (ст. ст. 55-59);

е) запобігання та протидія легалізації (відмиванню) коштів, здобутих злочинним шляхом (ст. 63);

є) заходів впливу (ст. ст. 73-74) [137].

У теорії права ученими здійснено наукове тлумачення й принципу «своєчасності та достатності заходів запобігання кримінальним правопорушенням», а саме: заходи такого змісту і спрямованості застосовуються при виникненні загрози вчинення зазначених суспільно небезпечних дій конкретними особами в такому обсязі і з такою інтенсивністю, які дозволяють не допустити їх вчинення [17, с. 421].

У нормативно-правових актах з питань банківської діяльності України цей принцип теж має своє відображення. Так, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» принцип своєчасності та достатності знайшов своє місце у тих нормах, що стосуються:

1) підстав для відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність (ст. 18) та підстав для відмови у видачі банківської ліцензії (ст. 19-1);

2) наслідків порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку (ст. 34-2);

3) обмеження щодо діяльності банків (ст. 48);

4) заходів впливу (ст. ст. 73-74) [137].

Відповідні норми є й, зокрема, в Законі України «Про Національний банк України» [158].

- г) істотної участі в структурі власності банку (ст. 34);
- г) наслідків порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку (ст. 34-2);
- д) обов'язків щодо захисту інтересів банку (ст. 43);
- е) регулювання відносин банку з клієнтом (ст. 55);
- є) заходів впливу до порушників порядку зайняття банківською діяльністю (ст. ст. 73, 74); ін. [137].

При цьому варто зазначити, що аналогічні правові норми, які стосуються змісту принципу соціальної справедливості запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері, закріплені й в Законі України «Про Національний банк України» [158].

Поряд з цим, як показали результати даного дослідження, важливу роль у запобіжній діяльності, що здійснюється у банківській системі України, відіграють й інші, виведені в науці принципи з означених питань, а саме – комплексний підхід та своєчасність і достатність заходів, що стосуються змісту запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі суспільних відносин.

У наукових джерелах під комплексним підходом у сфері запобігання та протидії злочинності розуміють застосування взаємопов'язаних заходів економічного, соціально-політичного, правового, психолого-педагогічного, організаційного, технічного та іншого характеру, спрямованих на усунення причин злочинів і умов, що сприяють їх вчиненню; поєднання загального та індивідуального запобігання злочинам; скоординована взаємодія суб'єктів запобігання злочинам [17, с. 420].

У законодавстві про банківську діяльність в Україні кожен нормативно-правовий акт відображає принцип комплексного підходу, що має бути використано й при реалізації заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин [85, с. 78-80].

відображені у змісті законодавчих актів, які регулюють банківську сферу.

Такий підхід витікає із змісту ч. 2 ст. 19 Конституції України та стосується усіх банківських установ різних форм власності, виходячи з того, що правила «гри» у банківській галузі (видача та позбавлення ліцензій на право зайняття банківською діяльністю; правове регулювання фінансово-банківських відносин; здійснення банківського нагляду, т. ін.) встановлює Національний банк України.

4. Принципи визначають зміст і характер банківської та запобіжної діяльності у вказаній галузі суспільних відносин.

Поряд з цим, слід зауважити, що якщо зміст банківської діяльності чітко визначений на законодавчому рівні (зокрема, в. ст. 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність»), то поняття запобіжної діяльності не закріплено, не тільки законодавчо, але й взагалі не врегульовано в інших нормативно-правових актах України, що, як показали результати даного наукового дослідження, негативно впливає як на перший, так і на другий рівні діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням.

З метою усунення вказаної правової прогалини логічно було б доповнити ч. 1 ст. 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» новим абзацом такого змісту:

«Запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері банківської діяльності – це комплекс науково обґрунтованих та закріплених у законодавчих та інших нормативно-правових актах заходів, що регулюють цю галузь суспільних відносин, які здійснюються банками спільно з іншими суб'єктами профілактики з метою недопущення, припинення та протидії зазначеним суспільно небезпечним діям, а також для усунення, блокування, нейтралізації тощо детермінант, що породжують або обумовлюють їх вчинення».

5. Принципи банківської та запобіжної діяльності у банківській сфері базуються на обґрунтованих наукових ідеях, поглядах, концепціях, доктринах тощо.

Як показали результати даної наукової розробки, у жодному нормативно-правовому акті, що регулює банківську діяльність України, на жаль, мова з цього приводу не ведеться, а це, у свою чергу, негативно впливає й на ефективність кримінальної профілактики у зазначеній галузі суспільних відносин.

Виходячи з цього та з метою впорядкування нормативно-правового забезпечення банківської та запобіжної діяльності, варто ст. 1 «Предмет та мета закону» Закону України «Про банки та банківську діяльність» доповнити частиною третьою наступного змісту:

«Для забезпечення реалізації цього Закону в банківській системі на підставі рішення Національного банку України можуть створюватись науково-методичні та аналітично-дослідні підрозділи, у яких на працюючих у них осіб поширюється повною мірою статус банківських працівників».

При цьому слід зазначити, що така практика у банківській сфері України є досить поширеною [116], але досі є невнормованою.

Як приклад, можна назвати розроблену працівниками «Приватбанку» Політики прийняття клієнтів (Customer acceptance policy), яка визначає на сьогодні сегменти клієнтів, з якими ця банківська установа не встановлюватиме ділових відносин [129].

Як у зв'язку з цим слушно зауважив С. П. Погребняк, «ідея» відображає генетичний аспект принципу, допомагає продемонструвати, що принципи є інтелектуально-духовними засадами права [126, с. 396].

6. Принципи визначають найбільш важливі вимоги, які адресуються всім суб'єктам і учасникам даної галузі права та законодавства.

Як з цього приводу слушно зауважив В. В. Василевич, соціальна справедливість запобігання кримінальним правопорушенням проявляється у тому, що цей принцип закріплюється у законі з метою забезпечення законних інтересів осіб та відновлення їх порушених прав і свобод.

При цьому застосування заходів запобігання суспільно небезпечним діянням має відповідати характеру і ступеню суспільної небезпеки цих діянь [17, с. 420].

У теорії права принцип справедливості (як одна з основних засад права, яка є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин та одним із загальнолюдських вимірів права [176]) розглядається у трьох аспектах:

1) з точки зору формальної справедливості – до однакового слід ставитись однаково (властивість права, виражена у рівному юридичному масштабі поведінки [190, с. 125-126]);

2) з огляду змістовної справедливості, який проявляється у формі пропорційності [190, с. 126]. Як з цього приводу зазначено в рішенні Конституційного Суду України від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007 (справа про кредиторів підприємств комунальної власності) [175];

3) як процедурна справедливість, яка вимагає дотримання процедурних правил, спрямованих на забезпечення справедливості результату, незалежно від інших обставин [190, с. 126].

Зокрема, у ст. 7 КПК України у зв'язку з цим визначені загальні засади кримінального провадження, які у загальному мають забезпечувати реалізацію у кримінальному судочинстві принципу справедливості.

У свою чергу, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» цей принцип відображений у таких нормах, що визначають зміст:

- а) банківської системи України (ст. 4);
- б) учасників банків (ст. 14);
- в) мінімального розміру статутного капіталу (ст. 31);

України» та «Про банки та банківську діяльність» принцип гласності.

Слово «гласність» означає доступний для широкої громадськості, відкритий, публічний [18, с. 139].

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» принцип гласності відображений у його нормах, що стосуються:

- а) банківського нагляду на консолідованій основі (ст. 9);
- б) учасників банків (ст. 14);
- в) підстав для відмови в погодженні статусу юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність (ст. 18) та для відмови у видачі банківської ліцензії (ст. 19-1);
- г) внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту банку (ст. 45, 46);
- г) обов'язків щодо інформування Національного банку України (ст. 46);
- д) обмеження щодо діяльності банків (ст. 48);
- е) порядку розкриття банківської таємниці (ст. 62-2);
- є) звітності банків (ст. 69);
- ж) зовнішнього аудиту банків (ст. 70);
- з) інші норми цього Закону.

Відповідно до вимог ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» інформація, що пов'язана із змістом банківської діяльності, відноситься до публічної та є відкритою, крім випадків, встановлених законом [141].

Враховуючи, що зазначене положення відсутнє у Законі України «Про банки і банківську діяльність», логічно було б ст. 46 доповнити частиною 5 такого змісту:

«Інформація про банківську діяльність відноситься до публічної та є відкритою, крім випадків, встановлених у цьому та інших законах України».

Як встановлено в ході даного наукового пошуку, важливу роль в організації запобіжних заходів у сфері банківської діяльності відіграє й принцип соціальної справедливості.

Зокрема, у главі 8 Закону України «Про банки та банківську діяльність» визначені вимоги до діяльності банківських установ, а саме:

а) Національний банк України з метою захисту прав вкладників та інших кредиторів має право встановлювати додаткові вимоги до всіх банків (ст. 47 даного Закону);

б) банкам забороняється здійснювати ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (ч. 1 ст. 48).

При цьому необхідно враховувати, що відповідно ч. 1 ст. 42 КК України, не є кримінальним правопорушенням діяння (дія чи бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронним інтересам, якщо це діяння було вчинено в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

Поняття «виправданого ризику» (а, це є одним із системних елементів банківської діяльності) дано в ч. 2 ст. 42 КК: таким він визнається, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

У той самий час, ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій (ч. 3 ст. 42 КК).

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» до таких ризикових операцій можна віднести, наприклад, надання цими установами банківських кредитів, під якими розуміється будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а

також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (ст. 2 даного Закону).

Ризиками у банківській діяльності України вважаються такі діяння, що пов'язані з визначенням нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу банку; професійним судженням; профілям ризику банку; розрахунковими банківськими операціями; фінансовим оздоровленням банку; ін. (ст. 2 зазначеного вище Закону).

Важливість визначення ризиків у банківській діяльності на нормативно-правовому рівні зумовлена двома ключовими моментами – необхідністю забезпечення цієї діяльності та отримання у зв'язку з цим прибутку, а також завданнями (зокрема, як і в будь-якій іншій галузі суспільних відносин) щодо запобігання у ній кримінальним правопорушенням.

З огляду цього, вимоги, що встановлюються для банківських установ, є об'єктивно необхідними та достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам у банківській сфері України.

Саме тому, законодавець визначив у главі 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» й інші вимоги, що пред'являються до суб'єктів та учасників банківської діяльності.

При цьому необхідно зазначити, що у вказаному Законі також чітко встановлені як суб'єкти, так і учасники банківської діяльності (зокрема, у ст. ст. 2, 50, 72; ін.), що має пряме відношення до запобігання кримінальним правопорушенням у цій галузі суспільних відносин, а також виступає додатковим аргументом щодо закріплення у законодавчих та інших нормативно-правових актах, що регулюють дану діяльність, її принципів.

Як показало вивчення нормативно-правових актів з питань банківської діяльності, у жодному із них немає спеціальної статті (розділу, глави, параграфа тощо), яка мала б назву «Принципи банківської діяльності», що теж виступає однією із детермінант, яка спричинює та обумовлює наявність кризових та протиправних явищ і процесів у цій галузі суспільних відносин.

Знову ж таки, відповідно до закону, Національний банк встановлює банкам норматив обов'язкового резервування коштів, тобто проявляє демократизм у відносинах з підлеглими банками, турбуючись таким чином не тільки про фінансове благополуччя цієї системи в цілому, але й про окремо взятую банківську установу (ст. 20); ін.

Отже, на законодавчому рівні у банківській сфері принцип демократизму має своє відповідне відображення у тих чи інших статтях Закону України «Про Національний банк України» [158].

У свою чергу, в теорії права цей принцип тлумачиться як гарантована законом участь у запобіжній діяльності як населення в цілому, так і громадських і релігійних організацій; вивчення громадської думки щодо застосування тих чи інших заходів у запобіганні кримінальним правопорушенням (що, зокрема, й було здійснено у ході даного наукового дослідження (додатки А, Б, В, Г) тощо [170, с. 18].

Інші ж науковці безспідставно вважають, що демократизм запобігання кримінальним правопорушенням означає його здійснення широкою системою державних органів, за участю в цій діяльності органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян [17, с. 420].

З огляду цього, цікавим є підхід законодавця, відповідно до якого при виконанні своєї основної функції (ст. 6) Національний банк України має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі (ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»), незалежно від діяльності останньої у цьому напрямі.

Як встановлено в ході даного дослідження, досить проблемним з огляду реалізації на практиці, але й, одночасно, необхідним у правовому забезпеченні запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері та в банківській діяльності, зокрема, є визначений у Законі України «Про Національний банк

підвищить як її рівень, так і ефективність запобігання банками кримінальним правопорушенням.

Стосовно ще одного принципу запобіжної діяльності у банківській сфері – демократизму запобігання кримінальним правопорушенням, то його сутність у нормативно-правових актах, які регулюють зазначену галузь суспільних відносин, зумовлена такими кваліфікаційними критеріями банківської діяльності, як:

- а) мета такої діяльності (ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);
- б) максимальна незалежність банків (ст. 5 цього Закону);
- в) вимогами до учасників банків (ст. 14 даного Закону);
- г) вимогами до Статутів банків (ст. 16 зазначеного Закону);
- г) наслідками порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку (ст. 34-2 вказаного Закону) [137].

В той самий час, у Законі України «Про Національний банк України» до таких кваліфікаційних умов діяльності можна віднести ті положення, що стосуються змісту принципу демократизму, а саме:

- 1) економічна самостійність (ст. 4).

При цьому варто звернути увагу на той факт, що Національний банк, будучи особливим центральним органом державного управління (ст. 2), не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а останні не відповідають за зобов'язання першого, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання (ст. 4) – і це є проявом демократизму у відношеннях держави та її окремих органів.

Більш того, такі ж правила (принцип) встановлені між Національним банком України та іншими фінансовими установами;

- 2) прибуток до розподілу (ст. 5-1).

Зокрема, згідно чинного законодавства банк України не має на меті отримання прибутку, визначаючи його до розподілу шляхом зменшення прибутку на суму нереалізованих доходів (ст. 5-1);

- 3) нормативи обов'язкового резервування (ст. 26).

Проте, мова про принципи банківської діяльності у деяких законодавчих та інших правових джерелах, які регулюють цю сферу, все таки ведеться, що має велике значення й для здійснення у цій галузі суспільних відносин функції щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

Результати проведеного аналізу відповідних норм, які є базисними для банківських установ, дають можливість стверджувати, що у нормативно-правових джерелах можна виокремити наступні принципи банківської діяльності, які у тому числі у своєму змісті мають і елементи запобіжного характеру, в саме – у Законі України «Про банки та банківську діяльність» до таких можна віднести наступні принципи:

- 1). Економічної незалежності банків (ст. 5).
- 2). Власного ризику (ст. 2).
- 3). Банківської таємниці (ст. ст. 2, 60-62).
- 4). Достатності капіталу та левериджу, також достатності ліквідності (ст. ст. 35, 35-2).
- 5). Захисту інтересів банку (ст. 43).
- 6). Конкуренції у банківській системі (ст. 53).
- 7). Достовірності реклами (ст. 54).
- 8). Доступності клієнта до інформації (ст. 56).
- 9). Запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 63).
- 10). Звітності банків і банківських груп (ст. 69).
- 11). Банківської відповідальності (ст. ст. 73-74).
- 12). Відшкодування завданої шкоди (ст. 79-1).

Аналогічний підхід (закріплення принципів банківської діяльності в окремих нормах закону, без їх систематизації, а також в опосередкованій формі) застосовано і в Законі України «Про Національний банк України» та в інших нормативно-правових актах з означених питань, що не можна визнати вдалою законодавчою позицією, позаяк це негативно впливає як на

зазначений вид суспільних відносин, так і на запобігання у банківській сфері кримінальним правопорушенням.

Для упорядкування правового механізму та усунення існуючих прогалин і колізій з питань, що стосуються банківської діяльності, як видається, Закон України «Про банки і банківську діяльність» необхідно доповнити ст. 1-1 «Принципи банківської діяльності», у якій закріпити ті принципи, мова про які велась у цій роботі вище (12 принципів, що знайшли своє відображення у відповідних статтях цього Закону).

Та, у контексті досліджуваної проблематики, це буде недостатньо, позаяк необхідне створення належних правових умов для здійснення у банківській сфері запобіжної діяльності шляхом, зокрема, доповнення Закону України «Про банки та банківську діяльність» принципами запобігання кримінальним правопорушенням.

Як встановлено в ході даного наукового пошуку, у науковій літературі та в деяких проектах нормативно-правових актів мова ведеться про такі принципи запобіжної діяльності як: законності, демократизму, гласності, соціальної справедливості, комплексності, своєчасності та достатності [17, с. 419].

Без сумніву, що їх закріплення у Законі України «Про банки і банківську діяльність» у виді спеціальної ст. 1-2 «Принципи запобіжної діяльності у банківській сфері» позитивно вплинуло б на ефективність як першого, так і другого видів функціонування цих установ у зазначеній галузі суспільних відносин.

Такий висновок витікає із змісту аналізу сформульованих на доктринальному рівні принципів запобігання кримінальним правопорушенням [17, с. 419-421]. Зокрема, принцип законності несе у собі конституційне начало, відповідно до вимог якого утвердження і забезпечення прав і законних інтересів усіх суб'єктів та учасників банківської діяльності є головним обов'язком Національного банку України як особливого державного органу управління у банківській системі, а також інших банківських

установ у межах їх повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією України (ст. ст. 1, 3, 19, ін.) та законами України, що регулюють банківську сферу.

Хоча, варто визнати, що науковці принцип законності у запобіжній діяльності трактують дещо по-іншому. Так, В. В. Василевич обґрунтовано вважає, що на нормативному рівні він має мати такий вигляд:

«Діяльність суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням реалізується у суворій відповідності до вимог законодавства України. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням застосовуються при наявності встановлених законодавством України підстав при неухильному дотриманні прав і законних інтересів осіб, щодо яких вони застосовуються. Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою, в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечить чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина» [17, с. 420].

Як у зв'язку з цим зазначено у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», суди у таких випадках мають з'ясовувати всі фактичні обставини справи; службове становище і коло повноважень особи тощо, та вимагати від органів досудового слідства долучення до матеріалів кримінальних повноважень копій нормативно-правових актів, інструкцій, інших документів, що розкривають характер повноважень службової особи [163, с. 254] (у контексті змісту принципу законності – визначати законність дій чи бездіяльності такої особи).

Без сумніву, що зазначені роз'яснення варто враховувати при написанні наукових коментарів, навчальних посібників, методичних рекомендацій з питань банківської діяльності у виді так званого розширеного тлумачення норм права, що тільки

регулюють, можна знайти низку положень, які відображають її сутність, а саме:

а) відповідно до вимог ст. 7-1 Закону України «Про Національний банк України», ця банківська установа має право визначати особливості забезпечення стабільності банківської системи за наявності ознак її нестійкого фінансового стану, а також виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни;

б) як це витікає із змісту ст. 24 зазначеного Закону, Рада Національного банку розробляє Основні заходи грошово-кредитної політики на підставі пропозицій, наданих Правлінням цієї установи. При цьому в ході розроблення цих Зasad використовуються макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України та Національним банком України, а також інша необхідна інформація;

в) згідно з ст. 63 вказаного Закону, Національний банк України не має права вимагати від банків виконання операцій та інших дій, які непередбачені законами України та нормативними актами Національного банку;

г) інші заходи профілактики випередження, що спрямовані на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у банківській діяльності.

У свою чергу, заходи кримінологічного обмеження реалізуються у банківській системі у виді:

1) встановлення певних заборон щодо членів Правління Національного банку, інших службовців цієї установи та членів Ради Національного банку України, що передбачені Законом України «Про запобігання корупції» (ч.1 ст.65 Закону України «Про Національний банк України»);

2) закріплення обов'язків для службовців Національного банку щодо збереження державної та банківської таємниці або іншої конфіденційної інформації (ст. 66 вказаного Закону);

До сприятливих умов у тому числі відносяться й ті, що пов'язані з нормативно-правовим забезпеченням банківської діяльності, а також із взаємодією з означених питань Національного банку України з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та іншими органами державної влади.

Так, у ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з цього приводу зазначено, що органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом – а це є одним із заходів, який свідчить про загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

У такому ж контексті сформульовані й інші положення даного Закону. Зокрема, як це впливає із змісту ст. 7 зазначеного нормативно-правового акту, держаний банк – це банк, 100% статутного капіталу якого належить державі.

При цьому такий банк може існувати лише у формі акціонерного товариства, а єдиним акціонером державного банку є тільки держава.

Важливим у зв'язку з цим є те положення ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у якому мова ведеться про те, що функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України, що теж можна віднести до заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

У свою чергу, у Законі України «Про Національний банк України» зазначено, що до загальносоціальних заходів запобіжної діяльності банківських установ можна віднести наступні:

1) ч. 3 ст. 3, у якій зазначено, що при необхідності джерелами фінансування статутного капіталу Нацбанку може бути Державний

бюджет України (таким чином, як видається, це запобігає розвитку негативним явищам у банківській системі, які у тому числі детерміновані вчиненням у цій сфері кримінальних правопорушень);

2) ч. 1 ст. 5-1, відповідно до якої одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку (також є створення сприятливих умов для розвитку економіки України та належного конкурентного середовища на фінансовому ринку), що теж можна назвати загальносоціальним заходом запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі;

3) ч. 1 ст. 7-1, у якій мова ведеться про те, що Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, має право визнати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками або іншими особами, вживаючи таким чином і загальнонаціональні заходи щодо запобігання вчинення у зв'язку з цим кримінальних правопорушень;

4) інші норми даного Закону [158].

Поряд з цим, враховуючи, що зазначені та інші положення Закону України «Про Національний банк України» у більшій мірі носять декларативний та формальний характер та не в повній мірі кореспондуються із змістом запобіжної діяльності, логічно було б ч. 2 ст. 6 «Основна функція» даного нормативно-правового акта доповнити словосполученням «а також із змісту завдань щодо запобігання вчиненню у банківській системі кримінальних та інших правопорушень» та викласти цю норму у новій редакції, а саме:

«При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, а також із змісту завдань щодо запобігання вчиненню у банківській системі кримінальних та інших правопорушень».

З огляду цього, банківські установи варто вважати суб'єктами даного виду соціальної профілактики і спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері України.

3. Діяльність банків щодо спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням складається із сукупності заходів.

До таких, зокрема, якщо виходити із захисту законодавчих актів України з питань банківської діяльності, слід віднести ті, що витікають з положень ст. ст. 6, 7 (основна та інші функції) Закону України «Про Національний банк України» та ст.1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а також Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

При цьому зазначені заходи мають комплексний та консолідований характер та включають у себе як заходи спеціально-кримінологічного запобігання, так і заходи загальносоціального та індивідуального запобіжного змісту, що, знову ж таки, свідчить про полігамність банківської діяльності, а також про їх системність у ході реалізації основних і допоміжних функцій банківськими установами, тобто запобігання ними кримінальним правопорушенням є необхідною умовою їх функціонування та розвитку в нашій державі.

4. Спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється банками з урахуванням змісту кримінологічної профілактики, а також теоретико обґрунтованих та нормативно-визначених заходів щодо відвернення та припинення зазначених суспільно небезпечних діянь.

Зокрема, якщо виходити із змісту профілактики випередження, як однієї із складових кримінологічної профілактики правопорушень у банківській сфері, то у законодавчих актах, що її

- 2) активи, пов'язані з тероризмом та його фінансуванням (п.3, ч.1 ст.1);
- 3) банк-оболонка-установа-нерезидент (п.4 ч.1 ст.1);
- 4) високий ризик (п.11 ч.1 ст.1);
- 5) державний фінансовий моніторинг (п.16 ч.1 ст.1);
- 6) ділові відносини (п.19 ч.1 ст.1);
- 7) додаткова інформація (п.21 ч.1 ст.1);
- 8) доходи, одержані злочинним шляхом (п.23 ч.1 ст.1);
- 9) ідентифікаційні дані (п.26 ч.1 ст.1);
- 10) ідентифікація (п.27 ч.1 ст.1);
- 11) належна перевірка (п.34 ч.1 ст.1);
- 12) національна оцінка ризиків (п.36 ч.1 ст.1);
- 13) об'єкт фінансового моніторингу (п.41 ч.1 ст.1);
- 14) посилені заходи належної перевірки (п.49 ч.1 ст.1);
- 15) ризик – орієнтований підхід (п.53 ч.1 ст.1);
- 16) ризики (п.54 ч.1 ст.1);
- 17) узагальнені матеріали (п.61 ч.1 ст.1);
- 18) управління ризиками (п.62 ч.1 ст.1);
- 19) фінансовий моніторинг (п.66 ч.1 ст.1);
- 20) фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу (п.67 ч.1 ст.1);
- 21) фінансування розповсюдженню зброї масового знищення (п.68 ч.1 ст.1);
- 22) фінансування тероризму (п.69 ч.1 ст.1); ін. [146].

Саме у зазначених напрямках і здійснюють банківські установи діяльність щодо спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин, проводячи при цьому як загальносоціальну, так і індивідуальну профілактику щодо осіб, які вчиняють спроби легалізувати (відмити) кошти, одержані злочинним шляхом, а також фінансувати тероризм або розповсюдження зброї масового знищення.

Такий підхід ґрунтується на вимогах ст. 2 зазначеного Закону, відповідно до яких Національний банк є центральним банком України та особливим центральним органом державного управління, тобто безпосередньо організовує діяльність щодо запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у банківській системі.

Крім цього, необхідність запропонованої видозміни у даному нормативно-правовому акті зумовлені змістом ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якої метою цього Закону є правове забезпечення захисту інтересів вкладників та інших клієнтів банків [212].

2. Ця діяльність спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності.

Знову ж таки, враховуючи, що частково це питання було розглянуто у попередніх підрозділах цієї наукової розробки, необхідно у зв'язку з цим акцентувати увагу на деякі особливі моменти банківської діяльності, що мають відношення до реалізації заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

Зокрема, ефективними на практиці є розроблені деякими банківськими установами заходи Політики прийняття клієнтів (Customer acceptance policy) [129].

Поряд з цим варто зазначити, що на сьогоднішній день, зокрема відмивання грошей, настільки тісно пов'язане з «нормальним» діловим середовищем, включаючи й фахівців банківської системи, що контролювати його практично неможливо, не кажучи вже про повне викорінення цієї соціально-економічної деструкції (особливої детермінанти вчинення кримінальних правопорушень у вказаній галузі суспільних відносин) [28, с. 5].

Цікавим, у контексті змісту загальносоціального запобігання у банківській сфері, є й такий факт: щодобово у світовій фінансовій системі циркулює близько чотирьох трильйонів доларів

(глобальний ринок FOREX), у 13 разів перевищуючи річний обсяг світового виробництва товарів, робіт і послуг [28, с. 5].

Саме тому, як з цього приводу зробили висновок О. О. Глущенко та І.Б.Семеген, дотримання принципу «Знай свого клієнта» (Know your client) і розбірливість у виборі ділових партнерів стали частиною професійної культури вітчизняних суб'єктів первинного фінансового моніторингу [28, с. 6], що, без сумніву, теж можна віднести до загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській галузі суспільних відносин.

Якщо ж звернутись безпосередньо до банківського законодавства України, то до заходів даного виду запобіжної діяльності, зокрема, у Законі України «Про банки і банківську діяльність», можна віднести наступні положення, що стосуються:

1) підстави для відмови в погодженні статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

Так, у п. 2 ст. 18 даного Закону однією з таких підстав названо надання вказаною юридичною особою документів, які містять недостовірну інформацію, а в п. 3 цієї ж статті – документів, що не відповідають вимогам та/або містять інформацію/відомості, що свідчать про порушення законів України чи нормативно-правових актів Національного банку України [137].

У цьому сенсі можна назвати декілька науково обґрунтованих заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері, зокрема ученими:

а) запропоновано здійснювати кадрову перевірку на відповідність банківських працівників займаній посаді;

б) доведена необхідність здійснювати внутрішню перевірку з метою виявлення корупції та зловживання службовим становищем;

в) пропонується запровадити спеціальні обліки, наприклад – рейтингування працівників банків (у тому числі співробітників служб безпеки цих установ) за ознакою повторності вчинення правопорушень у цій галузі суспільних відносин [123, с. 106].

2. Суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері виступають банківські установи.

Показовим доказом щодо такого висновку виступають положення, що закріплені у ст. 63 (глава 11) Закону України «Про банки та банківську діяльність», у якій мова ведеться про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та однойменний спеціальний Закон з означеного питання.

Зокрема, в ст. 63 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з цього приводу зазначено, що Національний банк України під час здійснення нагляду за діяльністю банків проводить також перевірку цих установ з питань, що стосуються вищезазначених завдань [137].

У свою чергу, згідно з вимогами п. 30 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», щодо досліджуваного питання зазначено, що ця банківська установа здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за банками та філіями іноземних банків, страховиками (перестраховиками), т. ін., у тому числі суб'єктами господарської діяльності, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [158].

У самому ж Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» цій проблематиці присвячено низку положень, які мають пряме відношення до реалізації аналогічних завдань у банківській системі, а саме – сформульовані у цьому нормативно-правовому акті поняття:

1) бездоганна ділова репутація (п.5 ч. 1 ст. 1);

Отже, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття, можна віднести наступні:

1. Це є одним із видів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у банківській сфері України.

При цьому варто акцентувати увагу на те, що спеціально-кримінологічне запобігання слід розглядати у цілому як системну та невід'ємну частину запобіжної діяльності у банківській сфері поряд з іншими напрямками соціальної профілактики (загальносоціальним та індивідуальним).

Зокрема, як свідчить практика, не можна, здійснюючи загально-соціальне запобігання, залишити без застосування й відповідні заходи спеціально-кримінологічного характеру.

Так, відмовляючи юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, в погодженні статуту, через те, що ділова репутація засновника або членів виконавчого органу та наглядової ради є беззаперечною, Національний банк використовує інформацію щодо цих суб'єктів, яка була отримана у результаті проведення і заходів спеціально-кримінологічного характеру, включаючи й ту, що є предметом Закону України «Про захист персональних даних» [154] та «Про оперативно-розшукову діяльність» [161].

Поряд з цим, варто зазначити, що у чинному банківському законодавстві України з цього приводу нічого не сказано. Саме тому, для усунення вказаної правової прогалини можна було б ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» доповнити абзацом п'ятим наступного змісту:

«Для реалізації основної та інших функцій банківської діяльності, що визначені у цьому Законі, Національний банк України взаємодіє з відповідними правоохоронними органами, включаючи й міжнародні, а також координує діяльність інших банківських установ з означених питань».

Як свідчить практика та результати спеціальних наукових розробок, ефективним заходом загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері є й застосування методу так званих «диверсантів-хакерів», які на замовлення банківської установи вчиняють вторгнення в її систему з метою виявлення технічних прогалин в системі здійснення банківських перерахунків.

При цьому за здійснення таких «операцій» цим особам банки надають для них не тільки одноразову грошову винагороду, але й постійне місце роботи, а також стимулюють їх «пошуки» грошовими винагородами і преміями [49, с. 87-88].

Таким чином, враховуючи зазначені вище обставини, логічно було б п. 2 ст. 18 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити словосполученням «яка може привести до вчинення кримінальних та інших правопорушень, або підвищить рівень ризиків у банківській сфері» та викласти цю норму у такій редакції:

«Національний банк України має право відмовити юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у погодженні статуту, у разі, якщо:

2) документи містять недостовірну інформацію, яка може привести до вчинення кримінальних та інших правопорушень, або підвищить рівень ризиків у банківській сфері».

Як з цього приводу слушно зауважила А. М. Ключко, банківська система знаходиться у зоні підвищеного ризику.

Це зумовлено тим, що практично вся банківська діяльність, починаючи від оформлення кредитів і, закінчуючи інкасацією грошових коштів, є досить ризикованою [57];

2) підстав для відмови у видачі банківської ліцензії:

Зокрема, у п. 5 ч. 1 ст. 19-1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з цього приводу зазначено, що така ліцензія не видається, якщо хоча б один із керівників юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або її головний

ризик – менеджер, та/або головний комплаєнс-менеджер, та/або керівник її підрозділу внутрішнього підрозділу «не відповідає кваліфікаційним вимогам».

Виходячи із змісту даної правової норми та враховуючи існуючу практику, логічно було б доповнити зазначений пункт 5 ч. 1 ст. 19-1 вказаного Закону у кінці речення словосполученням «або має не зняту та не погашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері, а також щодо яких судом не знята заборона на зайняття банківською діяльністю» та викласти вказану норму в новій редакції:

«5) хоча б один із керівників юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або її головний ризик-менеджер, та/або її головний комплаєнс-менеджер, та/або керівник її підрозділу внутрішнього аудиту не відповідає кваліфікаційним вимогам або має не зняту та не погашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері, а також щодо яких судом не знята заборона на зайняття банківською діяльністю»;

3) банківського нагляду.

Зокрема, у ч. 1 ст. 9 зазначеного вище Закону вказано, що банківський нагляд здійснюється з метою забезпечення стабільності банківської системи ризиків [137], що має загальносоціальний запобіжний характер тих заходів, що здійснюються у зв'язку з цим у вказаній сфері суспільних відносин.

Так, як показали результати спеціальних наукових пошуків, у практичній діяльності працівникам банків одну з найбільших і внутрішніх, і зовнішніх загроз у цій галузі суспільної діяльності складають так звані «банківські ризики» [187, с. 274-294].

Виходячи з цього, та з змісту загальносоціального запобігання, логічно було б ч. 1 ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у кінці речення доповнити словосполученням «а також для запобігання вчиненню у цій галузі суспільних відносин кримінальних та інших правопорушень» та викласти зазначену норму у новій редакції:

Враховуючи вказані теоретичні підходи, науковці розрізняють наступні заходи припинення кримінальних правопорушень, включаючи й банківську сферу:

а) заходи опанування – спрямовані з метою досягнення добровільної відмови особи від продовження злочинної діяльності (у банківській діяльності – це, приміром, відмова клієнта від кредиту);

б) заходи обережності – застосовуються для того, щоб створити умови, які виключають можливість чи перешкоджають продовженню розпочатої кримінальної діяльності (наприклад, посиленню заходів, що стосуються легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом);

в) заходи активного втручання – передбачають негайну реакцію суб'єктів запобіжної діяльності у випадках, коли прогання часу потягне за собою безпосереднє посягання на об'єкт правової охорони (зокрема, до таких заходів у банківській системі можна віднести: блокування рахунків клієнта при втраті ним банківської картки; такі ж дії щодо осіб, які вчиняють спроби перерахувати кошти за кордон всупереч встановленому у законодавстві порядку таких дій; т. ін.) [101, с.145].

Отже, якщо узагальнити теоретичні та нормативні підходи, що стосуються даної проблематики, можна сформулювати наступне визначення поняття «спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами», а саме – це один із видів запобіжної діяльності, суб'єктом якої виступають банки та яка складається із сукупності заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення зазначених суспільно небезпечних діянь, що спрямовані на усунення детермінант, які породжують і сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у даній галузі суспільних відносин, а також на недопущення їх реалізації на різних стадіях кримінальної поведінки, які є кримінально караними згідно закону.

3) припинення кримінальних правопорушень [101, с.145].

У науці під зазначеним видом спеціально-кримінологічного запобігання розуміється сукупність різноманітних засобів, спрямованих на недопущення завершення розпочатого кримінального правопорушення і здійснення у зв'язку з цим відповідної спеціальної діяльності [29, с. 36].

Такий висновок ґрунтується на результатах, отриманих під час дослідження питань, пов'язаних із діяльністю щодо припинення кримінальних правопорушень, а також на судовій практиці протидії цим суспільно небезпечним діянням на стадії готування (ст. 14 КК) та замаху на кримінальне правопорушення (ст. 14 КК).

Зокрема, учені з цього приводу зробили наступні висновки, які мають у тому числі відношення до запобіжної діяльності у банківській сфері, а саме:

1) виявлення та припинення більшості кримінальних правопорушень цілком можливе на ранньому етапі (для банківських установ – при погодженні їх статуту та видачі ліцензії для зайняття банківською діяльністю);

2) ефективність діяльності щодо припинення кримінальних правопорушень багато в чому залежить від професіоналізму діяльності спеціальних органів та їх персоналу (наприклад, від якості та результативності проведеного аудиту; інспекційних перевірок; професіоналізму служб безпеки банку; т. ін.);

3) проблема припинення кримінальних правопорушень потребує подальшої теоретичної розробки та вдосконалення практичного їх впровадження (саме цим можна, зокрема, пояснити внесення змін і доповнень, а також нову редакцію Закону України «Про Національний банк України»);

4) кримінологічний аспект припинення кримінальних правопорушень значно ширший, ніж кримінально-правовий і оперативний аспекти (з огляду цього, у кримінології й далі ведеться дискусія про те, який термін (запобігання чи протидія) слід вживати на нормативно-правовому рівні) [29, с.37].

«Банківський нагляд на консолідованій основі - це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному Національним банком України порядку а також для запобігання вчиненню у цій галузі суспільних відносин кримінальних та інших правопорушень»;

4) інших норм даного Закону.

3. Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюється банківськими установами спрямоване у тому числі й на підвищення рівня ефективності реалізації державної соціальної політики.

На думку вчених, державна соціальна політика – це діяльність держави щодо підтримання відносин між соціальними групами; створення умов для прийняттого рівня життя членів суспільства; забезпечення соціальних гарантій [37], що у певній мірі кореспондується із метою банківської діяльності, яка визначена в ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [137].

Виходячи з означених теоретичних підходів, деякі науковці саме тому переконані, що загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, включаючи й банківську сферу, полягає в тому, що його здійснення зменшує соціальні суперечності, криміногенне протистояння різних верств населення, рівень безробіття, підвищує стандарт життя людей, створює необхідні умови для легалізованого одержання достатніх прибутків громадянами, сприяє побудові міцного фундаменту щодо нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання та контролю над дітьми і молоддю, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у ньому, додержання демократичних засад та ін. [101, с. 143], що характерно, частково, й для мети банківської діяльності.

У свою чергу, А. П. Закалюк з цього приводу зауважив, що на рівні більш високого узагальнення та абстракції суспільної організації у вигляді соціальної системи в цілому, що має певну досконалість, яку порушують злочинність і будь-яка інша деструктивність, запобігання цим порушенням, їх профілактика має розглядатись як частина збереження досконалості та стабільності цієї системи, а недосконалість запобіжної діяльності, зниження її ефективності певною мірою примітивізує суспільство в цілому, через що система починає деградувати, і, якщо не вжити необхідних заходів, вона взагалі може соціально зруйнуватися [45, с. 323].

Показовими у цьому сенсі є результати дослідження, яке провів С. С. Чернявський [206].

Так, він встановив, що більшість опитаних працівників правоохоронних органів, які задіяні у процесі досудового розслідування та запобіганні у зв'язку з цим кримінальним правопорушенням, повідомили про:

а) дефіцит інформації про умови та порядок використання спеціальних економічних знань (66% слідчих та 66,6% працівників оперативних підрозділів);

б) неповноту відомостей про способи вчинення кримінальних правопорушень; окремі кримінальні механізми та схеми злочинної діяльності з властивими їм ознаками (відповідно 54% слідчих та 71,2% оперативних співробітників);

в) недостатність даних щодо характеристики технологічного процесу кредитування, особливості бухгалтерського обліку, документообігу та нормативної бази (53,3% слідчих та 56,3% працівників оперативних підрозділів);

г) низький рівень знань щодо джерел і процесуальних механізмів одержання потрібної для встановлення істини інформації (26% слідчих (ст. 40 КПК) та 29,8% оперативних співробітників (ст. 41КПК)) [206, с. 12-13].

с. 144]. При цьому зазначена запобіжна діяльність науковцями класифікована на дві групи, а саме – на:

1) заходи переорієнтації антисуспільної настанови, які включають у себе:

а) спеціальні економічні та соціально-психологічні програми, які розраховуються для того, щоб людина у суспільстві отримувала більш-менш повне задоволення своїх потреб і відмовлялася від реалізації кримінальних намірів (до таких у банківській сфері можна віднести заходи, що, зокрема, передбачені у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [167]);

б) заходи, спрямовані на формування у громадян антикримінальної культури (наприклад, програма Приватбанку «Політика прийняття клієнтів» (Customeracceptancepolicy) [129]);

в) кримінологічна поінформованість населення для його більш тісного співробітництва з правоохоронними органами (до такої діяльності можна віднести результати Типових досліджень, які проводяться Державною службою фінансового моніторингу України, які публікуються у спеціальних бюлетенях та тому подібних друкованих і електронних виданнях [191]);

г) організаційно-правові заходи, які підвищують у людей почуття відповідальності і виробляють у них уявлення про допустимі засоби досягнення своїх потреб [101, с.145]. Зокрема, у правоохоронних органах, які займаються запобіганням та протидією кримінальним правопорушенням у банківській сфері, позитивною є практика, відповідно до якої зацікавлені служби та банківські установи забезпечуються інформацією про облік «карткових» суспільно небезпечних діянь та щодо осіб, які їх вчинили [102, с.367];

2) активні контрзаходи (переконання, різні форми примусу; застереження; т. ін.) (у банківській сфері до таких відносяться заходи впливу, що застосовуються Нацбанком до порушників банківського законодавства України) [101, с.145];

Саме у такому контексті й розглянуто це питання у даній науковій роботі та розроблені у зв'язку з цим науково обґрунтовані шляхи підвищення ефективності діяльності банків як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі спеціальних відносин [65, с. 69-73].

При цьому методологічним підґрунтям для вирішення зазначеного завдання дослідження стали теоретичні напрацювання тих учених, які небезпідставно цей вид запобіжної діяльності поділяють на:

1. Кримінологічну профілактику, тобто діяльність, яка складається із сукупності заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види.

Цей вид спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням науковці поділяють на заходи, що здійснюються у межах:

а) профілактики випередження (наприклад, шляхом проведення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів, включаючи й ті, що регулюють банківську сферу);

б) профілактики обмеження (алкоголізму, наркоманії, злочинної бездіяльності, т. ін.);

в) профілактики усунення (зокрема, ризиків у банківській діяльності);

г) профілактики захисту (наприклад, банківської інформації) [101, с.144].

2. Відвернення кримінальних правопорушень, яке полягає у реалізації сукупності заходів, спрямованих на окремі групи чи конкретних осіб, що виношують кримінальні наміри, замислюють вчинення суспільно небезпечних діянь і позитивно сприймають протиправний спосіб життя, з метою дискредитування кримінальної поведінки, добровільної відмовивід злочинної мотивації та наміру або продовження кримінальної діяльності [101,

У науковій літературі можна зустріти й інші результати з означеної проблематики зокрема, як встановив В. В. Пивоваров, однією з детермінант, що впливає на ефективність загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі, є слабка правова та економічна підготовка працівників служби безпеки банку з виявлення злочинних схем у цій галузі суспільних відносин [123, с. 106].

Виходячи з цього, логічно було б п. 5 ч. 1 ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у кінці речення доповнити словосполученням «у тому числі інформації про злочинні схеми та щодо запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень у банківській сфері» та викласти цю норму у новій редакції:

«Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

5)Надання рекомендацій щодо діяльності банків, у тому числі інформації про злочинні схеми та щодо запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень у банківській сфері».

Про необхідність зазначеної видозміни свідчать результати й інших аналогічних наукових розробок [7].

4. При організації та реалізації заходів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності необхідно враховувати потенційні соціально-правові можливості банківської системи.

Зокрема, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» до таких можливостей та, одночасно, запобіжних заходів можна віднести наступні:

1) Заходи адміністративного регулювання Національним банком України, що пов'язані із встановленням вимог та обмежень щодо діяльності банку (банків) (п. 2 ч. 1 ст. 66);

2) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру (п. 3 ч. 1 ст.66);

3) нагляду за діяльністю банків (п. 4 ч. 1 ст. 66);

4) індивідуальне регулювання шляхом:

а) встановлення обов'язкових економічних нормативів (п.1 ч. 2 ст. 66);

б) визначення норм обов'язкових резервів для банків (п. 2 ч. 2 ст. 66);

в) встановлення вимог до визначення (розрахунку) банкам розміру ризиків, притаманних їхній діяльності (п. 3 ч. 2 ст. 66 даного Закону) [137].

Поряд з цим варто зазначити, що найбільш ефективні потенційні можливості банків з питань загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням визначені в інших нормах Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Так, у ч. 3 ст. 7 цього Закону закріплено положення про те, що функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України.

У свою чергу, орган, який здійснює управління корпоративними правами у такому банку, також виконує функції вищого органу управління державного банку (наглядова рада та правління), рішення якого оформляються Кабінетом Міністрів України, що важливо з огляду здійснення загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері.

Зокрема, відповідно вимог ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо:

1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина (наприклад, при ліквідації банку (ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність»));

2) забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а також політики у сфері соціального захисту;

3) забезпечення рівних умов розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; ін.

функціонування цієї галузі суспільних відносин свідчить про те, що банківські установи можна розглядати і як суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням [5]. Хоча, варто констатувати, що в кримінології існує з цього приводу дещо інший підхід.

Так, А.П.Закалюк вважає, що незалежно від того, що деякі учасники суспільної діяльності виконують й повноваження щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері їх функціонування, що визначені у їх статусних законах (до таких він відносить, зокрема, суб'єктів господарювання, включаючи банки, позаяк посягання на об'єкти їх правового захисту визначені саме в розділі XII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності») не є підставою для віднесення їх до суб'єктів запобіжної діяльності [45, с.347].

З такою позицією, як видається, погодитись не можна. І ось чому.

На доктринальному рівні доведено, що спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби з кримінальними правопорушеннями, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення суспільно небезпечних діянь на різних стадіях кримінальної поведінки [101, с.144].

Таким чином, об'єднуючим критерієм належності учасників запобіжної діяльності до суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема, спеціально-кримінологічного напрямку, є не функціональна підстава їхнього виділення та класифікації, як вважав А.П.Закалюк, а діяльність цих суб'єктів щодо нейтралізації, блокування, усунення тощо детермінант, які спричиняють та обумовлюють вчинення у певній галузі суспільних відносин суспільно небезпечних діянь, а також щодо їх недопущення на різних стадіях реалізації кримінальної поведінки.

Другий «доказ» з означеного питання лежить у площині законодавчо визначених мети і предмета банківської діяльності.

Зокрема, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» є спеціальна глава 11, яка присвячена запобіганню легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, що є одним із системних елементів мети функціонування банківських установ у нашій державі, а також невід'ємною частиною їх діяльності.

І, на кінець, визначення на теоретичному, а при видозміні законодавчих актів, й на нормативно-правовому рівнях, статусу банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у даній галузі суспільних відносин є об'єктивно обумовленою реальністю, що склалась у банківській системі у сьогоденні та характеризується низкою негативних тенденцій, які набули загрозливих форм не тільки для цієї сфери діяльності, але й у цілому для національної безпеки України [87, с. 97-100].

Тим більше, що з огляду на неповноту (поверховість, формальність, безсистемність тощо) законодавчого регулювання запобіжної діяльності у банківській системі, низький рівень організації та здійснення заходів запобіжного характеру з боку органів управління банківськими установами та спеціальних підрозділів (типу: служб банківської безпеки; внутрішнього та зовнішнього аудиту; інспекційних перевірок тощо), відсутності у банків багатьох забезпечуючих і виконавчих заходів і засобів, фактично на сьогодні немає підстав назвати ці установи системою суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

3.2. Шляхи підвищення ефективності діяльності банків як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням

Вивчення соціально-правової природи банківської діяльності, законодавчих та інших нормативно-правових підстав

Все це дає можливість як банкам, так і органам їх управління, включаючи Кабінет Міністрів України, постійно удосконалювати організаційно-правові засади здійснення цими установами загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням.

Як показали результати даного наукового дослідження, деякі специфічні напрями даного виду запобіжної діяльності визначені в інших законодавчих та нормативно-правових актах України.

Так, С. С. Мельник досить активно розробляє проблеми запобігання фінансовому шахрайству [110, с. 97-102].

У той самий час, А. М. Шевченко звертає увагу як науковців, так і практиків на випадки зловживання та махінації на ринку фінансових послуг [210, с. 767-771], а Д. В. Щербатих – на загрози, які виникають при формуванні фінансово-економічної безпеки банківських установ [213, с. 141-148].

Саме зазначені та інші наукові праці й склали методологічне підґрунтя дослідження тих проблем, що стосуються змісту діяльності банків як суб'єктів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері їх функціонування.

Іншим аргументом з цього приводу виступили статистичні відомості про рівень і тенденції вчинення суспільно небезпечних діянь у зазначеній галузі суспільних відносин, а також про способи і знаряддя реалізації протиправної мотивації винної особи. Зокрема, найпоширенішими способами розкрадання коштів банківських установ, які мають стати предметом загальносоціального запобігання у банківській сфері, як показує практика, є наступні:

а) видача банківськими установами кредитів позичальникам афілійованим із власником банківських установ.

Зокрема, при проведенні аналізу фінансових операцій Держфінмоніторингом України виявлено «карусельну» схему, що дозволила псевдопродаж контрольного пакету акцій банку «В» протягом одного дня у 2016 році з використанням підприємств з ознаками фіктивності [191, с. 55];

б) видача банківськими установами кредитів підприємствам з ознаками фіктивності.

Так, банком «В» протягом одного дня було надано І-й групі компаній (новостворених підприємств) кредит під заставу товарів на загальну суму 2,3 млрд. гривень при умові, що в подальшому вони будуть придбані. У той самий час, того ж дня зазначені кошти були переведені на рахунки ІІ-ї групи компаній, які їх перерахували на користь ІІІ-групи таких компаній, а ті, у свою чергу, у той же день спрямували їх на рахунки двох громадян у якості оплати за контрольний пакет (80%) акцій банку «В» [191, с. 55], вчинивши таким чином шахрайські дії з фінансовими ресурсами;

в) виведення майна з-під застави шляхом переведення права власності на третіх осіб.

Так, протягом 2014 року банк «Б» отримав від банку «А» кошти в сумі близько 10 млрд. гривень. При цьому керівник банку «Б» мав взаємовідносини з керівником підрозділу банку «А», яка, у свою чергу, була довіреною особою банку «А».

У подальшому 4,1 млрд. гривень з числа вказаних коштів банком «Б» було конвертовано в 535,3 млн. дол. США та перераховано їх за кордон в інтересах 12 пов'язаних між собою українських суб'єктів господарювання та товариств, посадовим особами яких були співробітники банку «В».

Потім, залишок непогашеної заборгованості по кредитним зобов'язанням підприємства «В» перед банком «Б» у сумі 77,4 млн. дол. США був переуступлений банком «Б» на користь Кіпрської компанії за 20,9 млн. дол. США.

Після цього між підприємствами «В» та Кіпрською компанією було укладено договір зарахування однорідних зустрічних вимог, внаслідок чого заборгованість підприємства «В» перед Кіпрською компанією склала 7,9 млрд. дол. США, з яких фактично було сплачено кошти в сумі 1,2 млн. дол. США [191, с. 56-57];

г) виведення коштів через кореспондентські рахунки в іноземних банках [191, с. 55].

У ході проведення спеціальних наукових досліджень встановлені основні засоби (інструменти), які використовуються у схемах розкрадання коштів, отриманих внаслідок зазначених вище кримінальних операцій, а саме – це:

- 1) так звані «сміттєві» цінні папери (акції, векселі);
- 2) боргові зобов'язання підприємств з ознаками фіктивності;
- 3) переведення права вимоги;
- 4) конвертування коштів у готівку [191, с. 55].

Отже, як використання у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності (як пост-фактум) вказаних вище способів і засобів (знарядь) можна визнати як факт бездіяльності банківських служб безпеки та підрозділів внутрішнього та зовнішнього аудиту, які вкрай неефективно використовують при здійсненні загальносоціального запобігання у банківській сфері України.

При цьому варто констатувати, що досі на доктринальному рівні банківські установи, хоча й відносяться до суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням – як установи, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та кримінальним проявам, але їх діяльність опосередковано впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів вчинення кримінальних правопорушень та окремих суспільно небезпечних діянь [45, с. 346], проте, в основному, банки науковцями вважаються об'єктом запобіжної діяльності, а не активним суб'єктом запобігання кримінальним правопорушенням.

Першим аргументом з цього приводу виступають отримані у ході даного дослідження результати аналізу чинного законодавства України з питань загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, яке здійснюється банками з урахуванням своїх соціально-правових можливостей, потенціалу та повноважень, які дозволили констатувати, що ці установи об'єктивно спрямовані на вчинення такого виду соціальної профілактики у якості суб'єктів саме загальносоціального запобіжного характеру.

Поряд з цим, ні в Законі України «Про банки і банківську діяльність», ні в Законі України «Про Національний банк України», ні у зазначеному Законі щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, жодним словом не сказано про координуючу роль у банківській системі Національного банку України.

Відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», координація дій правоохоронних органів з питань запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у цілому в нашій державі законодавцем покладена на органи прокуратури.

У свою чергу, як це витікає із змісту ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» координаційні функції у цій сфері виконує спеціально уповноважений орган.

У той самий час, у цьому ж Законі, згідно положення ст.18, Національний банк України виконує лише державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних незаконним шляхом, хоча на практиці його координаційна діяльність у банківській системі є очевидною.

Виходячи з цього, варто було б ч.1 ст.18 даного Закону доповнити словосполученням «координацію діяльності банківських установ» та викласти її у такій редакції:

«Державне регулювання, координація діяльності банківських установ і нагляд у сфері запобігання і протидії здійснюється Національним банком України щодо банків і філій іноземних банків; страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитних спілок, ломбардів, інших фінансових установ, реєстрацію чи ліцензування яких здійснює Національний банк України; операторів поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій; операторів платіжних

3) обов'язкової публікації у чітко визначені терміни, на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку України інформації, яка забезпечує гласність з питань банківської діяльності та статистики платіжного балансу (ст. 68 цього Закону);

4) інші заходи профілактики обмеження, що перешкоджають поширенню у банківській сфері окремих видів кримінальних правопорушень, тенденцій їх вчинення та детермінації причин і умов такої суспільно небезпечної діяльності.

Як показали результати даного дослідження, відповідну роль і значення у системі кримінологічної профілактики кримінальних правопорушень у банківській сфері відіграють і заходи профілактики усунення, які здійснюються з урахуванням таких законодавчих положень:

а) відповідно до вимог ч.1 ст. 73 Закону України «Про Національний банк України», ця установа має переважне і безумовне право задовольняти будь-яку основу на здійсненому рефінансуванні банку вимогу, оформлену у встановленому законом порядку, за якою настав строк погашення;

б) як це витікає із змісту ст. 62-2 Закону України «Про банки та банківську діяльність», інформація щодо юридичних та фізичних осіб, що становить банківську таємницю, може бути розкрита за рішенням суду (п. 3);

в) згідно з вимогами ст. 73 вказаного Закону у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, цією установою застосовуються заходи впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози (зокрема, зупинення чи припинення окремих видів здійснюваних банком операцій);

г) інші заходи профілактики усунення, спрямовані на послаблення або ліквідацію негативних явищ і процесів, що активізують кримінальні прояви у банківській сфері діяльності.

І, накінець, слід визнати, що у змісті кримінологічної профілактики, яка здійснюється з метою запобігання кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільних відносин, важливе значення мають й заходи профілактики захисту.

На нормативно-правовому рівні вказана запобіжна діяльність має наступні правові підстави:

1) відповідно до положень ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Національний банк України має право встановлювати вимоги до банківської групи та/або підгруп банківської групи на консолідований та субконсолідований основі щодо, зокрема, організації комплексної, адекватної та ефективної системи внутрішнього контролю, що включає систему управління ризиками та внутрішній аудит;

2) як це витікає із змісту п.3 ст.19-1 зазначеного Закону, Національний банк України має право відмовити у видачі банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у разі, якщо документи подані для видачі банківської ліцензії, не відповідають вимогам законів України та нормативно-правових актів Національного банку України;

3) згідно з вимогами ст. 34-2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», правочин, внаслідок вчинення якого особа набула або збільшила істотну участь у банку без погодження Національного банку України, у тому числі всупереч забороні цього банку, є нікчемним, тобто не породжує будь-яких юридичних подій, явищ і підстав;

4) інші заходи профілактики, що здійснюються у сфері банківської діяльності з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню кримінальних проявів, та (опосередковано) антисуспільних поглядів на банківську систему.

Поряд з цим, як встановлено в процесі даного наукового пошуку, на сьогодні ефективність кримінологічної профілактики у вказаній галузі суспільних відносин не в повній мірі відповідає вимогам змісту предмета та мети банківської діяльності, мова про

банківських послуг, встановлення процентних ставок та комісійної винагороди (ч.1);

б) банку забороняється вчиняти будь-які дії щодо впровадження у своїй практиці недобросовісної конкуренції (ч.2);

в) факти недобросовісної конкуренції – щодо надання банком тих чи інших банківських послуг або здійснення операцій є підставою для заборони цьому банку подальшого надання таких послуг або здійснення операцій (ч.3).

Отже, об'єктом взаємодії банків поміж собою є принцип добросовісної конкурентності, що ґрунтується на меті і предметі зазначеного Закону (ст.1).

Поряд з цим, для упорядкування змісту принципу добросовісної конкурентності та удосконалення взаємодії банківських установ з означених питань логічно було б ст.53 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити частиною четвертою наступного змісту:

«Банки зобов'язані взаємодіяти поміж собою з питань забезпечення у банківській діяльності принципу добросовісної конкурентності».

У свою чергу, у ст.3 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» серед основних принципів запобігання та протидії вказаним кримінальним правопорушенням виокремлені ті із них, які мають пряме відношення до взаємодії, а саме – це принцип:

а) координованості взаємодії учасників системи запобігання та протидії;

б) співробітництва та взаємодії у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері.

а) ця діяльність має здійснюватись лише з дозволу клієнта та інших учасників банківських правовідносин;

б) ця діяльність може здійснюватися і без дозволу особи та інших учасників даного процесу, але тільки у випадках, вказаних у законі.

Саме тому, науковці пропонують інформаційне забезпечення розуміти як із змістовного, так і процесуального боку [29, с.90]. При цьому, у першому випадку мається на увазі сукупність необхідних і достатніх даних, які складають інформаційну базу суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а в другому – техніка збору, переробки, зберігання, використання та передачі відомостей через систему їх інформаційного зв'язку [29, с.90-91].

У той самий час, у Законі України «Про банки і банківську діяльність», встановлюючи обмеження щодо діяльності банків (ст.48), законодавець жодним словом не обмовився щодо змісту інформаційного забезпечення цього процесу, що, як встановлено в ході даного дослідження, негативно впливає на рівень реалізації не тільки даної, але й запобіжної функції.

Враховуючи зазначене, можна було б ст.48 зазначеного вище Закону доповнити частиною сьомою наступного змісту:

«Банку забороняється збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації щодо клієнтів та інших учасників банківської діяльності без їх письмової згоди, крім випадків, визначених у Законі».

2. Низький рівень внутрішньої взаємодії між банками та іншими суб'єктами фінансового моніторингу.

Під взаємодією в науці розуміють взаємний зв'язок між предметом у дії, а також погоджена дія між чим-небудь [18, с.73].

Якщо це питання розглянути через зміст банківської діяльності, то у цьому сенсі звертає на себе ст.53 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якої:

а) банкам забороняється укладати договір з метою обмеження конкуренції та монополізації умов надання кредитів, інших

які ведеться у ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», що підтверджується відповідними офіційними статистичними даними, а також результатами спеціальних наукових досліджень з означеного питання.

Так, тільки у 2015 році Фонд гарантування вкладів фізичних осіб ініціював 900 кримінальних справ проти банкірів, які завдали збитків банківській системі України на загальну суму 181 млн. гривень від шахрайських операцій з платіжними картками, що вдвічі перевищувало показники 2014 року [197].

Цікавим (та, одночасно, показовим) у цьому контексті є приклад вчинення у 2020 році кримінального правопорушення головою спостережної ради ПАТ «Банк Національний кредит» громадянином О., який був також одним з акціонерів цієї установи та діючи умисно з корисливих мотивів, за попередньою змовою колишніх посадових осіб даного банку, організував розтрату 597 мільйонів гривень (близько 25,8 млн. Доларів США на той час) [112].

Враховуючи ці та інші аналогічні факти, а також результати даного наукового пошуку, з метою підвищення ефективності кримінологічної профілактики у сфері банківської діяльності логічно було б ч.1 ст. 19-1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» на початку речення доповнити таким словосполученням - «З метою запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються у сфері банківської діяльності», та викласти цю норму у новій редакції:

«З метою запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються у сфері банківської діяльності Національний банк має право відмовити у видачі банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність ...» і далі — по тексту статті 19-1 зазначеного Закону.

Як встановлено, значний вплив на зміст спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері мають і заходи щодо їх відвернення, які

здійснюються на відповідній правовій основі банківськими установами та спрямовані як на обмежене коло фізичних та юридичних осіб, що приймають участь у банківській діяльності, так і на конкретних таких об'єктів профілактики, які замислюють вчинення суспільно небезпечних діянь, з метою спонукання цих осіб до відмови від реалізації кримінальної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності.

У КК України цьому питанню присвячено ст. 17 «Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні», відповідно до якої добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замах на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця (ч. 1).

При цьому така особа підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення (ч.2).

Юридичні підстави здійснення добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення у банківській сфері України визначені і в чинному законодавстві, що регулює дану галузь суспільних відносин, а саме — у тих нормах, що стосуються:

1) наслідків порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку, а саме: правочин, вчинений особою за наявності заборони Національного банку України, є нікчемним, тобто, якщо фізична або юридична особа відмовиться від наміру порушувати таку заборону, то це й буде відноситись до добровільної відмови від вчинення задуманого кримінального правопорушення (ст. 34-2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);

2) обмеження щодо діяльності банків, зокрема: банкам забороняється здійснювати ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (ст. 48 цього ж Закону);

банки і банківську діяльність» доповнити реченням наступного змісту:

«Відносини з клієнтами банк буде, виходячи з мети цього Закону, а також із завдань, що випливають з інших законодавчих актів, що стосуються запобігання та протидії вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері».

Таким чином, проведений аналіз системоутворюючих ознак поняття «банківська установа як суб'єкт індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням» дозволив створити своєрідну теоретичну модель щодо змісту даного виду запобіжної діяльності, а також «проявив» ті правові прогалини і проблеми, які впливають на її ефективність і результативність.

Зокрема, як показали результати даного дослідження, до основних проблем індивідуальної запобіжної діяльності у банківській системі України, можна віднести наступні:

1. Недостатня кримінологічно значуща поінформованість про клієнтів банків.

При цьому варто зазначити, що правовим підґрунтям для інформаційного забезпечення у банківській сфері виступають положення Конституції України та Закону України «Про захист персональних даних», а також інші законодавчі акти, об'єктом захисту яких виступає інформаційна діяльність. Так у ч.2 ст.32 Основного закону з цього приводу зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

З цього випливає, що інформаційне забезпечення індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі України не тільки складається з відповідного процесу збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційних відомостей про особу, але й має дві ключові вимоги з цього приводу, а саме:

вказаного вище Закону (дії, що належать до легалізації та відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом).

До індивідуальних заходів запобіжної діяльності у банківській сфері можна віднести й застосування суб'єктами первинного фінансового моніторингу так званого ризик-орієнтованого підходу (ст.7 зазначеного вище Закону), тобто методу визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня.

Аналогічні заходи запобіжного характеру визначені і в КПК України, а саме – це:

- а) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1);
 - б) аудіо-, відео контроль місця (ст. 270);
 - в) контроль за вчиненням злочину (ст. 271);
 - г) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272);
 - г) засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273);
 - д) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274);
 - е) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275); ін.
- Своєчасне застосування у сфері банківської діяльності зазначених та інших заходів, як показує практика, дає можливість ефективно запобігати доведенню задуманих та підготовлених з боку окремих осіб кримінальних правопорушень на ранніх стадіях кримінальної відповідальності (готування (ст.14 КК) та замаху (ст.15 КК) на вчинення суспільно небезпечного діяння.

Поряд з цим, для того, щоб забезпечити ділові відносини банків зі своїми клієнтами, варто ч.1 ст.55 Закону України «Про

3) арешту, стягнення та зупинення операцій по рахунках (ст. 59 даного Закону);

4) інші заходи відвернення кримінального правопорушення у банківській сфері, які спрямовані на запобігання реалізації вже сформованої кримінальної мотивації, але яка ще не була виражена в будь-яких суспільно небезпечних діяннях (готування чи замаху на вчинення кримінального правопорушення).

Поряд з цим, варто зазначити, що однією з детермінант, яка обумовлює прорахунки у здійсненні заходів відвернення суспільно небезпечних діянь у цій сфері суспільних відносин, є неналежна нормативно-правова діяльність Національного банку України, а саме: окремі правила, тимчасові положення, рішення його Правління тощо з того чи іншого питання, вирвані, подекуди, із загальної системи функціонування банків, на практиці не завжди можуть вирішувати проблему створення єдиної комплексної системи запобігання, регулювання та контролю за діяльністю операційних банківських підрозділів [12, с.172].

У той самий час, досить ефективним з цього приводу, як свідчить практика, є рішення Наглядової ради Акціонерного товариства комерційного банку «Приватбанк» від 29 вересня 2020 року № 53/20, яким затверджена «Політика у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [130], що є прикладом динамічності змін, які відбуваються у сфері банківської діяльності та створюють відповідні заходи запобігання, включаючи заходи щодо відвернення, кримінальним правопорушенням у ці галузі суспільних відносин.

Знову ж таки, у цьому контексті не можна не сказати й про роль і місце у системі кримінологічної профілактики у банківській системі заходів припинення кримінальних правопорушень, сутність яких полягає у недопущенні завершення розпочатого суспільно небезпечного наслідку.

При цьому правовим підґрунтям для здійснення у такому виді кримінологічної профілактики виступають положення ст. ст. 14-15 КК України, які регулюють питання щодо готування та замаху на вчинення кримінального правопорушення.

Зокрема, у ч.1 ст. 14 вказаного Кодексу у зв'язку з цим зазначено, що готуванням до кримінального правопорушення є підшукування або приготування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

У свою чергу, у ч.1 ст. 15 КК мова ведеться про те, що замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Натомість, у законодавстві України з питань банківської діяльності закріплені наступні норми, що відносяться до заходів припинення кримінального правопорушення, а саме:

а) положення щодо внутрішнього аудиту (ст. 45 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), відповідно до яких цей підрозділ здійснює передбачені нормативно-правовими актами функції, зокрема, оцінює ефективність системи внутрішнього контролю банку та системи управління ризиками (п.1 ч.1 ст. 45); а також перевіряє правильність ведення і достовірність бухгалтерського обліку та фінансової звітності (п.5 ч.1 ст. 45) та виявляє і перевіряє випадки перевищення повноважень посадовими особами банку і виникнення конфлікту інтересів у банку (п.8 ч.1 ст.45); ін.;

б) положення щодо змісту внутрішнього контролю та управління ризиками (ст. 44 цього ж Закону), згідно з якими система внутрішнього контролю має, зокрема, забезпечувати

передбачають такий із них, як: письмове доведення науково обґрунтованих методичних рекомендацій з питань запобігання кримінальним правопорушенням, які розробляються Національним банком України спільно з іншими суб'єктами фінансового моніторингу, до працівників банківських установ та їх клієнтів.

Враховуючи зазначене та виходячи з результатів даного наукового дослідження, логічно було б ч.1 ст.7 Закону України «Про Національний банк України» доповнити пунктом 40 наступного змісту:

«Для забезпечення прав споживачів платіжних послуг у банківській системі України та запобігання вчиненню у зв'язку із цим кримінальних правопорушень Національний банк України спільно з відповідними правоохоронними органами розробляє науково обґрунтовані методичні рекомендації з означених питань і доводить їх письмово до кожного клієнта банку».

4. Ці заходи спрямовані на недопущення реалізації кримінальних правопорушень на ранніх стадіях кримінальної відповідальності.

Мова, у першу чергу, ведеться про відвернення цих суспільно небезпечних діянь на стадії готування (ст. 14 КК) та замаху на вчинення кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності (ст.15 КК).

Зокрема, у ч.1 ст.8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» закріплена вимога щодо внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу, яка зобов'язує суб'єктів фінансового моніторингу включати до цих матеріалів процедури, достатні для забезпечення ефективного управління ризиками, а також для запобігання використанню послуг і продуктів первинного фінансового моніторингу з питань, що стосуються кримінальних правопорушень, зазначених у ст. 5

межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, які визначають правовий статус цих суб'єктів (органи поліції, СБУ, прокуратури, фінансового моніторингу, та ін.).

Зокрема, у ч.1 ст.3 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» з цього приводу зазначено, що заходи запобігання є пріоритетними над заходами протидії вказаним кримінальним правопорушенням, що має пряме відношення й до запобіжної діяльності у банківській сфері.

3. Ці заходи спрямовані на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері.

Так, у ст.5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначено перелік кримінально караних дій, готування до яких (навіть на рівні формування протиправного мотиву) є підставою для постанови на профілактичний облік осіб, які виконують намір їх вчиняти, та проведення у зв'язку з цим оперативно-профілактичних (як це передбачено Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність») та негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до чинного КПК України.

Заходи запобіжного індивідуального характеру передбачені й у ст.11 зазначеного Закону, які стосуються проведення суб'єктами фінансового моніторингу належної перевірки щодо окремо взятих учасників і суб'єктів банківської діяльності.

У такому ж контексті сформульовані положення ст. 12 даного Закону, згідно з якою здійснюються посилені заходи належної перевірки клієнта.

Аналогічні заходи передбачені й у законах, що безпосередньо регулюють сферу банківської діяльності, проте, на жаль, не

банківську діяльність з урахуванням ризиків (п.2 ч.2 ст.44) та відповідність діяльності банку законодавству України та внутрішньобанківським документам (п. 3 ч.2 ст. 44);

в) положення щодо здійснення інспекційних перевірок банків (ст. 71 зазначеного Закону), у якій мова ведеться про те, що вказані перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, а також нормативно-правових актів Національного банку України (ч.2 ст.71); ін.;

г) положення щодо проведення зовнішнього аудиту банку (ст. 70 вказаного Закону), відповідно яких банк зобов'язаний забезпечити щорічну перевірку фінансової звітності, т. ін., аудиторською фірмою відповідно до законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку України (ч.1 ст.70);

г) інші аналогічні положення зазначеного Закону.

У той самий час, у жодному законодавчому акті України з питань банківської діяльності не закріплено положення про те, що результат внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю та інспекційних перевірок мають в обов'язковому порядку спрямовуватись у відповідні правоохоронні органи для встановлення у них тих чи інших складів кримінальних правопорушень та використання у контексті організації, реалізації і підвищення ефективності в цілому спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

З огляду цього, логічно було б Закон України «Про банки і банківську діяльність» доповнити ст. 73-1 «Обов'язковість спрямування результатів аудиту, контролю та інспекційних перевірок банків у відповідний правоохоронний орган» та викласти цю норму у такій редакції:

«Узагальнені результати внутрішнього та зовнішнього аудиту, внутрішнього контролю банків та інспекційних перевірок Національного банку України в обов'язковому порядку спрямовуються правоохоронним органам у тій частині, що стосується інформації щодо можливості вчинення кримінального правопорушення у банківській сфері для їх юридичної оцінки, а також щодо інших правопорушень — з метою здійснення запобіжної діяльності для недопущення їх перетворення у кримінальні правопорушення».

5. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюється банківськими установами у зазначеній галузі суспільних відносин, спрямована на усунення детермінант, які породжують і сприяють вчиненню цих суспільно небезпечних діянь у банківській сфері.

Як встановлено в ході даного дослідження та свідчать результати спеціальних наукових розробок, до таких детермінант можна віднести наступні:

1) причини та умови загальносоціального характеру, а саме: недоліки, упущення та прорахунки у соціальній та економічній політиці, організації управління народним господарством, функціонування органів влади та управління, нормативної та правозастосовної діяльності [102, с. 360-363].

2) причини та умови, що є наслідком специфічних особливостей діяльності банківської системи України, недосконалістю чинної нормативної бази з питань функціонування банківських установ та їх спеціальних підрозділів (служб безпеки; аудиту, контролю та інспекційних перевірок) у сучасних соціально-політичних та фінансово-економічних умовах, відсутністю комплексної системи внутрішньобанківського документального контролю; контролю за діяльністю підприємницьких структур і комерційних банків, а також неналежним рівнем взаємодії банків з правоохоронними органами та координацією їх діяльності з боку Національного банку України [102, с.360-363];

запобігається вчинення боржниками банків кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільних відносин (наприклад, шахрайство з фінансовими ресурсами);

б) заходи соціальної допомоги.

У банківській сфері такі заходи кримінологічного характеру проявляються у випадках використання загальних резервів Національного банку України, спрямованих на покриття нереалізованих витрат (ст.5 Закону України «Про Національний банк України») [158];

в) заходи примусу.

Зокрема, у ст. 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що до порушників банківського законодавства за постановою державного виконавця, приватного виконавця або за рішенням суду можуть бути застосовані арешт, стягнення та зупинення операцій по рахунках, тобто запобіжні дії щодо недопущення цими особами у подальшому вчинення кримінальних порушень.

2. Ці заходи визначені на нормативно-правовому рівні.

Враховуючи, що мова про вказані джерела велась у попередніх підрозділах цієї роботи з означеного питання, можна лише зазначити, що індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері регулюється, як законодавчими актами, що стосуються даної галузі суспільних відносин, так і відповідними законами, на підставі яких здійснюються спеціально-кримінологічні заходи в цілому (Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», ін.). При цьому головним правовим підґрунтям для здійснення таких запобіжних заходів є норми Конституції України (ст.ст. 3, 19, 92, ін.), відповідно до яких суб'єкти даного виду запобігання кримінальним правопорушенням мають діяти лише на підставі, у

- 2) збереження інформації (ст. 259);
- 3) аудіо-, відео контроль особи (ст.260);
- 4) інші негласні слідчі (розшукові дії, мова про які ведеться у главі 21 КПК України).

У цілому ж, якщо узагальнити зазначені та інші теоретичні підходи з даної проблематики [88, с. 63-74], то можна сформулювати наступне авторське поняття «банківська установа як суб'єкт індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням», під яким слід розуміти сукупність заходів кримінологічного характеру, що визначені на нормативно-правовому рівні та спрямовані на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення суспільно небезпечних діянь у банківській сфері, та на недопущення їх реалізації на ранніх стадіях кримінальної відповідальності.

Таким чином, до системоутворюючих ознак, що складають зміст даного поняття можна віднести наступні:

1. Це сукупність заходів кримінологічного характеру.

Науковці такими заходами індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням називають:

а) заходи переконання, тобто процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від криміногенної поведінки, злочинних намірів, антисуспільних настановок.

Зокрема, відповідно до вимог ч.3 ст. 56 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк розміщує на своєму веб-сайті відомості про боржників, які є пов'язаними з банком особами, що прострочили виконання зобов'язань (за основною сумою та процентами) перед таким банком на строк понад 180 днів, а також вимоги банку до таких боржників [137]. При цьому, як це витікає із змісту ч.4 ст. 56 даного Закону, банк зобов'язаний щомісяця оновлювати відомості про цих осіб упродовж всього часу, протягом якого боржник прострочив виконання зобов'язання перед банком.

Такий підхід, як свідчить практика, носить у тому числі елементи кримінологічного переконання, завдяки якому

3) інші детермінанти, а саме:

а) активне використання кримінальними правопорушниками нових незаконних банківських операцій, технологій, способів кримінального планування, організаційного вчинення та корупційного прикриття суспільно небезпечних діянь, які утворюють складні схеми їх кримінально-правової кваліфікації [102, с.354].

Прикладом такої сьогоденної кримінальної діяльності у банківській сфері можна назвати дії колишніх керівників «Приватбанку» громадян К.та Б., які дотепер не притягнуті до кримінальної відповідальності через використання ними новітніх «кримінальних» технологій, у тому числі з легалізацією (відмиванням) отриманих таким чином незаконних доходів цими особами за кордоном [179];

б) оперативне реагування у банківській сфері кримінальних правопорушників на специфіку, кон'юнктуру ринку, технічні новації в ринкових відносинах, використання у суспільно небезпечній діяльності банківських документів, електронних пристроїв та носіїв інформації, засобів оргтехніки тощо [102, с. 354].

Як з цього приводу слушно зауважили фахівці Департаменту фінансових розслідувань Державної служби фінансового моніторингу України, крадіжки даних платіжних карт (банківських рахунків) або доступу до системи Інтернет-банкінгу з метою заволодіння коштами клієнтів банку, викрадення персональних даних та комерційної інформації з приватних комп'ютерів або серверів, умисне пошкодження інформаційних систем або засобів комунікації з метою створення загроз компаніям і банкам — це далеко не повний перелік подібних загроз, які несе з собою бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій [56].

в) різноманітні способи приховування у банківській сфері кримінальних правопорушень, використання з цією метою відповідних легальних організаційно-правових форм та інститутів ринкової економіки (підприємництва, банкрутства, цивільно-

правових відносин, технологічного процесу здійснення різних банківських операцій тощо), а також прогалин і протиріч у банківському законодавстві України [102, с.354], про деякі з яких та шляхи їх усунення мова велася у цій дисертації.

6. Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюється банківськими установами у галузі їх діяльності, спрямоване на недопущення їх реалізації на різних стадіях кримінальної поведінки.

Як показали результати аналізу матеріалів спеціальних досліджень з означеної проблематики [102, с.364-368], цієї наукової розробки та Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [146], до найбільш ефективних заходів спеціально-кримінологічного запобігання суспільно небезпечним діянням, що здійснюється банками у сфері їх функціонування, можна віднести ті із них, що визначені у даному Законі та стосуються:

а) основних принципів запобігання та протидії вказаним суспільно небезпечним діянням (ст. 3 Закону):

- пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави від завданої шкоди цими кримінальними правопорушеннями;

- надання пріоритету діяльності щодо запобігання, а не протидії цим правопорушенням [72, с. 125-135];

- застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу;

- координованості взаємодії учасників системи запобігання та протидії;

- невідворотності застосування заходів щодо замороження активів, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдження зброї масового знищення та його фінансуванням;

кажучи, як слушно зауважив А.П.Закалюк, ще відсутній намір його вчинити, а мають місце антисуспільні, аморальні вчинки, що свідчить лише про початкові (некримінальні) форми суспільної небезпечності [45, с.330].

У даному випадку правові заходи профілактичного впливу на таку особу, згідно з чинним законодавством, є безсилими, позаяк для першого етапу на сьогодні, включаючи банківську сферу, в Україні відсутні.

У свою чергу, на другому етапі (після сформування кримінальної мотивації, але до початку її реалізації) ситуація на практиці має дещо інші правові умови, а саме – особи, у яких сформувався мотив і намір вчинити кримінальне правопорушення, стають об'єктами оперативно-розшукової профілактики та зобов'язують відповідні суб'єкти ОРД (ст.5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») вчиняти заходи щодо відвернення можливості реалізації кримінального наміру [45, с.330].

І, на кінець, на третьому етапі (реалізації наміру через здійснення конкретних кримінальних правопорушень) вже розпочинаються кримінальні вчинки, а, отже, наявними є умови доведення особою свого протиправного наміру до суспільно небезпечного наслідку. І в даному випадку завданням і метою запобіжної діяльності на цьому етапі стають заходи щодо перешкоджання реалізації особою своїх кримінальних намірів та спланованого результату шляхом припинення її суспільно небезпечної діяльності [45, с.330].

Правові засади такого запобігання визначені в КК (ст. ст. 14-15) та КПК (ст. ст. 246-257), що стосуються змісту заходів, пов'язаних з проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому у контексті індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності важливими у зв'язку з цим є такі запобіжні заходи, як:

1) втручання у приватне спілкування (ст.258 КПК);

мали вищу освіту (фінансову, економічну, господарську, т. ін.) та у повній мірі володіли технологіями банківських операцій [112];

4) несприятливі умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу (наприклад, оператори банків, які щоденно надають консультації для клієнтів цих установ з різних напрямів діяльності, мають у декілька разів меншу зарплату, ніж середня («управлінці») ланка банківської сфери, що порушує принцип соціальної справедливості та нерідко провокує зазначених осіб до вчинення кримінальних правопорушень саме у цій галузі суспільних відносин [49, с.76-89];

5) інші довготривалі діючі обставини, які визначають криміногенну ситуацію і полегшують вчинення кримінального правопорушення (такими у банківській системі є: постійна кадрова проблема, яка виникає у зв'язку з частим звільненням з банків тих осіб, які, хоча й нетривалий період пропрацювали у банку, але належним чином оволоділи банківською справою, а в подальшому цей професійний досвід використовують у протиправному посяганні на охороняємі нормами права об'єкти цієї діяльності, або надають «кримінальні» поради та консультації для інших протиправно спрямованих осіб [26].

Щодо станів здійснення індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, то, як доводить у своїх працях А.П.Закалюк, ця діяльність на кожному із них спрямовується на різні кримінологічно значущі об'єкти [45, с.329], що, без сумніву, варто враховувати й при реалізації аналогічних заходів у банківській системі України.

Зокрема, на першому етапі (до формування протиправного мотиву та наміру його вчинити) об'єктом запобіжного впливу є сформована суспільно неприйнятна спрямованість особистості, яка відображається ззовні в антисуспільних проявах, правопорушеннях, але формування криміногенної орієнтації тільки розпочалося і не визначилося у кримінальній мотивації, тим більше – у мотиві вчинення конкретного кримінального правопорушення. Інакше

- невідворотності покарання та переконливості і пропорційності заходів впливу за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії;

- захисту суб'єктів фінансового моніторингу;

- звільнення від відповідальності за шкоду, у зв'язку з виконанням обов'язків щодо проведення фінансового моніторингу;

- збереження, захисту інформації та повноти, актуальності і своєчасності інформаційного обміну [81, с. 162-166];

- доступності суб'єктам фінансового моніторингу до інформації;

- звільнення від відповідальності за надання інформації з обмеженим доступом;

- співробітництво та взаємодія у сфері запобігання та протидії з іноземними державами та їх органами, а також міжнародними організаціями.

При цьому варто констатувати, що у зв'язку з неналежним використанням зазначених принципів у банківській діяльності, у даній роботі запропоновано низку науково обґрунтованих заходів запобіжного характеру, що спрямовані на удосконалення правового механізму з означених питань, суб'єктами реалізації яких виступають банківські установи як суб'єкти спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням;

б) системи та суб'єктів фінансового моніторингу, перелік яких закріплено у ст. 6 зазначеного вище Закону, серед яких чільне місце займають банки (п.1 ч.2 ст.6).

При цьому, що важливо з огляду завдань кримінологічної профілактики [78, с. 147-148], система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів, суб'єктом якого виступає Національний банк України;

в) належної перевірки (ст.11 цього Закону), яка полягає у тому, що суб'єктам первинного моніторингу забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки та встановлювати кореспондентські відносини з банками-оболонками [70, с.132-133];

г) обміну інформацією з питань фінансового моніторингу в межах групи (ст. 17 даного Закону) [71, с. 42-53];

г) інші норми проаналізованого Закону (ст. ст. 20, 21, 22, 23, 32 — 35; ін.) [146].

Проте, вказані заходи спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами у сфері їх функціонування, як доведено у цій науковій розробці [76, с. 158] не можуть набути більш ефективного змісту, позаяк у банківській і запобіжній діяльності є суттєві прогалини й протиріччя, які варто усунути шляхом удосконалення чинного законодавства України з означених питань.

3.3. Сучасний зміст і напрями діяльності банківських установ як суб'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням

Як показали результати даного наукового дослідження, однією з ключових проблем банківської діяльності та детермінантою, що обумовлює вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері суспільних відносин, є низький рівень індивідуального запобігання цим суспільно небезпечним діянням [77, с. 354-357].

У кримінологічній літературі під індивідуальним запобіганням кримінальним правопорушенням розуміють один із різновидів запобіжної діяльності, що здійснюється щодо конкретної особи [101, с.146]. При цьому головним завданням індивідуального запобігання є усунення загрози вчинення потенційного кримінального правопорушення [29, с.39], а основним правовим джерелом для здійснення таких заходів у суспільстві – положення статті 23 Конституції України, відповідно до яких кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки

перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Знову ж таки, з урахуванням суспільної практики [82, с. 132-134], теоретичної розробленості означеної проблематики та конституційних підходів щодо визначення змісту і спрямованості держави з питань утвердження і забезпечення прав і свобод людини та їх гарантій (ст.3 Основного закону), індивідуальну запобіжну діяльність поділяють на три етапи:

а) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити;

б) після його сформованості, але до початку реалізації;

в) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних кримінальних діянь [45, с.329].

Виходячи з цього, на доктринальному рівні виокремлені й об'єкти індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, що стало однією із методологічних засад з'ясування змісту та спрямованості здійснення зазначених заходів у банківській сфері. До таких об'єктів, зокрема, віднесені [101, с.146]:

1) поведінка та спосіб життя осіб з високою ймовірністю вчинення кримінального правопорушення (у контексті банківської діяльності – це особи, щодо яких застосовувалися передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність» заходи впливу, обмеження та юридична відповідальність);

2) соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість (прикладом таких об'єктів є колишні керівники «Приватбанку» К. та Б., які «вижали» з цієї установи всі «жили» і досі знаходяться у полі зору СБУ через їх кримінальну спрямованість у банківській сфері [179];

3) соціально значущі при формуванні і реалізації останньої деякі психофізичні особливості індивідів (у банківській діяльності, як правило, суб'єктами кримінальних правопорушень є особи, які

Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

46. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Ін Юре, 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.

47. Законотворча діяльність: словник термінів і понять / за ред. акад. НАН України В. М. Литвина. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 568 с.

48. Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 20 с.

49. Зубок М. І., Корнієнко Ю. В. Захист фінансових ресурсів банку від внутрішніх загроз. *Вісник КЕФ КНЕУ імені В. Гетьмана*. 2011. № 2. С. 76-89.

50. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні: постанова Правління Національного банку України від 18 квітня 2019 року № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

51. Казакевич С. М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения выманивания кредита или дотаций: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Минск: Белорус. гос. ун-т, 2005. 21 с.

52. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2004. 40 с.

53. Кариржанова С. Е. Проблемы предупреждения незаконного получения и неумелого использования кредита: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Алматы: Алмат. Юрид. Ин-т МВД Респ. Казахстан, 1998. 26 с.

54. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і право: підручник / за заг. ред. д.ю.н. проф. М. С. Кельмана. Тернопіль: Терно-граф, 2018. 804 с.

систем; філій або представників іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги».

3. Формальна організація діяльності служб безпеки банків щодо проведення індивідуальної перевірки відповідної інформації про особу клієнта та працівників цієї установи.

Зокрема, виходячи з письмового дозволу, який надали зазначені суб'єкти відповідно до положень Закону України «Про захист персональних даних», зазначені підрозділи банку здійснюють так звану спецперевірку особи. При цьому варто звернути увагу на той факт, що ця процедура носить конфіденційний характер, а її здійснення регулюється відповідними рішеннями Національного банку України закритого типу (зокрема, для службового користування).

Більше того, зібрані таким чином дані конфіденційного змісту, у випадках, передбачених у зазначених підзаконних нормативних актах, підлягають знищенню у встановлені строки, якщо:

а) банк не встановив ділових відносин з особою, яка збиралась стати клієнтом цієї установи, через низку ризиків, що їй належали;

б) банк розірвав відносини з клієнтом через систематичне погіршення цією особою своїх юридичних і договірних обов'язків або вчиняла спроби легалізувати (відмити) кошти, здобуті злочинним шляхом;

в) банк розірвав відносини з клієнтом через вчинення цією особою кримінального правопорушення у банківській сфері;

г) мали місце інші підстави, що передбачені нормативно-правовими актами Національного банку України.

Щодо працівників банку або осіб, які претендували на роботу у цих установах, кримінологічно значущою можна назвати наступну інформацію про об'єкт запобіжної діяльності, що стосується:

1) звільнення працівників банку з роботи за негативними підставами, які передбачені чинним трудовим законодавством України (за прогули, систематичне запізнення на роботу, вживання спиртних напоїв у робочий час, вчинення аморального вчинку тощо);

2) звільнення цієї особи з банку за вчинення кримінального правопорушення, яке передбачає додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) [71, с. 42-53];

3) звільнення працівника банку з роботи за спробу здійснення ризикових операцій, які привели або могли привести до завдання шкоди цій установі;

4) інших підстав, визначених у законі та у нормативно-правових актах України.

Як встановлено в ході даного дослідження, зібрана підрозділами безпеки банків інформація як щодо клієнтів чи їх претендентів, так і щодо працівників (претендентів на роботу) банку, як правило, знищується. У той самий час, використовуючи право цих суб'єктів моніторингу на проведення спецперевірки згідно з Законом України «Про захист персональних даних», зібрані та систематизовані відомості можна було б ефективно використовувати у банківській системі для здійснення заходів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням.

Зокрема, можна було б ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» доповнити частиною четвертою наступного змісту:

«Суб'єкти державного фінансового моніторингу мають право накопичувати та використовувати матеріали щодо клієнтів, працівників банків та інших учасників банківської діяльності кримінологічного змісту у спеціально створених для цього підрозділах. Для вирішення завдань, що пов'язані із взаємодією між

37. Денисенко К. Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз понятійно-категоріального апарату. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 2(51). Ч. 1. С. 95-101.

38. Дідківська Г. В. Кримінологічна характеристика участі України в системі запобігання міжнародній злочинності: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. 356с.

39. Довідник про автореферати виконані в Україні за 1991-2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / уклад. В. К. Грищук, Б. О. Кириш, О. Ф. Пасєка. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 472 с.

40. Довідник про автореферати дисертацій з проблем кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, що знаходяться у фондах Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / уклад. Денисов С. Ф., Мартиненко А. О. Чернівці: Академія Державної пенітенціарної служби, 2017. 302 с.

41. Європейська конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08 листопада 1990 року. *Збірка договорів Ради Європи*. Київ: Парламентське видання, 2000. С. 367-374.

42. Жук І. В. Правове регулювання банківської діяльності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. С. 215-217.

43. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948. Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ і поводження з в'язнями / упоряд. О. І. Шинальський, В. Г. Неділько, І. О. Артеменко та ін. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 12-17.

44. Загальна характеристика кримінальних правопорушень, вчинених в Україні у 2020 році. URL: <https://kyiv.gp.gov.ua>.

45. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.

28. Глушенко О. О. Антилегізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія / О. О. Глушенко, І. Б. Семененко; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.

29. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. академія України, 2011. 120 с.

30. Гребеньков Г. В. Человек в правовом бытии: Введение в правовую персоналию: монография. Донецк: Донецк. юрид. ин-т МВД Украины, 2013. 540 с.

31. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. 2-ге вид., переробл. і доповнене. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2013. 768 с.

32. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони держаних фінансів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 38 с.

33. Давыденко Л. М., Бандурка О. О. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-т внутр. дел, 2005. 302 с.

34. Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародно-комерційних операціях від 16 грудня 1996 року. *Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію*. Київ: Школяр, 1999. С. 83-87.

35. Декларація ООН про злочинність та громадську безпеку від 12 грудня 1996 року. *Права людини і професійні стандарти для працівників правоохоронних органів у документах міжнародних організацій*. Київ: Сфера, 2002. С. 199-201.

36. Декларація ООН про право інвалідів від 09 грудня 1975 року. *Международные акты о правах человека*: сб. документов. Москва: НОРМА-ИНФРА, 1998. С. 341-342.

суб'єктами фінансового моніторингу та іншими правоохоронними органами, зазначені матеріали можуть виокремлюватись для запобігання і протидії легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом».

У свою чергу ч.1 ст.7 Закону України «Про Національний банк України» логічно було б доповнити пунктом 41 такого змісту:

«Відповідно до чинного законодавства України з питань інформації та захисту персональних даних Національний банк України створює інформаційно-аналітичний підрозділ, завданням якого є забезпечення безпечного функціонування банківської системи, реалізація в повному об'ємі основної та інших функцій цієї установи, а також запобігання вчиненню у цій галузі суспільної діяльності кримінальних правопорушень».

4. Поверхове проведення профілактичних бесід з об'єктами запобіжного впливу (клієнтами, працівниками банків та іншими особами, які приймають участь у банківській діяльності).

Як встановлено в ході даного дослідження, як правило, відповідні підрозділи банківських установ та спеціально уповноважені на це посадові особи банків дещо поверхово та формально підходять до вирішення зазначеного завдання, керуючись, зокрема, положеннями ст.68 Конституції України, згідно з якими незнання законів від юридичної відповідальності не звільняє.

У той самий час, вказані суб'єкти при цьому чомусь «забувають» про іншу норму Основного закону – ст.57, у якій зазначено, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. При цьому, у випадку їх не доведення для клієнтів, працівників банку та інших учасників банківської діяльності, такі правові акти є нечинними.

Результати даного дослідження показали також, що така «неохайність» (халатність, неналежне виконання своїх функціональних обов'язків тощо) виступає у подальшому однією з

умов, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у банківській сфері. Враховуючи зазначене, логічно було б ч.1 ст.56 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити на початку реченням такого змісту: «Відповідно до положень статті 57 Конституції України до клієнтів банку під розпис у письмовому вигляді доводиться інформація про його права і обов'язки, як учасника банківської діяльності, а також його попереджують про передбачені законом види юридичної відповідальності за їх зловживання або недотримання».

Разом з тим, варто у зв'язку з цим зауважити, що в ст.68 Конституції України мова ведеться не тільки про незнання законів, які в установленому порядку не доведені до населення (у такому випадку юридична відповідальність не настає), але й про незнання у силу юридичної неосвіченості, низького рівня загального розвитку особи, та ін., а також про випадки, коли остання тлумачить їх на побутовому рівні, не уточнюючи змісту правової норми у відповідних фахівців, які у такій ситуації мають надати професійне роз'яснення по суті.

Незнання законів, як показує юридична практика, може бути і наслідком некваліфікованої консультації клієнта банківськими працівниками. Але, якщо клієнт письмово ознайомився з інформацією про свій правовий статус, то останній випадок може бути визнаний судом як пом'якшувальна обставина у випадку вчинення цією особою будь-якого правопорушення, включаючи кримінальне. Аналогічні наслідки настають і для інших учасників банківської діяльності.

Як з цього приводу зазначено в п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», судам необхідно виходити з того, що нормативно-правові акти будь-якого державного чи іншого органу підлягають оцінці на відповідність як Конституції, так і закону. При цьому, якщо при розгляді справи буде встановлено, що нормативно-правовий акт,

20. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1949 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1986. № 17. Ст. 343.

21. Відкрито справу щодо 9 млрд. грн., зібраних через банк «Аркада». *Фінансовий клуб*. URL: <https://finclub.net/ua/news/vidkryto-spravu-shchodo-9-mlrd-hrn-zibranykh-cherez-bank-arkada.html>.

22. Відомості Єдиного реєстру досудових розслідувань. URL: <https://kyiv.gp.gov.ua>.

23. Гаврилюк Р. О. Директива РЄ «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошових коштів і фінансування тероризму» як нормативний орієнтир Української держави у сфері правового регулювання аналогічних суспільних відносин. *Теорія та практика адаптації банківського законодавства України до вимог ЄС*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 03 листопада 2017 року). Yerevan: Eurasian Social Science Association, 2018. С. 8-17.

24. Герасимов О. В. Протидія злочинності у банківській сфері: Автореф. дис. ... канд. економ. наук: 12.00.08. Харків: Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2019. 18 с.

25. Гладких Д. М. Забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки: Автореф. дис. ... докт. економ. наук: 21.04.01. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2019. 36 с.

26. Глобальне дослідження з питань шахрайства у банківській сфері. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fassets.kpmg%2Fcontent%2Fdam%2Fkpmg%2Fua%2Fpdf%2F2020%2F01%2FGlobal-Banking-Fraud-Survey.pdf&clen=2791613&chunk=true.

27. Глотов М. Як захистити свої гроші на картці. *Інтернет-видання «Українська правда»*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2015/07/8/549843/>.

кримінально-правової класифікації): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 20 с.

12. Болгар Т. В. Внутрішньобанківський моніторинг як необхідна складова системи оцінки проблемних кредитів банку. *Європейський вектор економічного розвитку*: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2016. Вип. 1(20). С. 14.

13. Бондар С. В. Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших держав під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 20 с.

14. Бондарєва М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна здобутого незаконним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський у-нт імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. 17 с.

15. Борисенкова А. В. Системи державного фінансового моніторингу: зарубіжний досвід. *Вісник Національної Академії державного управління*. 2011. №2. URL: chrome-extension://efaidndmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fakademy.gov.ua%2Ffej%2Ffej14%2Ftets%2FBorisenkova.pdf&chunk=true.

16. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.

17. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.

18. Великий тлумачний словник української мови (укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

19. Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики: монографія / за заг. ред. М. Г. Патеї-Братасюк. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 536 с.

який підлягав застосуванню, не відповідає чи суперечить законові, суд зобов'язаний застосувати закон, який регулює ці відносини.

Більш того, як це впливає із змісту п.7 даної постанови Верховного Суду України, враховуючи, що згідно з ч.2 ст.57 Конституції України є нечинними, а отже, не можуть застосовуватись, ті закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, які не доведені до відома населення у встановленому порядку. Це означає, що судові рішення не може ґрунтуватись на неоприлюднених нормативно-правових актах такого змісту.

Отже, підвищення рівня ефективності індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері є очевидним кроком, при умові удосконалення правових засад і механізму захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів і працівників банківських установ. Поряд з цим, варто звернути увагу на ще одну важливу проблему, яка суттєвим чином впливає на зміст запобіжної діяльності у банківській сфері. Мова ведеться про те, що чинний КПК України не зобов'язує ні прокурора, який здійснює, відповідно до вимог ч.2 ст. 36 цього Кодексу, нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, ні органи досудового розслідування (ст.38), ні дізнавачі (ст.38-1), ні суд (ст.30) під час розгляду відповідного кримінального провадження встановлювати причини, що породжують та умови, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, не дозволяє на практиці належним чином здійснювати запобіжну діяльність щодо їх усунення, блокування, нейтралізації тощо. Виходячи з цього, необхідно підтримати науково обґрунтовані пропозиції учених щодо доповнення КПК відповідною нормою з цього приводу. Є й інший бік цієї проблеми – по такому ж шляху пішли й автори підзаконних нормативно-правових актів, жоден із яких не передбачає діяльності щодо виявлення, усунення, нейтралізації тощо детермінант, які спричиняють, та умови, що сприяють,

вчиненню, зокрема, кримінальних правопорушень у банківській сфері України. Враховуючи зазначені правові прогалини та з метою удосконалення змісту індивідуального запобігання суспільно небезпечним діянням у даній галузі суспільної діяльності, можна було б на рівні Національного банку України затвердити Інструкцію про порядок розслідування випадків вчинення у банківській системі України кримінальних правопорушень, у якій, зокрема, передбачити заходи щодо встановлення детермінант, що їх спричинили та обумовили.

Як видається, у цілому структурно та змістовно вказана Інструкція має складатись з таких положень:

1. Загальні положення.

Інструкція про порядок розслідування випадків вчинення у банківській системі України кримінальних правопорушень (далі – Інструкція) ґрунтується на положеннях Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законах, які регламентують банківську діяльність, інших законодавчих актах, що стосуються запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільних відносин.

2. Порядок проведення розслідувань.

Порядок розслідування випадків вчинення у банківській системі України кримінальних правопорушень визначається Національним банком України на підставі окремого рішення. У рішенні мають бути відображені наступні змістовні елементи:

2.1. Відомості про голову та членів створеної для цього комісії.

2.2. Термін роботи такої комісії.

2.3. Питання, які мають бути з'ясовані під час розслідування.

2.4. Інформації про причини, що породили та умови, які сприяли, вчиненню кримінального правопорушення.

2.5. Висновки та пропозиції щодо притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Card Check Online. Електронний ресурс. Електронний ресурс. *Режим доступу:* <https://ema.com.ua/about/projects/card-check-online>.

2. Coderre D. G. Fraud Analysis Techniques Using ACL. N. Y. John Wiley & Sons, 2009. 158 p.

3. CrimeCheck Online: моментальний ответ кибермошенничеству Електронний ресурс. *Режим доступу:* <https://ema.com.ua/news/crimecheck-online>.

4. Fraud Digest 28.09.2017. Електронний ресурс. *Режим доступу:* <https://ema.com.ua/fraud-digest-28-09-2017>.

5. Kolb, Roksolana (2021). On some special criminological measures aimed at preventing crimes committed in the sphere of banking institutions. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal* (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 01 (29). - Available at: https://issn2391-4164.blogspot.com/p/15_10.html (accessed 10 January 2021).

6. Premier-банкінг АБ «Укргазбанк». Електронний ресурс. *Режим доступу:* <https://www.ukrgasbank.com/ru/vip/continfo>.

7. Аверьянова Ю. Г. Теоретические аспекты финансовой безопасности. *Финансы, денежное обращение и кредит*. 2011. № 4(77). С. 220-225.

8. Анатомія кіберзлочину: ключові тренди 2020 року. URL: <https://ecpl.com.ua/news/anatomiia-kiber-zlochynu>.

9. Бакай М. І. Імплементція положень «антикорупційних» конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. 19 с.

10. Бандурко А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.

11. Беніцький Л. С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми

що визначені у цьому Законі, Національний банк України взаємодіє з відповідними правоохоронними органами, включаючи міжнародні, а також координує діяльність інших банківських установ з означених питань»;

б) ч. 1 ст. 19-1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» - словосполученням «з метою запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, що вчиняються у сфері банківської діяльності» й викласти у новій редакції; зазначений Закон - ст. 73-1 «Обов'язковість спрямування результатів аудиту, контролю та інспекційних перевірок банків у відповідний правоохоронний орган» та викласти зазначену норму у відповідній редакції.

9. Встановлено сучасний зміст і напрями діяльності банківських установ як суб'єктів індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням і зауважено, що саме вказану функцію банки виконують неналежним чином, що детермінує вчинення в цій галузі суспільної діяльності різноманітних суспільно небезпечних діянь. в окремих випадках призводить до вчинення кримінального правопорушення. Для усунення існуючих у цьому напрямі проблем запропоновано доповнити:

а) ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» пунктом 40 такого змісту: «Для забезпечення прав споживачів платіжних послуг у банківській системі України та запобігання вчиненню у зв'язку із цим кримінальних правопорушень Національний банк України спільно з відповідними правоохоронними органами розробляє науково обґрунтовані методичні рекомендації з означених питань та доводить їх письмово до кожного клієнта банку»;

б) ч. 1 ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» - реченням наступного змісту: «Відносини з клієнтами банку будує, виходячи з мети цього Закону, а також із завдань, що впливають з інших законодавчих актів, що стосуються запобігання та протидії вчиненню кримінальних правопорушень у банківській сфері».

2.6. Суб'єкти, з якими має взаємодіяти комісія в процесі розслідування (керівники банків та відповідальні особи з числа працівників цих установ, призначені для цього відповідним наказом).

2.7. Порядок взаємодії під час розслідування із суб'єктами моніторингу, що передбачені Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

2.8. Порядок оприлюднення отриманих результатів розслідування згідно з Законом України «Про публічну інформацію».

2.9. Відомості, з якого приводу проводиться розслідування (реєстраційний номер у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, номер кримінального провадження та інформація про орган досудового розслідування, який здійснює передбачені законом слідчі (розшукові) дії.

3. Відомості про детермінанти, що спричинили та обумовили вчинення кримінального правопорушення у банку.

3.1. Інформація про посадових осіб банківської установи, які вивчали особу клієнта чи кандидата на роботу у банку, а також проводили у зв'язку з цим спецперевірку.

3.2. Інформація щодо банківської «історії» клієнтів банків та працівників цих установ.

3.3. Інформація про осіб, які виступали гарантами для клієнтів банків, або рекомендували претендентів на роботу у цих установах.

3.4. Інформація про технічну безпеку банку та захищеність інформаційних систем цієї установи.

3.5. Інформація про зміст перевірки, що здійснювалась відносно клієнта банку або претендента на роботу в ньому.

3.6. Інформація про стан координації та взаємодії банку з іншими банками, а також з правоохоронними органами.

3.7. Інформація про результати проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту банку.

3.8. Інформація про результати внутрішнього контролю банку.

3.9. Інформація про результати інспекційних перевірок банку працівниками Національного банку України.

3.10. Інформація про результати здійснення первинного та інших видів моніторингу, що визначені в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

3.11. Інші відомості та матеріали, що мають відношення до вчиненого у банку кримінального правопорушення.

4. Висновки та пропозиції комісії по факту вчинення у банку кримінального правопорушення.

4.1. Юридична оцінка дій (чи бездіяльності) банку, його керівників та відповідальних посадових осіб щодо запобігання вчиненому кримінальному правопорушенню.

4.1.1. Визнати зазначену діяльність такою, що відповідає закону та рішенням Національного банку України.

4.1.2. Визнати її такою, що в основному відповідає закону та рішенням Національного банку України, але потребує удосконалення, у тому числі, згідно з виробленими комісією пропозиціями.

4.1.3. Визнати її такою, що не відповідає закону та рішенням Національного банку України, але це не стало детермінантою, яка спричинила та обумовила вчинення у банку кримінального правопорушення.

4.1.4. Визнати її такою, яка не відповідає закону та рішенням Національного банку України, що безпосередньо спричинила та обумовила вчинення кримінального правопорушення у конкретно взятому банку.

стабільності; взаємодії з державними органами влади та місцевого самоврядування; координації та впорядкуванню діяльності банківських установ усіх форм власності).

7. Визначено роль і місце банківських установ у загальносоціальному запобіганні кримінальним правопорушенням. Для підвищення рівня даного виду запобіжної діяльності запропоновано викласти:

а) ч. 2 ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» у новій редакції: «При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, а також із змісту завдань щодо запобігання вчиненню у банківській системі кримінальних та інших правопорушень»;

б) п. 2 ст. 18 Закону України «Про банки і банківську діяльність» - у такій редакції: «Національний банк України має право відмовити юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у погодженні статуту, у разі, якщо документи містять недостовірну інформацію, яка може привести до вчинення кримінальних та інших правопорушень, або підвищить рівень ризиків у банківській сфері».

Також, запропоновано доповнити: п. 5 ч. 1 ст. 19-1 цього ж Закону словосполученням: «або мають не зняту та непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері, а також щодо яких судом не знята заборона на зайняття банківською діяльністю», а ч. 1 ст. 9 - словосполученням: «а також для запобігання вчиненню у цій галузі суспільних відносин кримінальним та іншим правопорушенням».

8. Визначені науково обґрунтовані шляхи підвищення ефективності діяльності банків як суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням. Запропоновано доповнити:

а) ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» абзацом 5 такого змісту: «Для реалізації основної та інших функцій,

надана Верховною Радою України, цим Законом, іншими законодавчими актами України та які зумовлені предметом і метою банківської діяльності, що визначені на законодавчому рівні. До особливих завдань Національного банку України належить налагодження взаємодії як всередині банківської системи, так і поза її межами, а також здійснення координації діяльності банківських установ згідно визначених у законі повноважень і функцій».

6. З'ясовано зміст принципів діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а також встановлено що вони не закріплені у жодному з нормативно-правових актів, які регулюють банківську сферу.

Для усунення зазначеної правової прогалини запропоновано Закон України «Про банки і банківську діяльність» доповнити:

а) ч. 1 ст. 2 абзацом такого змісту : «Запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері банківської діяльності – це комплекс науково обґрунтованих та закріплених у законодавчих та інших нормативно-правових актах заходів, що регулюють цю галузь суспільних відносин, які здійснюються банками спільно з іншими суб'єктами профілактики з метою недопущення, припинення та протидії зазначеним суспільно небезпечним діям, а також для усунення, блокування, нейтралізації тощо детермінант, що породжують або обумовлюють їх вчинення»;

б) ст. 1 - ч. 3 такого змісту : «Для забезпечення реалізації цього Закону в банківській системі на підставі рішення Національного банку України можуть створюватись науково-методичні та аналітично-дослідні підрозділи, у яких на працюючих у них осіб поширюється повною мірою статус банківських працівників»;

в) ст. 1-1 «Принципи банківської діяльності»; г) ст. 1-2 «Принципи запобіжної діяльності у банківській сфері». Крім цього, запропоновано Закон України «Про Національний банк України» доповнити ст. 2-1 «Принципи діяльності Національного банку України» (верховенства права; законності; конфіденційності; економічної самостійності; підзвітності; функціональної діяльності;

4.2. Пропозиції комісії щодо результатів перевірки та усунення таким чином детермінант вчинення кримінального правопорушення у банківській установі.

4.2.1. Щодо доцільності перебування керівників банку та інших працівників цієї установи на займаних посадах та на роботі в цілому.

4.2.2. Щодо якості проведених аудитів, перевірок внутрішнього контролю, інспекційних перевірок та моніторингу відповідними суб'єктами цієї діяльності.

4.2.3. Щодо усунення конкретних умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення у конкретно взятому банку (шляхом технічного удосконалення охорони банку, підвищення ефективності роботи інформаційних систем, покращення кадрової роботи, т. ін.).

4.2.4. Щодо можливості перебування на посаді банківського працівника, який вчинив кримінальне правопорушення у банківській сфері.

4.2.5. Інші пропозиції, що витікають з результатів розслідування (щодо осіб, які були гарантами для клієнта банку чи претендента на роботу у цій установі, щодо зниження ризиків банківської діяльності, щодо поліпшення координації їх взаємодії, т. ін.).

5. Прикінцеві положення.

5.1. Висновок та матеріали розслідування по факту вчинення кримінального правопорушення у банківській сфері доповідаються безпосередньо керівнику, на підставі наказу якого була створена комісія, та в обов'язковому порядку – Голові Правління Національного банку України.

5.2. Висновок та результати розслідування під розпис доводяться до керівника банку, у якому воно здійснювалося, а також до тих працівників цієї установи, аудиту, внутрішнього контролю та моніторингу, мова про яких велася у висновку комісії – для ознайомлення та оскарження, при наявності таких підстав.

5.3. Висновок направляється в орган досудового розслідування, який проводить відповідні слідчі (розшукові) заходи, а також до суб'єктів моніторингу державного рівня, мова про які ведеться в ч.3 ст.6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

5.4. Висновок щодо результатів проведеного розслідування може бути оскаржений Правлінням Національного банку України, або в судовому порядку.

5.5. Висновок проведеного розслідування затверджується Головою Правління Національного банку України та в обов'язковому порядку спрямовується керівникам банківських установ України, включаючи їх філії за кордоном, для доведення до працівників банку, а також розробки відповідних заходів запобіжного характеру, спрямованих на удосконалення практичних засад діяльності з означених питань.

Розробником (автором) запропонованої у цій роботі Інструкції має стати інформаційно-аналітичний підрозділ Національного банку України. Так, у цілому, можна сформулювати своєрідну теоретичну модель (для впровадження її на практиці) індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській системі України. Поряд з цим, варто зауважити, що без внесення відповідних змін і доповнень у чинне законодавство України, а також без системного застосування у запобіжній діяльності в банківській системі заходів загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання вкрай складно та проблематично буде підвищити ефективність такого виду соціальної профілактики і суспільного контролю, а також звести випадки вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній галузі суспільних відносин, нанівець. Більш того, необхідно у цьому контексті зазначити, що для того, щоб у банківській системі пріоритетним був принцип запобігання, а не протидії суспільно-

внормованість і правову забезпеченість цих установ з питань запобіжної діяльності; 3) прорахунки служб безпеки банків щодо вивчення осіб – клієнтів банків; 4) незадовільний рівень взаємодії (внутрішньої та зовнішньої) банків з іншими суб'єктами запобігання кримінальним правопорушенням, а також координації у сфері запобіжної діяльності, у тому числі з боку Національного банку України.

5. Встановлено рівень конституційного та іншого нормативно-правового забезпечення діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням і констатовано, що на сьогодні на цей процес негативно впливають три основні обставини:

а) невідповідність окремих із них (зокрема, деяких положень Закону України «Про Національний банк України») Конституції України;

б) висока питома вага підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність банківських установ, та їх колізійність щодо чинного законодавства України;

в) недостатня забезпеченість на правовому рівні запобіжної діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням.

Виходячи з цього, запропоновано:

а) доповнити п. 30 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України»;

б) виключити з ч. 1 ст. 74 цього ж Закону словосполучення «тільки щодо законності прийнятих рішень» та викласти її у новій реакції;

в) виключити з ч. 3 ст. 56 даного Закону слово «не», надавши таким чином розпорядчим актам Національного банку України сили нормативно-правових приписів;

г) доповнити зазначений Закон ст. 2-1 «Завдання Національного банку України» та викласти її у такій редакції:

«Завдання Національного банку визначаються Конституцією України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких

використання потенціалу банків з питань запобігання кримінальним правопорушенням як у сфері господарської діяльності (розділ VII Особливої частини КК), так і іншим кримінальним правопорушенням. Виходячи з того, що, відповідно до вимог ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», ця державна установа має особливий правовий статус органу управління у банківській системі держави, а згідно зі ст. 6, 7, виконує функції організаційного, координаційного, контролюючого та наглядового змісту, науково обґрунтовано необхідність надання Національному банку України права законодавчої ініціативи у Верховній Раді України шляхом внесення відповідного доповнення у ст. 93 Конституції України.

3. Встановлено вплив міжнародно-правових актів на ефективність роботи банківської системи України, включаючи запобіжну діяльність, та у зв'язку із цим доведено необхідність дотримання принципу верховенства закону, що закріплений у ст. 8 Конституції України, як однієї з умов безпечності та зменшення віктимності при видачі кредитів, і здійснення інших дій і реалізації статутних завдань для різноманітних клієнтів зазначених установ.

У зв'язку із цим обґрунтовано необхідність доповнення ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» такою правовою основою, як міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

4. Визначено сучасний стан діяльності банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а саме: встановлено, що, незважаючи на прийняття останнім часом в Україні низки нормативно-правових актів, які регулюють діяльність у банківській сфері, негативні тенденції в ній, пов'язані з вчиненням у ній кримінальних правопорушень, набувають хронічних форм і стають об'єктивною загрозою для національних інтересів України.

До таких у даній роботі віднесені: 1) високий рівень кримінальної активності клієнтів банків; 2) недостатню

небезпечним діянням, слід кардинально змінити зміст взаємодії та координації даної діяльності з боку відповідних суб'єктів профілактики.

Контрольні запитання до розділу 3

1. *Що Ви розумієте під «загальносоціальним запобіганням кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами»?*

2. *Які системоутворюючі ознаки складають зміст загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами?*

3. *Які є загальносоціальні заходи запобіжної діяльності банківських установ відповідно до Закону України «Про Національний банк України»?*

4. *Чому ефективним заходом загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері є застосування методу так званих «диверсантів-хакерів»?*

5. *Що розуміють під «спеціально-кримінологічним запобіганням кримінальним правопорушенням, що здійснюються банківськими установами» та які його системоутворюючі ознаки?*

6. *Хто виступає суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у банківській сфері?*

7. *У якому вигляді реалізуються заходи кримінологічного обмеження у банківській системі?*

8. *В чому полягає сутність заходів припинення кримінальних правопорушень кримінологічної профілактики у банківській системі?*

9. *Як автори визначають поняття «банківська установа як суб'єкт індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням»?*

10. *Які можна визначити основні проблеми індивідуальної запобіжної діяльності у банківській системі України?*

11. Яке значення мало б, запропоноване авторами, створення Інструкції про порядок розслідування випадків вчинення у банківській системі України кримінальних правопорушень?

12. Що слід зробити для того, щоб у банківській системі пріоритетним був принцип запобігання, а не протидії суспільно-небезпечним діям?

ВИСНОВКИ

У ході дослідження здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що пов'язане з діяльністю банківських установ як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. Одержані результати надали змогу сформулювати низку висновків, положень і пропозицій, які мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

1. З'ясовано особливості наукових досліджень стану проблем, що стосуються діяльності банків як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, а саме:

а) їх періодичність і активізація взаємозумовлені й взаємопов'язані з розвитком нормативно-правових засад функціонування цієї системи в Україні;

б) більшість наукових розробок стосується соціально-правової природи банків як об'єктів кримінологічної профілактики, при цьому залишаються поза увагою потенційні можливості цих установ як суб'єктів запобігання суспільно небезпечним діям;

в) вирішуючи питання щодо адаптації вітчизняного законодавства, яке регулює банківську діяльність, до вимог міжнародного законодавства, зокрема ЄС, Україна створює, у тому числі з використанням наукових підходів, негативні тенденції, коли міжнародно-правові акти не кореспондують цілком положенням Конституції України, порушуючи при цьому закріплені у ній принцип верховенства закону та руйнуючи чинні правові механізми правової охорони об'єктів банківської діяльності в цілому.

2. Визначено сутність і зміст діяльності банківської установи як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням та на цій основі розроблено теоретичну модель її діяльності у сфері протидії злочинності в Україні, в основу якої покладено сформульоване авторське поняття та результати аналізу змісту кожної із системотвірних його ознак.

Доведено також теоретичне та прикладне значення вказаного поняття, а саме: через його зміст можна по-новому підійти до

Наукове видання

**БАНК ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ**
Навчальний посібник

К 16 **Банк як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням:** навчальний посібник / О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, Р. О. Колб та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф., В. Я. Конопельського та д.ю.н., проф., заслуженого юриста України О. Г. Колба. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022. 216с.

ISBN 978-617-8018-27-6

У даному навчальному посібнику здійснено кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень, що вчиняються у банківській системі України, а також розроблені науково обгрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем.

Особлива увагу приділена тим питанням, що стосуються удосконалення загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання суспільно небезпечним діям у сфері функціонування банків України, а також взаємодії цих установ з іншими суб'єктами запобіжної діяльності, включаючи й міжнародно-правового спрямування.

Видання розраховано на науковців, науково-педагогічних працівників, магістрів та студентів юридичного профілю, а також на практичних працівників правоохоронних органів України.

УДК 343.8(477)

ББК 67.9(4Укр)409.1

Підписано до друку 18.05.2022. Формат 60×84^{1/16}

Ум. друк. арк. 13,5. Замовлення № 168. Наклад 300.

Папір офсетний Гарнітура Times. Друк офсетний.

Видавництво «Терен». 43025, м. Луцьк, вул Гаврилюка а, 14.

Тел.: 050-29556548, 096-5880970, teren.lutsk@gmail.com

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України

ДК №1508 від 26.09.2003 р.

Друк ФОП Іванюк В. П.

43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.

55. Кистяковський Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. Москва: Изд-во М. и С. Сабашниковых, 1016. 704 с.

56. Кіберзлочинність та відмивання коштів. Київ: Департамент фінансових розслідувань Державної служби фінансового моніторингу України, 2013. URL: <https://fin.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ФМУ/2013%2020%2025-tipolog2013>.

57. Клочко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1(10). С. 68-71.

58. Клочко А. М. Кримінологічна характеристика розбійних нападів на банківські установи та їх запобігання органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

59. Клочко А. М. Теоретико-прикладні засади протидії злочинам у сфері банківської діяльності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2020. 20 с.

60. Клочко А. М., Мисливий В. А. Розбійні напади на банківські установи: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Суми: Сумський держ. ун-т, 2014. 253 с.

61. Клочко А. М., Нежевело В. Р. Детермінанти злочинності у сфері банківської діяльності України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 297-301.

62. Коваленко П. М. Запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2005. 20 с.

63. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України: Закон України від 06 липня 2005 року № 2747-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35-36, 37. Ст. 446.

64. Кодловський М. В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: автореф. дис. ...

канд. економ. наук. Спец. 08.02.02. Суми: Сумський державний університет, 2005. 20 с.

65. Колб Р. О. Про деякі особливості діяльності банків України по запобіганню злочинам. *Прикладна економіка: від теорії до практики*: матеріали II наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 01 березня 2021 р.). Луцьк: Волинський інститут ім. В. Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2021. С. 69-73.

66. Колб Р. О. Про проблеми визначення статусу банків України як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 31 березня 2021 р.). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 213-215.

67. Колб Р. О. Роль конкретної життєвої ситуації щодо вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 26 лютого 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 124-125.

68. Колб Р. О., Джужа О. М. Сингулярність запобіжної діяльності в банківській системі в міжнародному вимірі. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квітня 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С.61-62.

69. Колб Р. О. Особливості діяльності банківських установ щодо надання документів відносно засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні*: матеріали міжнар.конфер. (м. Львів, 7 червня 2019 р.). Львів: ІНППНУ «Львівська політехніка», 2019. С. 109-111.

10. **Наливайко Володимир Сидорович** – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Волинського інституту МАУП ім. В. Липинського, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 1.3. спільно з І. М. Копотуном.

11. **Ковальчук Володимир Степанович** — начальник відділу ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи Волинської обласної прокуратури - підрозділ 1.2. спільно з О. Г. Колбом.

12. **Колб Роксолана Олегівна** — спеціаліст АТ КБ “Приватбанк”, кандидат юридичних наук - підрозділ 1.1. спільно з С. Г. Брательом.

13. **Братель Сергій Григорович** — перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ — кандидат юридичних наук, доцент — підрозділ 1.1. спільно з Р. О. Колб.

14. **Степанюк Анатолій Хомич** – професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор — підрозділ 2.3. спільно з З. В. Зарадюк.

15. **Зарадюк Зоряна Валентинівна** — доцент кафедри кримінального права та процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук, доцент — підрозділ 2.3. спільно з А. Х. Степанюком.

16. **Василюк Ігор Миколайович** — доцент кафедри права та фінансів Луцького інституту розвитку людини ВНЗ “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна””, кандидат юридичних наук — підрозділ 2.1. спільно з Е. М. Кісілюком.

17. **Дучимінська Леся Миронівна** — начальник Управління контрольно-перевірочної роботи Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області — підрозділ 2.2 спільно з В. В. Коваленком.

18. **Погребна Катерина Федорівна** - аспірант кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ - підрозділ 3.1. спільно з В. Я. Конопельським.

1. **Тимчук Віктор Володимирович** — керівник Волинської обласної прокуратури — підрозділ 3.3 спільно з Ю. О. Новосадом.

2. **Губчак Олег Вячеславович** — перший заступник керівника Волинської обласної прокуратури — підрозділ 3.2. спільно з Ю. П. Степановою.

3. **Новосад Юрій Олександрович** — доктор юридичних наук, керівник Ковельської місцевої прокуратури Волинської області — підрозділ 3.3. спільно з В. В. Тимчуком.

4. **Степанова Юлія Петрівна** — доцент кафедри кримінального права і процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук — підрозділ 3.2. спільно з О. А. Губчаком.

5. **Конопельський Віктор Ярославович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ — загальна редакція, підрозділ 3.1. спільно з К. Ф. Погребною.

6. **Колб Олександр Григорович** — професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України — вступ, підрозділ 1.2, загальна редакція — спільно з В. С. Ковальчуком

7. **Коваленко Валентин Васильович** — головний науковий співробітник Міністерства юстиції України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України — підрозділ 2.2 спільно з Л. М. Дучимінською.

8. **Копотун Ігор Миколайович** — проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка), доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України — підрозділ 1.3. спільно з В. С. Наливайком.

9. **Кісілюк Едуард Миколайович** — начальник відділу первинної та післядипломної освіти управління освітньої діяльності Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент — підрозділ 2.1. спільно з І. М. Василюком.

70. Колб Р. О. Про деякі контрольні функції органу пробації, що здійснюються за засудженими за злочини у банківській сфері України. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VIII Всеукр. наук.о-практ. конфер.* (м. Львів, 30 травня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 132-133.

71. Колб Р. О. Про деякі особливості обов'язків установ банківської системи України, що стосуються засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник пенітенціарної асоціації України.* 2020. №4 (14). С. 42-53.

72. Колб Р. О. Про зміст обов'язків засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у банківській сфері України. *Вісник пенітенціарної асоціації України.* Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. №1 (7). С. 125-135.

73. Колб Р. О. Про роль і місце Національного банку України у системі суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням. *Вісник пенітенціарної асоціації України.* 2021. № 1(15). С.132-139.

74. Колб Р. О. Роль діалектичного методу в дослідженні запобіжної діяльності у банківській сфері України. *Інтелектуальна власність і право на шляху до сталого розвитку України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 квітня 2019 р.). Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. С. 347-349.

75. Колб Р. О. Системоутворюючі ознаки, що складають зміст поняття «Методологія досліджень, що стосуються запобігання злочинам у сфері банківської діяльності». *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: матеріали міжнар. конф.* (м. Львів, 25 жовтня 2019 р.). Львів: СПОЛОМ, 2019. С. 144-146.

76. Колб Р. О. Сучасні законодавчі підходи, пов'язані з подоланням корупційних впливів у сфері іноземного інвестування

та банківської діяльності в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2019. №4 (10). С. 158-167.

77. Колб Р. О., Grzeszczuk М. Щодо місця кримінологічної профілактики у діяльності по запобіганню злочинам. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Львів, 25 жовтня 2018 р.). Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. С. 354-357.

78. Колб Р. О., Джамадзе Т. Щодо змісту спеціально-кримінологічного запобігання злочинам в Україні. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукраїнської конференції, (м. Львів, 27 березня 2020 р.). Львів: Видавництво університету «Львівська політехніка», 2020. С. 147-148.

79. Колб Р. О., Джу́жа О.М. Принципи нормотворчої діяльності у запобіганні корупційним ризикам та злочинам у банківській сфері України. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 травня 2020 р.). Львів: Видавництво університету «Львівська політехніка», 2020. С. 131-133.

80. Колб Р. О., Коваленко В. В. Про зміст кримінологічної характеристики злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 116-118.

81. Колб Р. О., Колб О. Г. Сучасні законодавчі підходи, пов'язані з подоланням корупційних впливів у сфері іноземного інвестування та банківської діяльності в Україні. Нормативно-правові неузгодженості та суперечності інформаційної діяльності в Україні. *Теорія безпеки : курс лекцій : навчальний посібник* / за заг ред. д.ю.н., проф. Колба О. Г. Луцьк: Видавництво «Терен», 2021. С. 136-143; С. 162-166.

служби України від 04 грудня 2008 року № 17/1-6/2073 –ЕП. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

216. Щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій: методичні рекомендації. Київ: Генеральна прокуратура України, 2008. 52 с.

217. Як кіберзлочинці відмивають крадені кошти. *Репортер*. 27/08/018. URL: <https://report.if.ua/kryminal/yak-kiberzlochynci-vidmyvayut-kradeni-koshty/>.

218. Яценюк А. П. Організація системи банківського нагляду і регулювання в Україні: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.04.01. Суми: УАБСНБУ, 2004. 20 с.

206. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 20 с.

207. Чуницька І. І. Заходи запобігання фінансовому шахрайству по легалізації коштів, зароблених злочинним шляхом. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 282-291.

208. Чуніхіна Л. М. Первинний фінансовий моніторинг в банках України як засіб запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський національний ун-т імені Івана Франка, 2007. 16 с.

209. Шаргородська А. В. Об'єктивні ознаки складів злочинів у банківській системі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Акад. адвокатури України, 2012. 19 с.

210. Шевченко А. М. Зловживання та махінації на ринку фінансових послуг: методи боротьби, засоби протидії. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 767-771.

211. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 16 с.

212. Шпек Р. Проблеми розкриття злочинів у банківській сфері. *Інтернет-портал FinPost*. URL: <http://finpost.com.ua/news/5429>.

213. Щербатих Д. В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 1. С. 141-148.

214. Що робить НБУ для боротьби з шахрайством. *Скільки шахраї вкрали із платіжних карток українців: дані НБУ*. URL: <https://ua-news.liga.net/economics/news/skilki-shahrai-vkrali-iz-platijnih-kartok-ukraintsiv-dani-nbu>.

215. Щодо визначення поняття нормативно-правового акту при встановленні надбавки за високі досягнення в праці або виконання особливо важливої роботи: Лист Державної митної

82. Колб Р. О., Колб С. О. Мотиви і мотивація у механізмі запобігання злочинам. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: збірник тез міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 14 листопада 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 132-134.

83. Колб Р. О., Копотун І. М. Щодо поняття запобігання злочинності та класифікаційних критеріїв запобіжних заходів. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ*: зб. матеріалів Х міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби; ФОП Кандиба Т.П., 2017. С. 43-45.

84. Колб Р. О., Марисюк К. Б. Зміст методології досліджень у правовій сфері України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук - 2020*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.). Чернігів: Університет державної фіскальної служби, 2020. С. 156-157.

85. Колб Р. О., Марисюк К. Б. Про роль принципів нормотворчості у змісті діяльності банків, пов'язаної із запобіганням злочинам. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. ст. (м. Київ, 28 травня 2020 р.). Київ: НАВС, 2020. С. 78-80.

86. Колб Р. О., Ортинський В. Л. Про необхідність активізації діяльності деяких суб'єктів запобігання злочинам в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (м. Київ, 22 березня 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 23-24.

87. Колб Р. О., Топчій В. В. Національна безпека України в контексті діяльності банківських установ із запобігання злочинам. *Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав і свобод людини в Україні*: матеріали круглого

столу (м. Запоріжжя, 23 грудня 2020 р.). Запоріжжя: КПУ, 2020. С. 97-100.

88. Колб Р., Джу́жа О. Про деякі змістовні елементи кримінологічної характеристики злочинця. *Kelm*. 2017. № 4 (20). С. 63-74.

89. Колдовський М. В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08. Суми: Укр. акад. банк. справи Нацбанку України, 2009. 21 с.

90. Комісаров О. Г. Скрипка О. Ю., Собакарь А. О. Первинний фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом і фінансуванню тероризму: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ., 2015. 184 с.

91. Коробкова О. Які підводні камені є в новому законі у сфері фінансового моніторингу. *Юридична газета*. 2021. 8 серп. С. 18-19.

92. Костенко О. М. Принцип соціального натуралізму та його значення для юриспруденції і кримінології. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 1. С. 129-133.

93. Кочетигова Т. В., Старікова О. М. Закордонний досвід регулювання кредитної діяльності в банку. *Гроші, фінанси і кредит*. Миколаїв: Микол. нац. ун-т імені В. О. Сухомлинського, 2017. Вип. 16. С. 730-733.

94. Кривонос Л. В. Міжнародний досвід державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=730>

95. Кривонос Л. Світовий досвід боротьби з «брудними» грошима. URL: <https://fincontrol.com.ua/news-public.php?id=68>.

197. Фонд гарантування ініціював 900 кримінальних справ проти банкірів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/02/26/583176/>.

198. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ. нац. ун-т внутр. справ, Київ, 2007. 36 с.

199. Хавронюк М. І. Сучасна загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.

200. Хайдер Хатхут. Економічні злочини у мусульманському кримінальному праві (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Міжнар. гуманіст. ун-т, 2012. 17 с.

201. Харламова С. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з відомостями, що становлять комерційну або банківську таємницю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2007. 20 с.

202. Хашматулла Б. Актуалізація понятійного апарата сравнительного правоведения. *Юридический вестник*. 2003. № 3. С. 57-62.

203. Худякова А. Ю. Кримінально-правова характеристика службової недбалості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 19 с.

204. Хоружий Д. Г. Регулювання та нагляд за діяльністю банків зарубіжних країн. *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 10-114.

205. Чариганський О. О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2004. 20 с.

189. Сысоева А., Эюбов З., Фошкин А. Анализ рынка больших данных в банковской сфере. *Финансовая жизнь*. 2017. № 1. С. 32-35.

190. Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл., О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін., за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

191. Типові дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2016, 2015, 2014 роки. Київ: ДСФМУ, 2017. 126 с.

192. Топчій В. В. Проблеми протидії злочинам у сфері банківської діяльності в умовах глобалізації. *Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції (м. Ірпінь, 25 березня 2016 року). Ірпінь: Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2016. С. 454-458.

193. Уткіна О. В. Система управління банківськими ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: Автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08. Київ: Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», 2019. 22 с.

194. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966. *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ у поводження з в'язнями* / упоряд. О. І. Шинальський, В. Г. Неділько, І. О. Артеменко та ін. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 46-48.

195. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 687 с.

196. Фінансова поліція ФРН: ефективність без збільшення силових повноважень. URL: <https://www.dw.com/uk/фінансова-поліція-фрн-ефективність-без-збільшення-силових-повноважень/a-16687610>.

96. Криїн О. В. Порівняльне законодавство в Україні: сучасна проблематика та перспективи розвитку. *Міжнародне право і національне законодавство*: зб. наук. праць. Київ: Київ. міжнар. ун-т, 2003. Вип. 3. С. 52-58.

97. Кримінальне право України. Загальна частина. Альбом схем: навч. посіб. Київ: Алерта, 2015. 212 с.

98. Кримінальний кодекс України: прийнятий 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

100. Криминологія: навч. посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2009. 312с.

101. Криминологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

102. Криминологія: підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Нац. акад. управління, 2010. 496 с.

103. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. Москва: Юрид. Литература, 1984. 186 с.

104. Курс криминології: Загальна частина: підручник у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

105. Лактіонов Я. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю за ст. 202 Кримінального Кодексу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.

106. Лук'яненко С. О. Криминологічна характеристика злочинів у кредитно-фінансовій системі та їх запобігання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київський національний ун-т внутрішніх справ., 2006. 19 с.

107. Мацелик Т. О., Сіряк Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання фінансового моніторингу, основні передумови та пріоритети його значення для України. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2020. № 3. С. 84-92.

108. Мезенцева Л. П. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2002. 18 с.

109. Мельник С. С. Виявлення та запобігання фінансовому шахрайству у забезпеченні фінансової безпеки комерційних банків: Автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08. Київ: Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», 2019. 22 с.

110. Мельник С. С. Механізми боротьби з фінансовим шахрайством у комерційному банку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 26-2. С. 97-102.

111. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 № 2200А(XXI). *Збірник міжнародно-правових актів та угод з питань діяльності пенітенціарних установ у поводженні з в'язнями* / упоряд. О. І. Шинальський, В. Г. Неділько, І. О. Артеменко та ін. Київ: Вид-во «АННА-Т», 2008. С. 37-45.

112. Мінцифри залучило до співпраці банкіра, обвинуваченого у розкраданні грошей банку. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-onistrat-mintsyfy/31205310.html>.

113. Мойсик В. Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київський національний у-нт імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

114. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: НДІ

khoche-kontroliuvaty-pozovy-pryvatbanku-proty-kolomoiskoho-zakordonom.html.

180. Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія. Луганськ: Віртуальна реальність. 2010. 358с.

181. Синявський С. О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.05.01. Київ: Укр. акад. зовнішн. торгівлі, 2005. 20 с.

182. Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 3. 687 с.

183. Сметаніна А. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2014. 20 с.

184. Статут Ради Європи: набув чинності для України 09.11.1995 р. *Офіційний вісник України*. 2004 р. № 26. стаття 1733.

185. Степанюк А. Х. Принципи кримінально-виконавчого права. Вибрані праці / укл. К. А. Автухов. Харків: Право, 2017. С. 253-304.

186. Степанюк А. Х., Автухов К. А. Процесуальні аспекти доктрини кримінально-виконавчого права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Харків: Право, 2013. Т. 5: *Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін., за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. С. 784-798.

187. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. Банківське безпекознавство: навч. посібник / за заг. ред. М. П. Стрельбицького. Київ: Кондор, 2007. 602 с.

188. Сухачов О. О., Сухарада І. О. Способи вчинення злочинів у сфері банківського кредитування. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 201-205.

174. Рішення Конституційного Суду України від 11 травня 2010 року № 13-рп/2010 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої, другої статті 1, пункту 44 статті 2, частини другої статті 4, пункту 45 статті 6, пункту 58 статті 34, статті 34-1, пункту 5, абзацу четвертого, пункту 7 частини першої, частини третьої статті 76 Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік», частини п'ятої статті 5 Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» та деяких інших законів України» (справа № 1-22/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

175. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» / справа щодо кредиторів підприємств комунальної власності) від 20 червня 2007 року № 50рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

176. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: zakon.rada.gov.ua.

177. Савенюк А. Л. Риск в уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 1997. 19 с.

178. Сатуев Р. С., Шраер Н. Ю., Яськова Н. Ю. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе. Москва: Центр экономики и маркетинга, 2000. 272с.

179. СБУ хоче контролювати позови Приватбанку проти Коломойського за кордоном. URL: <https://finclub.net/ua/news/sbu->

вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, 2020. 19 с.

115. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернед, 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

116. Національний банк створить центр реагування на інциденти кібербезпеки у банківській системі та платіжному просторі України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-stvorit-tsentr-reaguvannya-na-intsidenti-kiberbezpeki-u-bankivskiy-sistemi-ta-platijnomu-prostori-ukrayini>.

117. Нормативно-правовий термін. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

118. Олійничук О. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явища. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1 (9). С. 91-94.

119. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проєктів: науково-методичне забезпечення: монографія. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримінальчпедержвидав», 2010. 266 с.

120. Основи методології і наукових досліджень: навч. посіб. для студ. і курсантів / Прибутко П. С., Заяць Н. В., Лук'янець Г. І.; за ред. П. С. Прибутко. Київ: НАВС, 2015. 156 с.

121. Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019-2023 р. р.: затверджені постановою президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fwww.nas.gov.ua%2Flegaltexts%2FDocPublic%2FP-190130-30-0.pdf&cflen=431275&chunk=true>.

122. Панов М. Відмежування незаконних дій з платіжними засобами (ст. 200 КК України) від суміжних суспільно небезпечних

діянь та встановлення сукупності з іншими злочинами. *Право України*. 2010. № 1. С. 82-89.

123. Пивоваров В. В. До питання латентності злочинності в банківській сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Херсон: Херсон. держ. ун-т, 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 104-106.

124. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансово злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20с.

125. План законодавчого забезпечення реформ в Україні: схвалений постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 31.07.2015 р. № 31.

126. Погребняк С. П. Принципи права: доктринальна питання. *Правова доктрина України: а 5 т*. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. С. 396-415.

127. Податковий кодекс України: прийнятий 02 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № № 13-17. Ст. 112.

128. Поливанюк В. Д. Криміналістична характеристика злочинів, вчинених у банківській системі. URL: <https://forinsurer.com/public/03/11/18/839>.

129. Політика прийняття клієнтів (Customer acceptance policy): затверджена рішенням Наглядової ради Приватбанку від 29 вересня 2020 року № 53/20. URL: <https://Privatbank.ua>.

130. Політика у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: рішення Наглядової ради Приватбанку від 29 вересня 2020 № 53/20. URL: <https://Privatbank.ua>.

167. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.

168. Про фінансові послуги та фінансові компанії: проект Закону України від 15 лютого 2021 року № 5065. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71092.

169. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2740-III. URL: zakon.rada.gov.ua. (втратив чинність на підставі Закону України від 21.09.2012 р. № 4452-VI) URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

170. Профілактики злочинів: підручник / О. М. Джужуа, В. В. Василевич, О. Г. Кролб та ін.; за заг. ред. д.ю.н. проф. О. М. Джужуа. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

171. Пустовіт О. В. Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Академія адвокатури України, 2008. 20 с.

172. Рішення Конституційного Суду України «У справі за конституційним зверненням Київської міської ради, професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про офіційне тлумачення терміну «законодавство») від 09 липня 1998 року № 12-пр/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 1209.

173. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2007 № 6-рп/2007 «У справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66; пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46, статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) (справа № 1-29/ 2007). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

158. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

159. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 № 580-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua.

160. Про нормативно-правові акти: Закон України від 05 квітня 2001 року № 32369-III. URL: zakon.rada.gov.ua.

161. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

162. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564.

163. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254-258.

164. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 р.р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

165. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1407-р. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015 -%D%80](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D%80).

166. Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. *Урядовий кур'єр*. 15.01.2015 р. № 6.

131. Попович В. М. Правові основи банківської справи та її захист від злочинних посягань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Українська академія внутрішніх справ. Київ, 1995. 18 с.

132. Попович В. М. Правові основи банківської справи та її захист від злочинних посягань: настольна книга з питань банківської та підприємницької економічної безпеки. Київ: Наукова література, 1995. 325 с.

133. Правила ведення нотаріального діловодства: затверджені наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 року № 2368/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

134. Прит А., Лестер О. Обманные операции в банковском деле. Перев. с англ., Москва: Перспектива, 1995. 224 с.

135. Пріоритетні напрями розвитку правової науки на 2016-2020 р. р: затверджені постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=http%3A%2F%2Fwww.aprnu.kharkiv.org%2Fdoc%2Fstrategiya.pdf&clen=307688&chunk=true>.

136. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

137. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.

138. Про бюро економічної безпеки: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-20. *Офіційний вісник України*. 2021. № 25. Ст. 1151.

139. Про державне регулювання ринків капіталу та товарних ринків: Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.

140. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 11. Ст. 50.

141. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

142. Про забезпечення впровадження єдиної європейської політики реформ в Україні: Указ Президента України від 23 липня 2014 р. № 614/2014. *Офіційний вісник України*. 05.08.2014р. № 60, 32 с.

143. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

144. Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей: Директива Ради ЄС від 19 червня 1991 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi/>.

145. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

146. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 року № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.

147. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.09.2002 р. № 249-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №1. Ст. 2. (втратив чинність 28.04.2020) .

148. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

149. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. *Постанови Пленуму Верховного Суду України в*

кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136-141.

150. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів: постанова Правління Національного банку України від 23 березня 2009 року № 158. *Офіційний вісник України*. 2009. № 28. Ст. 948.

151. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <https://www.president.gov.ua>.

152. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління Національного банку України від 17 серпня 2012 року № 72. *Офіційний вісник України*. 2012. № 72. Ст. 2906.

153. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління Національного банку України від 19 травня 2020 року № 65. *Офіційний вісник України*. 2020. № 62. Ст. 1920.

154. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

155. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних: Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС від 24 жовтня 1995 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi/>.

156. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

157. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.